

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka

Magisterská diplomová práce

2010

Bc. Dagmar Chytková

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka

Učitelství českého jazyka a literatury pro střední školy

Bc. Dagmar Chytková

Nejstarší česká terminologie vinařská

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Helena Karlíková, CSc.

2010

Bibliografický záznam

CHYTKOVÁ, Dagmar. *Nejstarší česká terminologie vinařská*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka, 2010. 115 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Helena Karlíková, CSc.

Anotace

Magisterská diplomová práce se zabývá nejstarší českou terminologií vinařskou, soustředí se na vybrané termíny, zasazuje je do historického kontextu, charakterizuje je. Každý výraz je etymologizován a ukázán v rámci slovanského i mimoslovanského materiálu. Práce neopomíná historii vinařství u nás i ve světě. Popsán je vývoj vinařství, popis práce při zpracování vinné révy i popis vinohradu a nástrojů a nářadí. Součástí práce je i soupis pramenů zabývajících se vinařstvím.

Annotation

The magister diploma theses is focused on the oldest czech vinicultural terminology, explains the chosen terms, sets them into historical context. Every expression is etymologized and shown in broader of slavonic and non-slavonic languages.

There is described history and development of viniculture, descriptions of process of wine-making and descriptions of vineyard and tool. Part of the work summarized the literature about viniculture.

Klíčová slova

etymologie, terminologie, stará čeština, vinařství, vinohradnictví, víno, historie vinařství

Keywords

etymology, terminology, old czech language, wine growing, wine, history of wine growing

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně FF MU a používána ke studijním účelům.

V Brně dne: .....

Ráda bych na tomto místě poděkovala paní PhDr. Heleně Karlikové, CSc. za vedení práce, ochotu, pomoc a především za cenné rady a podněty, které mi při zpracování této práce poskytla.

In vino veritas

Staré latinské přísloví

Obsah

1 Úvod.....	11
2 Struktura práce	13
2.1 Metoda zpracování	13
2.2 Struktura práce	13
3 Písemné záznamy o vinařství	14
3.1 Starší prameny.....	14
3.2 Víno v umělecké literatuře	17
3.3 Nová literatura.....	17
3.3.1 Tradiční vinařství na Moravě	17
3.3.2 Vinitorium historicum	18
3.3.3 Cesty za moravským a českým vínem	18
3.3.4 Nová encyklopedie českého a moravského vína.....	18
3.3.5 Breviř o víně a Nový breviř o víně.....	18
A HISTORICKÁ ČÁST	19
4. Historie vinařství.....	19
4.1 Zahraničí	19
4.2 České země.....	21
4.2.1 Horenské právo	25
4.2.2 Výčepnické právo vinařů	27
4.2.3 Tradiční zavírání hory	28
4.2.4 Viniční míry	28
4.2.5 Popis pěstování a výroby vína.....	29
4.2.6 Popis vinice	31
5 Druhy vín	32
5.1 Nejstarší druhy vín	32
5.2 Nářeční moravské výrazy	33
5.3 Novější druhy vín.....	34
B ETYMOLOGICKÁ ČÁST.....	35
6 Výrazy spojené s rostlinou vinná réva	35
6.1 Réva	35
6.1.1 Charakteristika	35
6.1.2 Etymologie výrazu réva	35
6.2 Bobule	36
6.2.1 Charakteristika	36

6.2.2 Etymologie výrazu bobule	36
6.3 Hrozen	36
6.3.1 Charakteristika	36
6.3.2 Etymologie výrazu hrozen	37
6.4 Košť	37
6.4.1 Charakteristika	37
6.4.2 Etymologie výrazu košť, košťář	38
7 Výrazy pro prostory určené k výrobě a uchování vína	39
7.1 Sklep, loch	39
7.1.1 Charakteristika výrazu sklep	39
7.1.2 Etymologie výrazu sklep	40
7.1.3 Etymologie výrazu loch	42
7.2 Lisovny, boudy	43
7.2.1 Charakteristika výrazů	43
7.2.2 Etymologie výrazu lis	44
7.2.3 Etymologie výrazu bouda	45
8 Názvy nástrojů a nářadí pro zpracování vinné révy a na výrobu vína	46
8.1 Nůž	46
8.1.1 Charakteristika	46
8.1.2 Etymologie výrazu nůž	47
8.2 Motyka	48
8.2.1 Charakteristika	48
8.2.2 Etymologie výrazu motyka	48
8.2.3 Frazeologie, rčení	49
8.3 Rýč	49
8.3.1 Charakteristika	49
8.3.2 Etymologie výrazu rýč, rýt	49
8.3.2.1 Odvozené výrazy	50
9 Výrazy pro nádoby uchovávající víno a sloužící k pití vína	51
9.1 Sud	52
9.1.1 Charakteristika	52
9.1.2 Etymologie výrazu sud	53
9.2 Bedna, bečka	54
9.2.1 Charakteristika výrazů	54
9.2.2 Etymologie výrazu bečka	55
9.2.3 Etymologie výrazu bedna	55
9.2.4 Frazeologie	55
9.2.5 Bednářství v lidové tvorbě	56

9.3 Džbán, džber	56
9.3.1 Charakteristika	56
9.3.2 Etymologie výrazu džbán	56
9.3.3 Etymologie výrazu džber	56
9.3.4 Přísloví	57
9.4 Konev, konvice	57
9.4.1 Charakteristika	57
9.4.2 Etymologie výrazu konev	57
9.5 Pohár	58
9.5.1 Charakteristika	58
9.5.2 Etymologie výrazu pohár	58
9.6 Číše	58
9.6.1 Charakteristika	58
9.6.2 Etymologie výrazu číše	59
9.7 Kalich	59
9.7.1 Charakteristika	59
9.7.2 Etymologie výrazu kalich	59
9.8 Korbelt	60
9.8.1 Charakteristika	60
9.8.2 Etymologie výrazu korbelt	60
10 Výraz víno	61
10.1 Charakteristika	61
10.2 Etymologie výrazu víno	63
10.2.1 Odvozené výrazy	64
10.3 Víno v pořekadlech, pranostikách a frázích	69
10.3.1 Frazeologie	70
10.3.2 Přísloví, pořekadla, prúpovědi atp.	70
10.3.3 Pranostiky	73
10.4 Patroni vína	76
11 Druhy vín	78
11.1 Ryvole	78
11.1.1 Charakteristika	78
11.1.2 Etymologie výrazu ryvole	78
11.2 Ryzlink	78
11.2.1 Charakteristika	78
11.2.2 Etymologie výrazu ryzlink	79
11.3 Rulandské	79

11.3.1 Charakteristika	79
11.3.2 Etymologie	79
11.4 Muškát.....	79
11.4.1 Charakteristika	79
11.4.2 Etymologie výrazu muškát.....	80
11.5 Ciniřád, sylván	80
11.5.1 Charakteristka	80
11.5.2 Etymologie výrazu cinířádl.....	80
11.5.3 Etymologie výrazu sylván.....	81
11.6 Cibéba	81
11.6.1 Charakteristika	81
11.6.2 Etymologie	81
11.7 Malvaz.....	82
11.7.1 Charakteristika	82
11.7.2 Etymologie výrazu malvaz.....	83
11.8 Řazení druhů vín podle motivace vzniku pojmenování	85
11.8.1 Názvy vín odvozené ze jmen	85
11.8.2 Názvy vín odvozené z názvu rostliny, potraviny či nerostu.....	88
11.8.3 Názvy vín odvozené z názvu zvířete.....	89
11.8.4 Názvy vín odvozené z názvu barvy (hroznů).....	89
11.8.5 Názvy vín odvozené z názvu období.....	90
11.8.6 Názvy vín odvozené z názvu chuti.....	90
11.8.7 Ostatní motivace.....	90
11.8.8 Názvy vín, u kterých nelze specifikovat motivaci vzniku názvu	91
11.9 Tabulka názvů vín	92
12 Závěr	94
13 Rejstřík věcný.....	96
14 Zkratky jazyků	100
15 Použité zkratky pramenů.....	102
16 Ostatní zkratky	103
17 Literatura.....	105
18 Přílohy	109

1 Úvod

Vinařství se pyšní v českých zemích dlouhou tradicí. Studium vinařství se věnuje mnoho oborů: etnologie, historie, archeologie, chemie či lingvistika. Vzniklo několik odborných lingvistických prací, zejména práce zabývající se nářeční vinařskou terminologií. Tyto práce zkoumaly především současný nářeční stav určité oblasti. Z hlediska lingvistiky i jiných oborů jsou takové práce velkým přínosem, neboť podávají informace nejen o stavu nářeční podoby oblasti, ale zasahují i do historie vinařství, často také přináší zajímavý materiál v podobě druhů nástrojů či různých archivních dokumentů.

Prostřednictvím zkoumání vinařské terminologie pomocí metody Wörter und Sachen se můžeme dozvědět mnohé informace týkající se nejen života našich předků (zvyky, každodenní život), ale také informace o jazykové situaci dřívější doby a o jejím vývoji.

Český jazyk, stejně jako jiné jazyky, prochází změnami a vývojem, podobně jako prochází společnost jistým vývojem a ovlivňuje tím podobu jazyka. Vývoj slovní zásoby souvisí velmi těsně se životem společnosti. Každý nový jev je třeba pojmenovat, aby mohla probíhat komunikace. Podobně tomu je i u vinařské terminologie.

Cílem magisterské diplomové práce Nejstarší česká terminologie vinařská je přinést základní informace o vinařství v našich zemích a podat širokou terminologii názvů druhů vín, nástrojů, nářadí a dalších věcí spojených s vinařstvím. Historická část pojednává o historii vinařství v našich i cizích zemích, ukazuje proces výroby vína, držené tradice či historickou právní problematiku. Hlavní část práce, etymologické výklady, se týká objasnění původu a vývoje výrazů, zkoumání významů a probíhajících změn.

Diplomová práce se soustředí především na základní pojmy vinařství, na jejich charakteristiku a následnou etymologii. Výrazy se snaží pojmout nejen z hlediska etymologického, ale ukázat je v širším kontextu. Uvádí tedy např. také nářeční podoby výrazů (příp. výrazy argotické či slangové) či použití výrazů v pranostikách, pořekadlech a dalších souslovích. V diplomové práci je kladen důraz na termíny pocházející jak ze staré češtiny (14. století), tak češtiny doby střední (15. století – 18. století), neboť vinařské názvosloví se vyvíjelo v celém tomto časovém průběhu.

K etymologizaci byly vybrány výrazy související přímo s rostlinou vinná réva, dále pak základní nástroje a nářadí používané při práci na vinici, v lisovně či sklepě, nádoby související s vínem a v neposlední řadě pak samotný výraz víno a jednotlivé druhy vín. Jelikož to rozsah

diplomové práce neumožňuje, nepokrývá etymologická část veškerou vinařskou terminologií. Vybrány jsou výrazy nejvíce související s tímto oborem. Jsou to tyto výrazy: *bečka, bedna, bobule, bouda, cibéba, cinifádl, číše, džbán, džber, hrozen, kalich, konev, korbel, košt, lis, loch, malvaz, motyka, muškát, nůž, réva, rulandské, ryč, ryvole, ryzlink, sklep, sud, víno*.

Pro historickou část byly použity zdroje pojednávající o vinařství u nás a ve světě, zdroje historické, národopisné i jiné. Čerpáno bylo především z knihy *Tradiční vinařství na Moravě*, národopisné publikace. Dále to byly knihy Zikmunda Wintera a publikace *Vinitorium historicum a Breviř o víne* a *Nový breviř o víně*. K doplňujícím informacím posloužily různé encyklopedie a historické knihy.

Pro etymologickou část byly hlavními zdroji etymologické slovníky V. Machka, J. Rejzka a S. M. Newerkly, pro doplňující informace sloužily další slovníky, např. od J. Holuba a F. Kopečného, F. Š. Kotta, J. Jungmanna a dalších. Charakteristiky výrazů byly použity z *Příručního slovníku jazyka českého*, *Slovníku spisovného jazyka českého* a *Spisovného slovníku češtiny*.

2 Struktura práce

2.1 Metoda zpracování

Diplomová práce je zpracována metodou Wörter und Sachen. Jedná se o metodu používanou v etymologii, „při níž se spolu se slovy zkoumají i věci jimi označené“¹. Metoda Wörter und Sachen byla původně jazykovým směrem a byla pojmenována po stejnojmenné publikaci vydávané od roku 1909 v Heidelbergu R. Meringerem a W. Meyerem-Lübkiem a dalšími kolegy s podtitulem *Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung*. Snahu pojit výklad slov se znalostmi reálií nalzáme již u Jacoba Grimma², H. Schuchardta³ či Otto Schradera⁴, za předchůdce můžeme považovat i Jana Ámose Komenského⁵. Etymologické bádání se při metodě Wörter und Sachen opírá o fakta z archeologie, etnologie, etnografie, kulturní historie a dalších. Metodu používal ve slovanské etymologii především Václav Machek, autor Etymologického slovníku jazyka českého, a v současné době Eva Havlová.

Zkoumat vývoj jazyka lze přímo sledováním jazyka písemných památek z různých historických období. Starší vývoj jazyka se zkoumá především díky historickosrovnávací metodě. Historickosrovnávací metoda „vychází z konstatování nápadné podobnosti jistých jazyků“⁶, čímž dochází k vysvětlení existence jakéhosi společného základu jazyků, tzv. prajazyka.⁷ Tyto jazyky však nemáme doloženy v žádných pramenech a jsou tak rekonstruovány právě srovnáváním příbuzných jazyků.

2.2 Struktura práce

Práce je strukturovaná do dvou částí. První část se věnuje historii vinařství a popisu zdrojů. Sleduje starší i nové dokumenty pojednávající o vlně a vinohradnictví. Historická část popisuje vývoj vinohradnictví v českých i cizích zemích. Druhá část práce se zabývá původem vybraných výrazů.

---

¹ ESČ, s. 262

² Jacob Grimm byl německý jazykovědec a sběratel pohádek. Je autorem Německé gramatiky, ve které se mj. věnoval etymologii.

³ Hugo Schuchardt byl rakouský romanista. Věnoval se románským a baskickým jazykům, zkoumal také jazyk pietin a kreolštinu.

⁴ Otto Schrader byl německý filolog, autor proto-indo-evropského slovníku.

⁵ J. A. Komenský spojoval slova a věci především s didaktickým záměrem, vidíme tak např. v díle *Orbis sensualium pictus*.

⁶ Večerka, s. 52

⁷ Např. z praslovanského jazyka, indoevropského atd.

Jelikož množství výrazů souvisejících s vinařstvím je vysoké, byly vybrány jen výrazy označující:

- nástroje a nářadí používané při práci na vinohradu,
- nádoby sloužící k pití vína a k jeho uchování,
- budovy související se zpracováním vína,
- některá pojmenování druhů vín,
- výraz víno.

Každý výraz je nejdříve charakterizován a definován. Následuje etymologický výklad. U některých výrazů, u kterých tak bylo možno dohledat, je pak zastoupen popis nářeční podoby, frazeologismy, pořekadla, přísloví a další zajímavosti vztahující se k výrazu. Na konci práce je zařazen věcný rejstřík klíčových výrazů pro snazší orientaci v práci.

3 Písemné záznamy o vinařství

3.1 Starší prameny

Zmínky o víně nacházíme již v **Bibli**. Dozvídáme se: „i začal Noe obdělávat půdu a vysadil vinici. Napil se vína, opil se, a odkryl uprostřed svého stanu.“⁸ Zde je víno popisováno jako opojný nápoj. V Bibli se však dále o víně dozvídáme také jako o nápoji, který léčí duši: „Dejte opojný nápoj hynoucímu a víno těm, kterým je hořko, ať se napije a zapomene na svou chudobu a na své plahočení již nevzpomíná,⁹ a také jako o nápoji, který je zrádný: „Nehleď na víno, jak se rdí, jak jiskří v poháru. Vklouzne hladce a nakonec uštkne jako had a štípne jako zmije.“¹⁰ Na mnoha místech se tedy dozvídáme, že víno je vhodný nápoj jen v případě, pokud se pije s mírou, čteme tak např. že „víno je pro lidi jako sám život, pokud je piješ s mírou. Jaký je život, když schází víno? Bylo stvořeno lidem pro radost“¹¹ nebo že „obveselením srdce a radostí duše je víno, které se pije

---

⁸ Genesis 9:20, 21, <http://www.rozhovor.cz/genesis/gn09-12.php>

⁹ Příklad 31:6 <http://www.bible.net.cz/app/bible/Prov/chapter/31#v6>

¹⁰ Příklad 23:31 <http://www.bible.net.cz/app/bible/Prov/chapter/23#v31>

¹¹ Sírachovec 31:27 <http://www.bible.net.cz/app/bible/Sir/chapter/31#v27>

střídmě ve vhodnou chvíli.¹² Pokud je však míra překročena, vede vše k urážkám a pomstychtivosti.

Známá je Ježíšova proměna vody ve víno: „Třetího dne byla svatba v Káně Galilejské. Byla tam Ježíšova matka; na svatbu byl pozván také Ježíš a jeho učedníci. Když se nedostávalo vína, řekla Ježíšovi jeho matka: ‘Už nemají víno.’ Ježíš jí řekl: ‘Co to ode mne žádáš! Ještě nepřišla má hodina.’ Matka řekla služebníkům: ‘Udělejte, cokoli vám nařídí.’ Bylo tam šest kamenných nádob, určených k židovskému očišťování, každá na dvě až tři vědra. Ježíš řekl služebníkům: ‘Naplňte ty nádoby vodou!’ I naplnili je až po okraj. Pak jim přikázal: ‘Teď z nich naberte a doneste správci hostiny!’ Učinili tak. Jakmile správce hostiny ochutnal vodu proměněnou ve víno – nevěděl, odkud je, ale služebníci, kteří vodu nabírali, to věděli – zavolal si ženicha a řekl mu: ‘Každý člověk podává nejprve dobré víno, a teprve když už se hosté napijí, víno horší. Ty jsi však uchoval dobré víno až pro tuto chvíli.’ Tak učinil Ježíš v Káně Galilejské počátek svých znamení a zjevil svou slávu. A jeho učedníci v něho uvěřili.¹³

Víno je také součástí poslední večeře, kterou Ježíš vykonal: „Když jedli, vzal Ježíš chléb, požehnal, lámal a dával učedníkům se slovy: ‘Vezměte, jezte, toto jest mé tělo.’ Pak vzal i kalich, vzdal díky a podal jim ho se slovy: ‘Pijte z něho všichni. Neboť toto jest má krev, která zpečetňuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů. Pravím vám, že již nebudu pít z tohoto plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu s vámi pít kalich nový v království svého Otce.’¹⁴

Dalším materiálem vhodným ke zkoumání vinařství, mohou být ikonografické doklady ze 14. století. Můžeme se z nich dozvědět více např. o technikách pěstování vinné révy. Podle Florece¹⁵ tak např. ve **Velislavově bibli** lze nalézt vyobrazení *Noe pěstuje víno*, v obrázkové knize ze 14. století kresbu *Václav skládá hrozny vína* či vyobrazení *Vinobraní* v kalendáři brevíře velmistra Lva z roku 1356. Sv. Václav pracující na vinohradu býval zobrazován často. Můžeme tak vidět např. i na denárech knížete Bedřicha, které pocházejí z druhé poloviny 12. století. Zobrazení sv. Václava lisujícího víno znázorňuje také malba na stěně kaple v Karlštejně.

Další vyobrazení nacházíme např. v **Litoměřickém kancionálu** (1511 – 1514), kde jsou ilustrátorem zobrazeny kromě ornamentů vinné révy i motivy pracovní (okopávání vinohradu, sbírání hroznů atd.).

---

¹² Sírachovec 31:28 <http://www.biblenet.cz/app/bible/Sir/chapter/31#v28>

¹³ Jan 2:1-11

¹⁴ Matouš 26:26-29 <http://www.rozhovor.cz/matous/mt26-28.php>

¹⁵ Florec, s. 36

V roce 1558 vydal Jan Had, pražský učitel a vinař, knihu **Winize w yakém položení má býti a yakým spůsobem člowěk ma gy dělati, aby to hogný užytok mohl miji: Při tom také yak se wíjno chowati a opatrowati má.**¹⁶ Jedná se o nejstarší odbornou vinařskou publikaci. Spis Jan Had napsal na základě svých zkušeností a poznatků, nejedná se tedy o opisy římských knih. V knize lze nalézt různá ponaučení a rady pro pěstování vína.

Z roku 1577 pochází kniha **Vinatorium**¹⁷ od J. Goerla z Goerlštejna¹⁸. Kniha má 50 listů a Jiří Goerl ji věnoval „*Slovútné a mnoho vzácné poctivosti panům purgmistru a panům starším obecním i vši obci Starého, Nového a Menšího měst Pražských*“.¹⁹ V knize se mj. nachází poučení o vyměřování vinic či ponaučení, jak se zachovat při podvodech (při nedolévání vína od šenkýřů, při hádkách v hospodách atp.).

Významným dokladem o pěstování vinné révy jsou **obecní pečeti**. Díky nim lze spolehlivě sledovat rozšiřování vinařství v českých zemích i formy vinohradnického náradí a nástrojů. Zejména na Moravě se dochovalo mnoho pečeti, na kterých je zobrazován vinohradnický nůž, často jako symbol cechu v podobě dvou zkrížených nožů.

Mnoho údajů se dovidáme také z knih **Zikmunda Wintera**. Jedná se zejména o jeho publikaci **Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století**. Z velké části se zde Winter zabývá vinným obchodem a právní stránkou věci. Popsány zde jsou i ceny vín. V knize **Řemeslnictvo a živnosti v XI. věku v Čechách** se lze dozvědět několik informací o vinopalnictví. O tom, jak se využívalo víno v kuchyni a během stravování, podává informaci kniha **Šat, strava a lékař v XV. a XVI. věku**. Frantova práva popisuje **Čeněk Zíbrt** v knize **Řády a práva starodávných pijanských cechů a družstev kratochvilných v zemích českých**. Historii vinařství u Slovanů se věnuje Lubor Niederle v publikaci **Slovanské starožitnosti** (díl 3., sv. 2. Oddíl kulturní, Život starých Slovanů).

Od roku 1879 byl vydáván Josefem Šimáčkem časopis **Český vinař**. Josef Šimáček byl známý český vinař. Během jeho života se mu podařilo obnovit pěstování starších (tradičních) odrůd vína.

---

¹⁶ Vinatorium historicum, s. 59

¹⁷ Celý název knihy zní: Vinatorium to gest zpráva neb naučenij, kterak se magij winohradowé měřiti, wysazowati, rozsázené dělati, lisy pripraviti, wína sbíratí, sudy šichrowati, winice krýti, sklepowé winní a wína w nich opatrowati, koštowati, prodáwati, kupowati, gistým instrumentem měřiti, a co za každou nádobu podle ceny žegdlíku za ně přigde přezwěděti.

¹⁸ Jiří Goerl z Goerlštejna byl veřejným notářem u dvora císaře Rudolfa II. Zabýval se matematikou a vydal knihu o aritmetice.

¹⁹ Eldar [online]

Byl také zakladatelem české vinařsko-ovocné školy v Litoměřicích.²⁰ Napsal několik odborných prací o víně a byl redaktorem zmíněného časopisu Český vinař.

3.2 Vínó v umělecké literatuře

Tematika vína se vyskytuje v mnohých uměleckých dílech, zahrnující různé literární žánry. Tematiku vína nalézáme jak v lidových písních, tak např. i v operních skladbách. Hojně se téma vyskytuje právě v hudbě, víno a zpěv byly spolu vždy spojovány. Z nejznámějších lidových skladeb jmenujme např. *Vinečko bílé*; *Vinečko v mázku, mám pro ťa lásku*; *Vinohrady, vinohrady, dobré víno dáváte* a mnohé další. Víno se objevuje i v mnohých literárních dílech. Známa je např. báseň *Romance o Karlu IV.* Jana Nerudy popisující zvláštní chuť českého vína a zmiňující se o vínu burgundském. Českému vínu (pražské medovině čili vínu z medu) se obdivuje i pan Brouček v dílech Svatopluka Čecha, který jindy dává přednost pivu.

3.3 Nová literatura

Následující kapitola podává informace o publikacích vydaných ve 20. století a století následujícím.

3.3.1 Tradiční vinařství na Moravě

Tradiční vinařství na Moravě, kniha od Václava Frolece, je kompletním národopisným dílem pojednávajícím o vinařství na Moravě. Frolec popisuje přírodní a historické podmínky pěstování a zpracování vinné révy. Dále se zaměřuje na popis práce vinaře od jejího počátku (vysázení sazenic) až po konec (produkt - nápoj). Velmi podrobně je zpracována kapitola Pracovní nářadí a nástroje, kde lze nalézt bohatou terminologii nástrojů a nářadí používaných k práci na vinici, při zpracování vína apod. Frolec neopomíná ani na nádoby, v kterých se víno uchovávalo. Stejně důkladně jsou popsány i budovy sloužící ke zpracování vína, lisovny a vinné sklepy. Další důležitou kapitolou je také ukázka právních a obyčejových vztahů, např. střežení vinohradů, sousedské vztahy, právo výčepu „pod víchem“, zarážení hory či horenské právo.

---

²⁰ Světozor 33, s. 610

3.3.2 Vinitorium historicum

Knihu Vinitorium historicum sepsal Vilém Kraus, profesor a šlechtitel. Kniha pojednává o historii vinařství od dob římských až po nejnovější dobu. Ukazuje římské zvyky, představuje knihu Jana Hada, zabývá se zákony a nařízeními, popisuje katastrofy ve vinařství a postupuje až k modernímu vinařství.

3.3.3 Cesty za moravským a českým vínem

Kniha Kamila Mařika Cesty za moravským a českým vínem se z části věnuje i historii vinařství. Nalezneme zde krátké uvedení do světové historie pěstování vinné révy, popis vinohradnictví u nás od nejstarších dob, výklad povinností perkmistra a významu horenského práva či popis nádob, které dříve sloužily pro uchovávání vína.

3.3.4 Nová encyklopedie českého a moravského vína

Významným doplňujícím zdrojem je Nová encyklopedie českého a moravského vína, konkrétně 1. díl. Kromě historie vinohradnictví se zabývá i historií právních úprav v této oblasti, popisem práce na vinici a přehledně podává seznam druhů vín. Na konci knihy je zařazen i slovník pro lepší srozumitelnost terminologie.

3.3.5 Breviř o víně a Nový breviř o víně

Dvě knihy Jindřicha Haufta se věnují popisu vinařství. Najdeme zde jak historické zmínky, tak popis vinic, sklepa či lisoven, uvedeny jsou pranostiky, popsány jsou nádoby na víno a nářadí užívané při zpracování vína. Hauf neopomíná ani na poznatky z nové doby (degustace atd.) či na využití vína v kuchyni.

A HISTORICKÁ ČÁST

4. Historie vinařství

4.1 Zahraničí

Víno bylo často označováno jako aqua vitae (živá voda). Bylo totiž bezpečnější než kontaminovaná voda. Víno jako nápoj podle pověsti²¹ objevila milenka perského krále Janshee-eda. Tato milenka trpěla nespavostí a migrénou a chtěla z nouze spáchat sebevraždu vypitím zkvašeného nápoje, který byl vyroben z hroznů (hroznová šťáva). Milenka však nezemřela. Nápoj ji naopak pomohl od migrény a nespavosti. Zkvašená šťáva pak byla králem prohlášena za královskou medicínu.

Staré národy (Sumerové, Čína, Řecko) mnohdy používaly víno jako lék. Nejstarší známá učebnice medicíny byla napsaná Sumery na hliněných destičkách a zmiňuje víno jako lék na různé choroby.²² Nejznámějším receptem – lékem – bylo víno s medem, kterým se léčil kašel. Jako medicínu²³ víno užívali i známí lékaři jako Hippokrates z Kosu nebo Claudius Galinos z Bergamy.

František Kohout²⁴ uvádí, že podle některých archeologů vznikaly první pokusy přípravy vína již v mesolitu, tj. asi před 10000 lety př. n. l. Z mnoha pramenů se můžeme dočíst, že před 8000 tisíci lety se vinná réva pěstovala kolem Kaspického moře, zejména v Gruzii, Ázerbájdžánu a Arménii, dále také v Mezopotámii a Zakavkazsku, před 7000 lety se víno vyrábělo i v Íránu. Z doby před 7000 lety pochází také džbán se zbytky vína.²⁵ Přibližně před 5500 lety je doložen obchod s vínem ve starověkém Sumeru. Víno znali i staří Babyloňané, od kterých je dochován i nejstarší zákon, obsahující i zákon o výčepu vína. Jedná se o Chammurapiho zákoník z doby 1728 – 1686 př n. l. Zákon mj. určoval, že víno se musí prodávat za úředně stanovenou cenu nebo že se nesmí víno konzumovat během vinobraní.

Víno bylo významným nápojem i v Egyptě. Egyptský bůh Osiris byl pro Egyptany dárce vína. Výroba vína je doložena v době přibližně 2700 let př. n. l., Kohout uvádí, že se může jednat již

---

²¹ Pít či nepít?, s. 13

²² Pít či nepít?, s. 15

²³ Např. na snižování teploty či k vyplachování ran.

²⁴ Kohout, s. 11

²⁵ Pít či nepít?, s. 13

o dobu 3200 let př. n. l.²⁶ O starých Egyptánech je známé, že víno skladovali v nádobách, které opatřovaly hieroglyfy, které lze považovat za předchůdce vinných etiket. Z egyptských maleb byla zkoumána i výroba vína, které mělo podle odhadů větší zastoupení alkoholu, než mají vína dnes. Z kreseb lze také vyčíst techniku lisování. Z rozdrcených hroznů se ve velkých šátcích vymačkávala šťáva.²⁷ Jsou známé i názvy odrůd: sep, abš, arp či nefer.²⁸ Egyptské víno bylo pěstováno zejména v okolí Nilu, který se rozléval, a pomáhal tak zúrodnovat půdu. Nejvíce se víno pěstovalo v době IV. až VI. dynastie. Nejpočetnější doklady o pěstování vinné révy se našly v hrobce faraóna Tutanchamona²⁹. Dochovaly se mnohé záznamy o vysoké úrovni vinařství, o jeho organizaci, uchovávaní a značení³⁰.

Během poloviny druhého tisíciletí začali víno pěstovat Féničané. Stejně jako Řekové rozšiřovali Féničané víno na svých cestách do různých míst, zejména do Afriky a Evropy.

V Řecku bylo víno samozřejmou součástí kultury. Starořecký výraz pro víno (nektar) znamenal „únik smrti“. Pítí vína bylo v Řecku pozvednuto na společenskou událost. Starým Řekům víno sloužilo také jako zdroj inspirace v umění, pili jej básníci, malíři i filozofové. Bohem vína byl Dionýsos, jehož kult se v Řecku velmi rozšířil. Dvakrát do roka se v Řecku konaly tzv. Dionýzie, při kterých se konzumovalo mnoho vína.

Od Řeků převzali pěstování vína Římané. Nejdříve pili vína dovážená z Řecka, později začali vinnou révu pěstovat sami. V Římě bylo ženám víno dlouho zapovězeno, pítí vína jim bylo dovoleno jen v Aténách. V Římě platil zákon, podle kterého „byl tehdy muž censorem a soudcem své ženy. Proti rozhodnutí nebylo odvolání. Jestliže žena špatně jednala, potrestal ji, jestliže pila vína nebo cizoložila, mohl jí vzít život“.³¹ U Isidora ze Sevilly³² čteme, že výjimkou, kdy ženy víno pily, byly dny určené k posvátným úkonům. Odkazuje také na Jeronýma, který ve svém díle *De custodia virginittatis* píše: „Mladé dívky se mají vínu vyhýbat jako ledu, nemají je pít kvůli prudkému teplu, které je vlastností mladého věku, aby neupadly do záhuby.“³³ Víno a mládí jsou podle Jeronýma příčinami žádostivosti. Římané víno míchali častěji s vodou. Neředěné víno (obvykle slazené medem) se pilo jen k snídani. Kromě medu se do vína přidávala například

---

²⁶ Kohout, s. 11

²⁷ Kohout, s. 11

²⁸ Mařík, s. 10

²⁹ Tutanchamon vládl v letech 1348 – 1338 př. n. l.

³⁰ Na egyptských etiketách byl uveden ročník sklizně, jakost vína i jméno vedoucího vinice.

³¹ Kohout, s. 17

³² Isidor, s. 255

³³ tamtéž

pryskyřice či mořská voda. Římská vína se vyznačovala vysokou trvanlivostí. V době rozkvětu vinařství vznikala i odborná vinařská literatura. Nejznámějšími autory této literatury byli např. Cato (*De agricultura*), Plinius (*Naturalis historia*) či Columella (*De re rustica*). Pěstování vína mělo i velmi přísná pravidla, vinice byly ohrazeny. Do vinic se např. „nesměly sázet olivovníky, protože při požáru nejspíše vzplanou a rozšíří oheň“.³⁴ Postup výroby měl také svá přísná pravidla: „vylisovaná šťáva – mustum – byla ukládána do hliněných nádob o obsahu asi 600 litrů, uvnitř vymazaných smolou a voskem.“³⁵ Nádoby byly uloženy do písku pro zachování teploty. Jakmile víno vykvasilo, přelilo se do menších nádob a nechalo se odležet jeden až dva roky. Víno bylo také filtrováno – buď přes šátek, nebo pomocí holubích vajec.

Právě díky Římanům proniklo víno i do jiných oblastí, zejména do zemí Evropy, do Francie, ke Germánům i Slovanům.

Národy přisoudily vínu i bohy. V Řecku byl bohem vína Dionýsos, v Římě Bacchus a Liber, v Indii bohyně Sura, v Egyptě bohyně Sekhmet a Osiris, v Sumeru to byla bohyně Siduri, v Číně bůh Ssu-ma Hsiang-ju a Aztékové měli svého Tepostecatla.

4.2 České země

U Niederleho³⁶ se můžeme dočíst, že Slované, muži i ženy, uměli pít alkohol stejně jako jiné národy (Skythové, Keltové, Prusové či Germáni). Pití se holdovalo zejména při slavnostních hostinách. Uvádí se, že nejvíce se pilo na tryznách po pohřbech, a to zejména pivo a víno. Podle Niederleho³⁷ Slované pili víno již v 1. tisíciletí n. l., ale doloženo je jeho pěstování ve slovanských zemích teprve od 11. a 12. století, neboť až v této době se objevují zmínky v listinách českých (r. 1057) a polských (od 12. století).

Hlavní vinařské oblasti v Čechách se rozkládaly především „na dolních tocích Labe a Vltavy, v dolním Poohří, ve středním Polabí a na jihu v údolí Berounky“³⁸. Na Moravě to pak byla především vinařská střediska „na stráních jihomoravských úvalů, v oblasti mezi dolním tokem Dyje k severu přes povodí dolní Jihlavy, Svatky a Svitavy až za Brno a dále na východ přes jižní výběžky Dražanské vrchoviny až ke svahům Bílých Karpat“.³⁹ Na území Moravy se pak vydělují

---

³⁴ Mařík, s. 10-11

³⁵ Mařík, s. 11

³⁶ Niederle 1953, s. 212 - 213

³⁷ tamtéž, s. 213

³⁸ Frolec, s. 15

³⁹ Frolec, s. 15

tři základní vinařské oblasti: znojensko-mikulovská, hustopečsko-hodonínská a bzenecko-strážnická.

Není jisté, kdy se začala pěstovat vinná réva na Moravě. Před příchodem Římanů pravděpodobně pěstovali tzv. lesní révu (nezušlechtěnou) Keltové, Ilyrové a Trákové, svědčí o tom nálezy peciček v Panónii.⁴⁰ Je těžké stanovit rozdíl mezi způsobem pěstováním vinné révy v době před příchodem Římanů a po něm. Florec uvádí, že podle Bassermana-Jordana je rozdíl mj. ve vinohradnických nožích, kdy nože se securis (výběžkem) jsou řeckého původu a nože bez securis jsou povahy latinsko-římské.⁴¹ Počátky vinařství u nás se však datují většinou až do období Velkomoravské říše, „kdy se na Moravu šíří z oblasti podunajsko-panónské, v níž patrně přežívaly starší laténské a antické tradice pěstování révy vinné“.⁴² Niederle⁴³ uvádí, že není pochyb, že víno přišlo ke Slovanům z jihu, z římské kultury. Do Ruska pak i z kultury řecké. Dále uvádí, že se víno dostalo dříve ke Germánům než ke Slovanům kvůli nehostinným slovanským krajům. Germáni za Césara prý víno ještě odmítali, ale za Tacita již bylo běžně pěstováno. Dostalo se k nim z Gallie a Podunají.

Podle Niederleho⁴⁴ se naučili víno pěstovat nejdříve Slované sídlící v Alpách a v Uhrách a Slované usídlení na Balkáně. Dělo se to zejména díky římským provinciím. Niederle však uvádí, že o tom nejsou spolehlivé doklady, ty pochází až v 8. a 9. století. V Rusku pak bylo známo víno díky řeckým koloniím na Pontu. Předpokládá se však, že na místě slovanských Rusů pěstovali víno dříve Gótové v 3. a 4. století, o nichž později Slované převzali výraz pro víno a vinohrad.

První záznam o víně pochází z legendy z 9. století, kdy českého knížete Bořivoje obdaroval Svatopluk soudkem vína k příležitosti narození Bořivojova syna Spytihněva. Svatému Václavu a jeho babičce sv. Ludmile se pak podle legend přisuzuje další rozvoj vinařství. Sv. Václav víno pěstoval především pro církevní obřady.

Z 11. století pak pochází podle Niederleho⁴⁵ zpráva o vinici s lisem u vsi Dřís, která byla darována Břetislavem I. kapitule staroboleslavské. Lis byl římského původu. První spolehlivá písemná zmínka o pěstování vinné révy je z roku 1057, kdy Spytihněv II. daroval vinice kostelu

---

⁴⁰ Frolec, s. 51

⁴¹ tamtéž, více viz Geschichte des Weinbaus

⁴² Frolec, s. 17

⁴³ Niederle 1925, s. 127

⁴⁴ tamtéž, s. 128

⁴⁵ tamtéž, s. 130

v Litoměřicích. Z 11. a 12. století pocházejí již spolehlivé doklady o pěstování a výrobě vína, kdy se v jednotlivých listinách uvádí v majetku několikere vinice a připomínají se vinaři z různých oblastí.

V 11. až 13. století bylo vinařství rozvíjeno především díky klášterům a feudální šlechtě. Podle Niederleho bylo víno pěstováno kvůli účelům církevním v okolí klášterů a v zahradách knížat a pánů. Větší spotřeba vína vedla církev ke snaze pěstovat vinnou révu i na místech, která nebyla zcela úrodná. Velký rozvoj moravského vinařství nastal ve 14. až 16. století. Pěstování vinné révy zdomácnělo i v poddanských vesnicích a vinice se často rozkládaly i kolem měst, zámků či hradů. Velkou zásluhu má na rozvoji vinařství zajisté Karel IV. Víno nejen dovážel, ale nechával i pěstovat, zejména v okolí Prahy, Karlštejna a Mělníka. Karel IV. vydal také několik výnosů pocházejících z let 1358 - 1359, které nařizovaly vlastníkům půd na určitých místech Čech zakládat vinice, byla-li k tomu vhodná půda. Jeho bratr, markrabě Jan Jindřich, pak podporoval vinařství na Moravě. V této době se také zvyšovaly tresty za poškození vinic a byly stanoveny dozorčí rady. Za doby vlády Karla IV. byl dovoz cizích vín omezen jen na určité části roku, neboť panovník se tak snažil podpořit místní vinaře. I když obliba vína vzrůstala, stále byla pozadu za konzumací piva. Velkou roli v tom hrála především cena. V době lucemburské prý byla cena vína až sedmkrát vyšší než u piva.⁴⁶

Ve 14. století již bylo vinařství na vysoké úrovni a některé pěstitelské metody se používají dodnes. Od druhé poloviny 14. století byly zakládány cechy, zejména ve větších královských městech, a to především z důvodu ochrany. Zakládání cechů bylo namířené zejména proti čeledi, které se přísně nařizovala pevná pracovní doba i přestávky na jídlo. Zvýšeny byly tresty za ničení vinic, krádeže, nepovolený prodej sadeb i jiné přestupky. V současné době funguje Cech českých vinařů.⁴⁷

Z doby 14. století je doložen vývoz českých vín. Vína byla třetí nejčastěji vyváženou surovinou ihned po dřevu a po dobytku. Obchodník musel samozřejmě platit clo. U Wintera však čteme: „Vyměnil-li český vývozník své víno v Perně za sůl, neplatil cla, prodal-li je za peníze, clem byl povinnen.“⁴⁸ Bylo tedy možné se clu vyhnout. Již z této doby existují také doklady o dovozu cizích vín.⁴⁹ Dozvídáme se, že cizí vína byla nakupována zejména církevními institucemi a kláštery.

---

⁴⁶ Dědictví řeči, s. 97

⁴⁷ <http://www.cechcv.cz/>

⁴⁸ Winter 1906, s. 107

⁴⁹ Míka, s. 117

I když se čeští vinaři dovozu bránili, cizí víno se dováželo dále. Winter uvádí, že se nejčastěji dovážela vína uherská, rakouská (australicum), francouzská a alsaská.⁵⁰

V době husitské vinařství upadalo, mnoho vinic bylo zničeno. Nedařilo se ani obchodu s vínem. V 15. století se však situace začala zlepšovat. Ladislav Jagellonský jako první v evropských zemích zavedl povinnou kontrolu jakosti vína formou degustace. Stanovena byla také povinná evidence všech vín. V 16. století za vlády Habsburků dosáhlo vinařství největšího rozkvětu. Vinná réva zaujímala největší plochu půdy do té doby. Vinařství zdomácnělo i v poddanských vesnicích a hojně se pěstovalo v městech, okolo klášterů i hradů a zámků. V tomto „zlatém věku“ se nacházely vinice i v místech, kde se vinné révě později nedařilo, a to na výše položených místech a v chladnějších krajích.

Třicetiletá válka⁵¹ způsobila další úpadek vinařství. Mnohé vinice poté zcela zanikly a již nebyly obnoveny. Nedařilo se ani v oblasti výčepního práva vinařů. Můžeme se dočíst, že se „pozemková vrchnost snažila odejmout vinařům práva čepovat víno vlastní produkce, aby mohla vyčepovat za dobré ceny víno, které se buď urodilo na vrchnostenských vinicích, nebo bylo koupeno za tím účelem, aby bylo vyčepováno poddanými za ceny vrchností stanovené“.⁵² Vznikaly tak mnohé konflikty mezi vrchností a obcemi. Úpravy provedl až Leopold I. v roce 1679, kdy potvrdil práva vinařů čepovat víno vlastní produkce jako nesporné. V době vlády Marie Terezie bylo zavedeno sjednocení zdanění vína a vznikla obecná nápojová daň. Kontrola se prováděla pomocí tzv. sklepních knih. Na krátkou dobu se vinařství dařilo v 18. století za Josefa II., který zavedl 17. srpna 1784 volný výčep vína.⁵³ Průmyslová revoluce však znamenala orientaci na průmyslové plodiny (zejména cukrovou třtinu), o víno tak byl menší zájem, což zapříčinil i větší rozvoji pivovarnictví. Největší katastrofou ve vinařství však byl rok 1860, kdy se k nám z Ameriky dostala mšice réвовá a nakazila tak většinu evropských vinic včetně vinic českých zemí. Většina vinic musela být zneškodněna. První světová válka dovršila tuto pohromu. Od 30. let se ale vinice začaly opět rozšiřovat (s mírným útlumem během druhé světové války). Pokles úrovně vinařství byl podle Míky⁵⁴ zapříčiněn nejen válkami a dalšími pohromami, ale také zlepšením obchodních styků se zlevněním cizích vín. Od roku 1989 se také začíná více hledět na kvalitu vína a vinařství se u nás

---

⁵⁰ Winter 1906, s. 107

⁵¹ Třicetiletá válka trvala od roku 1618 do roku 1648.

⁵² Nová encyklopedie českého a moravského vína, s. 36

⁵³ Roku 1788 byla dovolena i volná koupě přímo od producentů.

⁵⁴ Míka, s. 118

začíná opět dařit. Obliba vína stoupá, daří se i vinařské turistice. Současným trendem je ekologické vinařství a výroba biovín.

4.2.1 Horenské právo

Ve 14. století bylo ustanoveno horenské právo (něm. Bergrecht) a další viniční řády. Podle Pošvára⁵⁵ mělo horenské právo několik významů. Předně znamenalo horenský řád pro správu vinic, dále horenský soud určený pro spory a shromáždění vinohradníků. Pojem zahrnuje i nárok zeměpána či gruntovního pána na část výtěžku z produktu, který se odváděl buď v naturáliích, nebo v penězích. Jedná se tedy o „vrchní vlastnictví a soudní moc ve věcech viničních a z toho plynoucí výnosy majiteli tohoto práva“.⁵⁶ Horenská práva ustanovovala např. předpisy o viničních pracích, desátkové a perkrechtní povinnosti, sousedských vztazích, odměňování dělníků, ochraně vinic či o trestech. Horenské právo je pojmenováno podle výrazu hora, horou totiž byly nazývány mnohé kopce, tedy i kopce určené pro pěstování vinné révy.⁵⁷ Horenská práva přišla do českých zemí z rakouského Falkenštejna. Na falkenštejnská horenská práva⁵⁸ se české země často odvolávaly i v dobách, kdy měly již svá vlastní práva.⁵⁹ Falkenštejnské horenské právo se dochovalo na pergamentu z roku 1528 a je zde datováno k roku 1309. Obsahuje několik částí a zabývá se vzděláváním a způsobem nakládání s vinicemi. Bylo např. stanoveno, že perkministr odebírá vinici každému, kdo se o ni tři roky nestará. Dále určuje roční schůze vinařů či ustanovení o práci, které obsahovalo např. informace o pracovní době či o mzdě dělníků.⁶⁰ Roku 1574 bylo toto odvolávání na cizí⁶¹ práva zakázáno. Původ horenských práv pochází ze starých římských práv, ve kterých existoval trest smrti za vytržení révy nebo useknutí ruky za jiné poškozování. První zmínkou o existenci horenského práva v českých zemích je list biskupa Brunona z roku 1266, kterým se povoluje zakládat vinohrady u Kroměříže. V Kroměříži bylo v roce 1281 vydáno nejstarší horenské

---

⁵⁵ Pošvár, s. 273

⁵⁶ Vinitorium historicum, s. 76

⁵⁷ Horecké právo je nutné odlišovat od práva horního týkajícího se těžby kovů. Čeština tyto dva výrazy odlišuje na rozdíl od latiny (*ius montium*) a němčiny (*Bergrecht*), kde výrazy splynuly v jeden. Původní význam výrazu *hora* byl podle Machka (Machek, s. 176) 'hora, mons', ale i význam 'les', neboť všechny hory byly dříve pokryty lesem. Podobně též *horár* jako lesník. Původní útvar byl nejspíš *gor či *gar.

⁵⁸ Lze se setkat i s výrazem fuglštenské právo, folgenštejnské právo, anglištenské právo či engelštejnské právo.

⁵⁹ Mnohdy moravská falkenštejnská práva měla krutější tresty než dolnorakouská.

⁶⁰ Bylo zakázáno si přetahovat dělníky na svůj vinohrad, trestalo se ale také za to, pokud se dělníkům platilo více, než bylo stanoveno.

⁶¹ Zde myšleno odvolávání na dolnorakouská práva.

právo.⁶² Zajímavostí je rozdíl mezi některými horenskými právy. Např. mikulovská práva neměla téměř hrdelní tresty, kdežto židlochovická naopak praktikovala kruté tělesné či hrdelní tresty.⁶³

Majitel vinice se často nazýval kopáč, vinař či horník. Kdo vykonával horenské právo byl horný neboli perkmistr⁶⁴. Vybírán byl člověk „pocitivý, spravedlivý, rozumný, soudný a dobře rozumějící vinohradům“ a „měl postupovat vždy tak, aby zájmy obecné stály nad zájmy soukromými“⁶⁵. Ten měl své pomocníky (odpovědné dozorce) určené např. na hlídání vinic či vedení tzv. gruntovní knihy, která obsahovala veškerá důležitá data o pěstování vinné révy v určité oblasti a sloužila jako důkazní materiál při právních sporech. Winter píše, že „měl pro sobě konšely, měřiče a písaře“ a také že rozhodoval „o cenách vína domácího i cizího; když nákladník, neb obchodník sám neb skrz šrotěře ohlásil víno, městští koštýři ‘koštovali’ je, a úřad pak cenu ‘usazoval’.“⁶⁶ Pomocníci také opatrovali vinohrady nezletilých sirotků. Perkmistr byl jmenován panovníkem a dostávalo se mu mnohých pravomocí. Staral se především o zapisování údajů, řešil spory a vyhledával nové pozemky pro nové vinice. Na starost měl také ochranu vinic před zloději, vydávání mzdy dělníkům, určování ceny vína a v neposlední řadě i koštování vína a stanovení jeho kvality. Vybíral také tzv. perkrecht⁶⁷ neboli daň z vinic. Třikrát do roka musel perkmistr obejít vinice, a pokud zjistil, že je něco v nepořádku, zatloukl na toto místo kříž. Za tyto kříže byli vinaři pokutováni. Podle Maříka měl perkmistr na Moravě ještě další povinnosti. Kromě hlídání vinic a vybírání desátků „musel ve vinohradech sbírat šneky a dodávat je vrchnosti, v postní době se před východem slunce a po jeho západu modlit růženec, ve svátek vinařských patronů se postit a na Bílou sobotu obejít vinohrady a pokropit je posvěcenou vodou“.⁶⁸ Každý rok se konaly minimálně dva tzv. soudy, při kterých horný s konšeli přečetli gruntovní knihu a artikuly horenského práva. Podle Pošvára se tak konalo na sv. Jiří a na sv. Vavřince. Soudu se museli zúčastnit všichni vinaři, za neúčast hrozila vysoká pokuta (10 grošů). Vinaři zde museli nahlásit všechny změny od konání posledního soudu a přihlásit veškeré své vinice kvůli evidenci, mohli však vznášet i dotazy a připomínky. Při soudech se ohlašovaly i případné dědické nároky. Volil se zde také perkmistr a tzv. hotaři⁶⁹, osoby, které měly na starost hlídat vinohrad před zloději a zvěří (především dobyt看em a ptactvem). Voleny byly

---

⁶² Mařík, s. 28

⁶³ Nová encyklopedie českého a moravského vína, s. 25

⁶⁴ Perkmistr je výraz z něm. *Berg* „hora“ a *mistr*.

⁶⁵ Nová encyklopedie českého a moravského vína, s. 29

⁶⁶ Winter 1906, s. 327

⁶⁷ Z něm. *Bergrecht*

⁶⁸ Mařík, s. 25

⁶⁹ *Hotař* či též *hutař*, *hutný*, slk. *hotar*. Výraz vznikl ze sthn. *Huoteri* nebo střhn. *Hüetaere* (nyní *Hüter* jako strážce, hlídač).

osoby s nejlepší pověstí. Konalo se tak většinou na sv. Vavřince. Shromáždění se vždy účastnila celá obec. Hotaři se museli zavázat, že „budou svou povinnost vykonávat pobožně, věrně, upřímně a spravedlivě, že se vystříhají všelijakých kouzel a čarů, které by mohly způsobit vinohradům újmu“ a že „budou poctivě hlídat vinohrady chudých, bohatých, domácích i přespolečných, že ohlásí každou škodu způsobenou ve vinicích lidmi i dobyt看em“.⁷⁰ Zvláštní výsadou hotařů byla i možnost použití zbraně. Hotaři měli svůj specifický oblek, koženou brašnu, kožený bič (kocar), sukovitou hůl, pišťalu a malý roh.

Některé zákony se vymykaly zákonům Rakouska-Uherska. Josef II. proto 22. září 1784 vyhlášením patentu nazvaného *Všeobecné vinohorské zařízení pro Markrabství moravské* všechna horenská práva zrušil. Kdo se od té doby dopustil přestupku, působilo se na obviněného domluvou či pokutami.

4.2.2 Výčepnické právo vinařů

Mezi dlouholeté výhody majitelů vinohradů patřilo tzv. právo volného výčepu. Majitel vinohradů mohl prodávat víno vlastní produkce ve vlastním domě a stával se tak nákladníkem. Winter píše: „nákladníkem byl, kdo měl dům a vinici. Právo k šenku nezbytně lnulo k domu nákladníkovu (odtudž v Olomouci říkali jim ‚vinní domovníci‘).“⁷¹ Výčep nebyl v tomto případě živností. Dům musel být řádně označen. Nejčastěji se značil kyticí či věncem z chvoje či listí, dřevěnými či kovovými hoblovačkami, příp. slaměným křížem. Často se označoval věchtem slámy, odtud pak výraz *výčep pod víchem*. Mezi vinaři se postupně rozrostl zvyk označovat prodej staršího vína slámou, nového vína pak zelnou hlávkou. Při prodeji červeného vína se věšela červená stuha, u bílého vína pak stuha bílá. U Wintera můžeme číst, že „svéprávný měšťan šenkoval v domě svém sám nebo čeledínem svým, či uvěřil prodej šenkéři nájemnému a krčmáři“.⁷² Nebylo tedy nutné, aby sám majitel také šenkoval.

Historicky nejstarší zmínkou o čepování vína ve vlastním domě nacházíme u Publia Publilia Lochia Syra z doby římského osídlování, který uvádí, že k prodeji není třeba břečťanového věnce.⁷³ Právo čepovat víno pod víchem bylo po staletí upravováno různými předpisy, ve kterých se mj. stanovovalo, komu lze toto právo udělit či kolik dní může čepování trvat. Pokud se na jednom místě vyskytlo více takových producentů, bylo stanoveno nalévání vína střídavě, označováno bylo

⁷⁰ Nová encyklopedie českého a moravského vína, s. 30

⁷¹ Winter 1906, s. 915

⁷² tamtéž, s. 327

⁷³ Nová encyklopedie českého a moravského vína, s. 34

jako pořádku. Winter píše: „Kde bylo takových domů mnoho, vyvinula se pořádku šenku sama sebou, neboť všickni najednou nemohli čepovati, na tehdejší konsum stačilo, když pořádkou otevřeny k šenku všechny domy jedné nebo dvou ulic.“⁷⁴ Perkmistr vyhlášoval dobu, kdy musel majitel vyvěsit označení nad dveře. Pokud tak neučinil, přišel o svůj obchod na dobu jemu určené pořádky. Jakost vína hlídaly úřední orgány, tj. perkmistr nebo lidé z rady. Kromě jakosti vína orgány kontrolovaly kvalitu sudů a tyto sudy pak zapečetily, aby zabránily dolévání vína vodou. Stanovena byla i přesná cena a vybrána byla daň. Majitel vinohradu nesměl prodávat jiné víno než víno z úřadem označených a zapečetěných sudů.

4.2.3 Tradiční zavírání hory

V srpnu po svatém Vavřinci (10. srpna) se držel zvyk tzv. zavírání hory, též zarážení hory (zarážání hory). Bartoš uvádí též výraz zatyčení.⁷⁵ Po tomto obřadu byl zákaz vstupu do vinohradu po 19. hodině. Tato tradice je již ve 21. století udržována jen místně, nejvíce na Moravě.

Proces zarážení hory byl svátečním obřadem. Den před zavíráním hotař donesl kytici z polních květin do kostela, kde ji nechal posvětit. Tyč, která sloužila k jeho práci, byla ověšena křížem se třemi červenými jablky. V den zavírání hory po západu slunce byla vykopána jáma určená pro zavření hory. Byl zapálen oheň, do kterého se házely vonné rostliny. Také se v něm spálila kytice z loňského roku. Na obřad se dostavila vrchnost i obyvatelé města či vesnice. Tyč s křížem a jablky ležela na zemi v jámě. Tyč se pak musela několikrát obejít, pokropit svčenu vodou a při tomto procesu byli prošeni patroni vína (obyčejně sv. Václav a sv. Urban), aby chránili vinici a vinaře. Poté se do jámy hodily tři vysvěcené hrozny a zasadila se tyč. Na konci se vystřelilo do všech světových stran. Následovala veselka. Při vinobraní byla hora opět otevřena a mohl začít sběr hroznů.

4.2.4 Viniční míry

Vinaři měli často své vlastní míry, tzv. viniční míry. Pro měření plochy vinic sloužily míry délkové a plošné. Rozeznávaly se viniční provazce a viniční korce. Podle Haufta⁷⁶ se dozvídáme, že provazec viniční měl 64 loktů, což je v přepočtu 37,8495 metrů. Věrtel viničního korce byla plošná míra, která měla délku 16 prutů, tedy 128 loktů, a šířku 2 pruty, tedy 16 loktů. Existovala také míra poloviční korec, která měla délku i šířku 8 prutů. Viniční korec měl pak délku 16 prutů a

---

⁷⁴ Winter 1906, s. 915

⁷⁵ Bartoš 1895, s. 440

⁷⁶ Hauft 1988, s. 198

šířku 8 prutů. Z každého viničného korce se z nařízení císaře Karla IV. odváděl 1 škopek vína komoře české.

Prodej vína (i některých dalších nápojů, např. piva) se měřil na žejdlíky. Jeden žejdlík obsahoval 0,3537 litrů (tzv. vídeňský žejdlík) nebo 0,4844 litrů (tzv. český žejdlík)⁷⁷. Větší míra než žejdlík byla pinta, která měla obsah 4 žejdlíky. Větší než pinta byl pak máz obsahující 2 pinty. Podle Haufta⁷⁸ existovala také míra zvaná nessler, která činila 0,726 litrů.

Víno se také nalévalo do džberů, jejich míra však byla rozdílná. Známe tzv. uherský džber, který měl 84,59 litrů, a poloviční džber s polovičním obsahem. Velký uherský džber se dělil na 10 holb. Menší džbánek, tzv. vídeňský, měl míru 0,531 litrů.

Tradiční mírou byl škopek, bečka či džber. Škopek činil 15,5 litrů, džber pak 31 litrů. Bečka obsahovala 70 litrů. A ačkoliv se touto mírou dříve měřila sůl, sloužila i k měření vína. Z novější doby pak pochází měření vína na demižóny, které mají však rozličnou míru od 1 do 50 litrů.

4.2.5 Popis pěstování a výroby vína

Založení vinic trvalo většinou tři roky. Poté se stejné práce opakovaly po celý rok. Plodnost vinic je 30 – 40 let. Velký strach o své vinice mívali vinaři v době zimních a letních mrazů. Chránění keřů probíhalo přihrnováním půdy ke keřům a na jaře zapalováním různého chřastí či listí.

Prvotní prací bylo jarní ošetření vinic tvarováním keřů a jejich řezem. Tyto práce se prováděly na přelomu února a března. Podle Janotky-Linharta⁷⁹ se dozvídáme, že ve středověku převládal řez na vysoké staré dřevo, od 16. století pak tzv. řez na hlavu.

Výhonky vinné révy se uvazovaly ke kolíkům pomocí žitné slámy namočené ve vodě. Uvazování se dělo zejména kvůli většímu přístupu světla a stejnoměrnému růstu vinné révy. Zatlukání kolíků probíhalo nejčastěji v dubnu. Tyto kolíky (koly) měly v průměru 3 - 4 cm, vysoké byly 170 – 200 cm. Přes zimu se ve vinohradu nenechávaly.

Jedna z nejtěžších a nejdůležitějších prací na vinohradu bylo jarní kopání, kterému se říkalo postnica⁸⁰. Důležité bylo také pravidelné hnojení. Hnůj se dopravil k vinohradu na voze a do vinohradu se roznášel pomocí putýnek, košů, dřevěných nosítek, příp. v plachtách.

⁷⁷Geneze [online], http://www.geneze.info/pojmy/subdir/stare_ceske_jednotky.htm

⁷⁸ Hauf, 1988, s. 198

⁷⁹ J-L, s. 120

Během května docházelo k vylamování letorostů⁸¹, které braly sílu révovým keřům. V červnu se vylamovaly postranní letorosty, tzv. fazochy.

Srpen byl měsícem osečkování, tj. zkracování zelených letorostů o asi jednu třetinu. Letorosty tak mohly dokonaleji vyrůst. Osečkování se mohlo též říkat sečkování, smíkání či ožínání.⁸²

Od září do listopadu měli vinaři **vinobraní**, vrchol sklizení úrody. Vinobraní bylo považované za sváteční chvíli a mívalo slavnostní ráz. Slavnosti vinobraní se konaly i v jiných zemích, jedny z nejznámějších jsou tzv. bakchanálie v Římě. V tomto období bylo (nejen) v českých zemích dodržováno mnoho tradic. Celé rodiny se sjížděly do vinohradu, aby sklidili víno v nejlepší dobu zrání. Do vinohradu se jezdilo většinou na vozech, které táhli vystrojení koně. V tento den nechodily ani děti do školy. Tradicí bylo, že hospodář s hospodyní vstupovali do vinohradu jako první a zde uřízli trs hroznů, které si nechali ve sklepě do Vánoc. Další trsy hroznů pak odložili pro své přátele a příbuzné. Sbíráni hroznů bylo provázeno zpěvem a vyprávěním. Tzv. viniční báby „zpívaly, výskaly, poskakovaly a tancovaly, aby byla příštím rokem bohatá úrodná vína“.⁸³ Kromě rodiny pomáhali na vinohradu i pronajatí dělníci.

Hrozny se sbíraly do různých nádob. Ihned po sběru byly hrozny zpracovány v karbovníku na drť pomocí mestůvky. V dřívějších dobách se šťáva získávala šlapáním v kádích. Dozvídáme se, že „aby šliapající nešmýkali, opírali sa o palice, alebo ak šliapali dvaja, stáli oproti sebe a držali sa za ramená. Obyčajne im hudobníci pískali do taktu na flétny.“⁸⁴ Po rozdrčení bílých hroznů byla drť vylisována a šťáva (burčák) přelita do sudů, kde se nechala kvasit. Jiným způsobem se pracovalo s červeným vínem. Po rozdrčení těchto hroznů se drť odzrnila, aby se zabránilo většímu obsahu tříslovin. Čtyři až osm dnů se nechala drť kvasit v otevřených kádích a několikrát za den se promíchala. Této směsi se říká rmut. Teprve po 4- 8 dnech se rmut vylisoval a přelil do sudů. Víno se poprvé ze sudů stáčelo většinou až při vánočních svátcích.

Při zpracování vína zůstávaly tzv. výlisky či matoliny, které vinaři používali pro výrobu druhého vína (tzv. druháku) nebo spíše k výrobě destilátu (tzv. mlátovice). Ve 13. a 14. století existovali řemeslníci zvaní vinopalové. Ti pomocí destilace nebo pomocí zahřívání a ochlazování lihových par získávali lih, z kterého vyráběli kořalku. Dovoleno jim bylo pálit jen ze zkaženého či

---

⁸⁰ Postnica se tomuto kopání říkalo proto, že se kopalo v postní době.

⁸¹ Letorost je podle PSJČ [online] „výhon stromu n. křoviny narostlý za poslední rok“

⁸² Kadlčíková, s. 66-67

⁸³ Hauf 1973, s. 58

⁸⁴ Matuška, s. 81

nekvalitního vína.⁸⁵ Často však i přes zákaz pálili i z vína a piva kvalitního. Pokud pálili především z piva, říkalo se jim také pivopalové. Tato dvě označení povolání vedle sebe často figurovala jako synonyma. Největšího rozmachu řemeslo dosáhlo v 15. století, od 16. století byli vinopalové a pivopalové spíše trpěni z milosti. Lepší situaci měli vinopalové v Praze, neboť zde rostla obliba pálenky. Na venkově však bylo pálení zakazováno či omezováno, vinopalové tak museli odvádět vysoké poplatky ze své živnosti.⁸⁶

4.2.6 Popis vinice

Bartoš uvádí popis vinice s výrazy moravského nářečí.⁸⁷ Okolo vinohradu se často pěstovaly brambory, zelí či jiná zelenina, aby se zamezilo přímému přístupu k vinohradu. Takovému záhonu se říkalo *sádek*. Jednotlivé vinohrady byly oddělené chodníčkem, brázdou, která se jinak nazývala *růna* a její bok pak *odrůnek*. Mez u vinohradu pak byla jinak také zvaná *fréd* či *frejd*. Řada révy se nazývala mj. *greft*. Ještě zelené mladé rostlince se říkalo *cún*, jakmile však zdřevnatěla, byla již nazývána *rývem*. Vinohrad se na jaře nejdříve *kope*, pak *okopává* a nakonec *kopčí*. První fáze kopání se nazývá *postnica* či *posnica*. Po *okopávce* se vinohrad *vysmítá* (vypučené větvičky, též *výplivky*, se zařezávají).

U Kotta⁸⁸ nacházíme další pojmy. Keři se mohlo též říkat *vinný kmen*. Z keře pak roste do výšky *réva* či *rýva*. Pokud je rév více, nejstarší se nazývá *stařec*. Pokud prut vyrostle rychle do jednoho roku, jedná se o *šlahoun*, naopak „jednoroční prut hned od kořene vyhnáný s jedním kořínkem aneb i s několika kořeny slove *matečnick s kořínkem*; jednoroční prut vyrostlý ze sloupku révy dvouleté, *matečnick s kolínkem*“.⁸⁹ Révový pupenec je jinak řečný *oko*, „menší podpuneček po okem *podpusť*“⁹⁰, vyrostlý pupenec je pak *holoubě* neboli *opuk*⁹¹. Pokud toto holoubě poté odpadne, říká se o něm, že *ulítlo*. Holoubě, které je povyroslté, se nazývá *sloupek*. Ze sloupku pak rostou *pazochy* a tenké větve čili *ručičky*. Révovým kořenům se může říkat též *lože*, drobným kořínkům hlouběji v zemi pak *fazory*. Zesílená a rozvětvená část nadzemního kmene révy vinné se nazývá nář. *grňa*.⁹²

---

⁸⁵ Winter 1906 ,s. 669

⁸⁶ J-L, s. 129

⁸⁷ Bartoš 1895, s. 439 - 441

⁸⁸ Kott 4, s. 693

⁸⁹ tamtéž

⁹⁰ tamtéž

⁹¹ Kadlčíková, s. 37 a 54

⁹² tamtéž, s. 34

5 Druhy vín

Kromě jednotlivých druhů vín se vína mohou rozeznávat obecněji podle barvy hroznů či nápoje. Kott⁹³ rozeznává tyto druhy: zelené, zelené do bělavá, bělavé, zažloutlé, žluté, přizíralé, žluté do červena, růžové, červené, červené do tmava, modré, černé a popelavé. Častější je však rozdělení jen na víno bílé a červené.

5.1 Nejstarší druhy vín

Mezi nejstarší pěstované odrůdy bílých vín patřila **chrupka** bílá čili časládor (časľadór, trasľadór, časlavský rýv).⁹⁴ Jednalo se o víno ze žlutých hroznů. Pochází nejpravděpodobněji z Francie či francouzské části Švýcarska, příp. z Evropy z dob římských válek⁹⁵. Další starší pěstovanou odrůdou, zejména na Slovácku, byl **ryzlink** rýnský, kterému se říkalo také rézlink, řezlík, rezlín, lipka či starosvětské. Plodnou odrůdou byl **elbling**, jenž byl nazýván také jako elblink, héblink, heblín, hýblink, tarant bílý či elvin a byl dovezen nejspíše starými Římany. Francouzská vína byla velmi oblíbená, zejména **veltínské** zelené (zvané též veltlín zelený, bělošpičák, muškateľ zelený), **muškát** ottonel (otonel) a **burgundské** bílé (jinak řečený plaváček či burgunda). U Jungmanna můžeme najít ještě tato bílá vína: prinčt (víno princepe), cinifal, cibeba, muškateľ bílý, bílý arab, lampard (uherské), tarant bílý, žihaný tarant, běľ drobná, běľovačka, šopronské.⁹⁶ Kraus uvádí také víno běľ velká čili vídeňka (weisser Heunisch) a víno běľovačka podle něj mohlo být nazýváno pravděpodobně též víno topolové čili Mehlweiss (jednalo o velmi silné víno).⁹⁷ Kott uvádí také víno prynčt (žluté, zelené) či víno isabela, katuba, beraní ocas, černý moučník či trolinské.⁹⁸ Kraus uvádí víno tramín bílý čili broníšť čili brynšť a víno klenice (též klenice bílá, javorové, Wippacher).⁹⁹

Od 15. století se začala hojně pěstovat i červená vína, především **tramín** červený, **muškát** modrý, **burgundské** modré (zvané také jako skoré burgundské, jakubské a černá cibéba) či tzv. **volské oko** (též volovočec). Mezi nejoblíbenější vína patřila **frankovka**. Ta měla mnoho různých místních názvů: modrý hyblink, šeřina, černý muškateľ, neskoré černé, neskorák, skalické černé,

---

⁹³ Kott 4, s. 694

⁹⁴ J-L, s. 119

⁹⁵ Frolec, s. 27

⁹⁶ Jungmann 5, str. 105

⁹⁷ Vinitorium historicum, s. 66

⁹⁸ Kott 4, s. 693

⁹⁹ Vinitorium historicum, s. 66

skalické modré, skaličák, limburské, černé starosvětské, lampart (lampart červený), šryk černý (z velkých hroznů a s bělavými listy, též nazýván grúb). U Jungmanna můžeme najít výraz **roučí burgundské**, „od Karla IV. na Mělník přivezené, z temna modré, husté, s listy drobet kadeřavými“.¹⁰⁰ Také pak výraz černý cinifál (roučí cinifálové), karmazín, busin vlaský, červený arab, tarant červený, červený brynět, červená ryvole, modř královská, modř světlá, beranice (beranec), modrý muškát, drumín, velký merlink, tarant černý, inkoustové („černé, jímž se psátí může“).¹⁰¹ Kott uvádí i víno uherka (uhernice, uherčina, prorok), víno buzín vlaský či červený prynčt.¹⁰² Atlas vín¹⁰³ předkládá další starší červená vína, a to kadarku modrou, mlynářku či trolínské modré.

Dříve se pěstovaly i dnes již neznámé odrůdy, např. topol (spíše podřadnější kvality), frašták (také frajšťák), balous, maliňák, turáň, kyselák, kozí cecek¹⁰⁴ (z podlouhlých zrn) či vína špatných jakostí jako baco (též bago), othello a noah (také charvát).

U Kotta¹⁰⁵ můžeme nalézt také odrůdy, které byly doporučeny k pěstování na zahradách, v hospodářských staveních, zejména pak v malém množství či na nepříznivých místech. Jsou to tato vína: angrevina madeleinka, srpnové bílé a modré, basilicum, kalabreské, ciprové, jonák démantový, jonák bílý, jonák chrupavý (chrupka), jonák červený, jonák královský, jonák muškátový, jonák pařížský, jakubské (rané burgundské), růžice, rané lánské, rané lipské, rané malingrovské, malvasinské, žlutý muškát, červený muškát, modrý muškát, korálový muškát, hallopské, černý muškát raný, hamburské, uherský muškát, dišuca ranina, modré portugalské, červencové (uva Juliana) a víno vanilové.

5.2 Nářeční moravské výrazy

Bílým vínům z drobných zrn se na Moravě někdy říkalo budinka. Černé víno podobné muškätelu bylo greneš. Kyselému vínu, které „když uslyší bednářa, změkne honem“¹⁰⁶, se říkalo husí čapa, kočičí ocas či podbělák, šedík, šedíček. Klěnica černá byl nářeční výraz pro víno z velkých hroznů modravé až višňové barvy. Dalším výrazem byl medoun, jednalo se o víno

---

¹⁰⁰ Jungmann 5, str. 105

¹⁰¹ tamtéž

¹⁰² Kott 4, s. 693

¹⁰³ Sotolář [online]

¹⁰⁴ Jungmann 2, s. 151

¹⁰⁵ Kott 4, s. 693

¹⁰⁶ Bartoš 1895, s. 440

kaštanové barvy, velmi sladké. Žluté víno drobných bobulí nazývali páděl'ský petrželák, neboť měl bobule „drobné jako petrožel“ a „více hrozny vidět než lupení“¹⁰⁷. Víno, které neslo hrubé hrozny a později ‘zaměkalo’, bylo známé jako pihorňa či pivorňa. Z dalších vín to byla např. skořina, salvon, regulka (rekuľka), rohál, ryvolka zelená, topol', valovočec, valvoš, zanechor (odvozeno z názvu vinohradu Nechory v Průšánkách) či zelviš (něm. krachgutedel). Kadlčíková¹⁰⁸ uvádí také výraz klaret pro označení vína z modrých hroznů, které je vyráběno okamžitým lisováním bez kvašení. Sochová¹⁰⁹ uvádí výraz glivajn jako označení pro svařené víno.

5.3 Novější druhy vín

Ve 20. století se vinařství specializuje na ušlechtilější odrůdy, které začínají převažovat.¹¹⁰ Z bílých vín se jedná především o müller-thurgau čili müllerka, což je křížení ryzlinku bílého (rýnského) a sylvánského zeleného. Z dalších ušlechtilých vín je to neuburgské, zvané též neuburg či najburg dovezený z Rakouska, a sylvánské zelené (též salvon, silifandl, cilyfandr, ciryfandl, zelený cynifál, cynifádl, cinyfandl, cinifádl). Oblíbené jsou i další odrůdy jako malingre (malaga), burgundské šedé (rulán, rulandské, němčina), ryzlink vlašský (vlašák), budínka (uherščák), veltlínské červenobílé (též ryvola červenobílá, bláznivý janek, modrý janek), košťův hrozen, ortlibské (také znám jako ortlib, páderák) či sauvignon (saviňon), zierfahndler (cynifál, cynifátl). Méně časté je pak portugalské šedé (šedý portugal či šed'ák) a elbling.

U červených vín roste obliba u veltlínského červeného raného (též červený cynifál, babovina) a u svatovavříneckého (vavříňák). Méně se pěstuje portugalské modré (zvané též ranina, skoré, skorák, portogízel, portugíz, portugal), chrupka červená (auslendr), portugalské červené či veltlínské červené (červený muškatel, ružák). Atlas vín¹¹¹ uvádí další, např. rubín, regent, golubok, dunaj, laurot, medinu, merlot, andré, achát, perlon, olšavu a další.

Pro větší přehled jsou uvedeny¹¹² druhy vín rozříděné na staré odrůdy a nové, a v rámci tohoto třídění také na bílá vína a vína červená.

---

¹⁰⁷ Bartoš 1895, s 440

¹⁰⁸ Kadlčíková, s. 40

¹⁰⁹ Sochová, s. 89

¹¹⁰ Sotolář [online]

¹¹¹ tamtéž

¹¹² Přehled v podobě tabulky viz s. 92 – 93 této diplomové práce.

B ETYMOLOGICKÁ ČÁST

6 Výrazy spojené s rostlinou vinná réva

6.1 Réva

6.1.1 Charakteristika

Podle PSJČ je *réva* „popínavý kulturní keř plodící vinné hrozny“.¹¹³ U Jungmanna¹¹⁴ se vyskytuje kromě výrazu *réva* též výraz *rýva* a *rév*. Nižnanský¹¹⁵ poskytuje další výrazy: *réf*, *réví*, *ríví*, *rívoví*, *révié*, *rivičé* či *rievičia*. Nalézt můžeme také výraz *loza* jako „celoslovenské pomenovanie viniča s odkazom na starosloviensku lexému *loza*“.¹¹⁶ Synonymně je někdy *réva* označována jako *hrozen*, *hrozno*.

6.1.2 Etymologie výrazu réva

Réva měla ve stč. podobu *rév*, *révie*.¹¹⁷ Jedná se pouze o českou výpůjčku ze sthn. *rebe* (nyní *Rebe*), spojuje se často s lit. *replióti* ‘plazit se’ a lat. *rēpere*¹¹⁸ ‘plazit se, popínat’.¹¹⁹ Podle Machka¹²⁰ má něm. *Rebe* původ praevropský, upozorňuje na stejný původ výrazu ř. *επις* ‘víno’. V hromadném významu má podobu *réví*, stč. a lid. *rýví*. Výraz *réva* se vyskytuje jen v češtině, v slk. kniž. *réva* (nyní *loza*) a dl. *rewa*; např. v pol. existuje výraz *winorośl*¹²¹, r. *vinogradnaja lozá* ‘haluz’, sch. *vinjaga*, *loza*.¹²² Vinným bobulím se často říkalo také *vinné jahody* (jahůdky).¹²³

---

¹¹³ PSJČ [online]

¹¹⁴ Jungmann 3, s. 820 a 973

¹¹⁵ Nižnanský 1987, s. 73

¹¹⁶ tamtéž, s. 73

¹¹⁷ Malý staročeský slovník [online]

¹¹⁸ srov. lat. zool. *reptilia* ‘plazi’

¹¹⁹ Rejzek, s. 539

¹²⁰ Machek, s. 513

¹²¹ Brückner, s. 622

¹²² H-K 1952, s.312

¹²³ Dědictví řeči, s. 98

6.2 Bobule

6.2.1 Charakteristika

Podle SSČ je *bobule* „dužnatý nebo šťavnatý, zpravidla kulovitý plod (např. angreštu, rybízu, borůvky)“.¹²⁴ Podle PSJČ se jedná o „nepukavý dužnatý plod“.¹²⁵ U Jungmanna nacházíme též dem. *bobulka*¹²⁶, č. dial. je i *bobuľa*.¹²⁷

6.2.2 Etymologie výrazu bobule

Podle Jungmanna je výraz přejat ze slovenštiny.¹²⁸ Ze stejného zdroje pochází podle Machka¹²⁹ i slk. *bobál* ‘hlíza, brambor’. Rejzek ovšem ve slově *bobule* vidí spíše příponové tvoření od výrazu *bob*.

Bobem chápeme luštěninu obecně. Z výrazu je pak odvozeno pojmenování *bobový*, *bobkový* a *bobek* ‘plod vavřínu, něco malého, kulatého’. Výraz je všeslovanský, vyskytuje se např. i v pol. *bób*, r. *bob*, sch. *bób*. Ie. základ je rekonstruován jako **bhabho-* či **bhabhā*. Tento základ mohl označovat obecně „nabobtnalé, napuchlé plody“.¹³⁰ Stejný základ nacházíme i v lat. *faba* ‘bob’, angl. *bean* ‘fazole’ a něm. *Bohne* ‘fazole, bob’.

6.3 Hrozen

6.3.1 Charakteristika

Podle PSJČ se jedná o „trs plodů, zvl. u vinné révy“.¹³¹ U Jungmanna¹³² nacházíme kromě výrazu *hrozen* také označení hrozno a dem. *hrozník*, *hrozniček* a *hrozénko*. Nižnanský¹³³ uvádí ještě

---

¹²⁴ SSČ, s. 33

¹²⁵ PSJČ [online]

¹²⁶ Jungmann 1, s. 148

¹²⁷ Kadlčíková, s. 26

¹²⁸ Jungmann 1, s. 148

¹²⁹ Machek, s. 59

¹³⁰ Rejzek, s. 83

¹³¹ PSJČ [online]

¹³² Jungmann 1, s. 767

¹³³ Nižnanský 1982, s. 25

výrazy *hrozne* a *hruozno*. Jungmann hrozen chápe jako „způsob květenství, květové stopkami z rozličných míst vynikajícími podepření, a v jedné rovině neležící.“¹³⁴

6.3.2 Etymologie výrazu hrozen

Hrozen, stč. *hrozn*¹³⁵, se vyskytuje také např. v stsl. *grozdъ*¹³⁶, stpol. *grozno*, slk. a ukr. *hrozno*, r. sln. sch. a b. *grozd*. Psl. podobu rekonstruuje Rejzek¹³⁷ jako **groznъ/*grozno*, **grozdъ/*grozdb* ve významu ‘vinný hrozen’. Machek¹³⁸ předpokládá výchozí tvar jen v podobě **grozdъ*. Slovo nemá přesvědčivou etymologii ani jasné příbuzenstvo. Nejčastěji se spojuje s psl. **granzь/*grana* ‘větev’ (podobně něm. *Gras*, angl. *grass* ‘tráva’), to je pak z ie. **ghrō-* ‘vyrážet, vyčnívat’.

6.4 Košť

6.4.1 Charakteristika

Podle PSJČ je *košť* chápán jako ochutnání (většinou jídla).¹³⁹ Podle Jungmanna je *košť* „okus, okušení“ či „chutnání, chut“.¹⁴⁰ *Košťýř* je podle Jungmanna pak buď ten, kdo košťuje, nebo „nástroj k nabrání neb vytáhnutí vína vrchem“. Kromě výrazu *košťýř* se u Jungmanna vyskytuje též označení *koštiř* a *koštér*.¹⁴¹ Výraz nacházíme také v SSJČ¹⁴², kde *košťýř* je zast. a slang. ‘ochutnávač (zejm. vína)’ a také ‘násoska k ochutnávání vína’. SSJČ uvádí také podobu *koštér*. V SSČ¹⁴³ je uveden výraz *koštér* ‘odborný ochutnávač vína’. Sklenka určená k ochutnávání vína nese nářeční název *koštovačka*. Výraz nacházíme např. u Kadlíčkové.¹⁴⁴

Kraus¹⁴⁵ uvádí, kdy je podle Jana Hada nejlepší košťovat víno: „vína košťovati je dobré, když vane vítr od poledne, neb tehdyž dobře vína se proměňují a ukazují, mají-li v sobě jakou vadu.“ Pro degustaci (ochutnávání) vína sloužila často zvláštní místnost. Ta měla být čistá, světlá a vzdušná a

¹³⁴ Jungmann 1, s. 767

¹³⁵ Gebauer [online]

¹³⁶ ESJS 1-5, s. 205

¹³⁷ Rejzek, s. 215

¹³⁸ Machek, s. 185

¹³⁹ PSJČ

¹⁴⁰ Jungmann 2, s. 143

¹⁴¹ Jungmann 2, s. 143

¹⁴² SSJČ 2, s. 413

¹⁴³ SSČ, s. 147

¹⁴⁴ Kadlíčková, s. 42

¹⁴⁵ Vinitorium historicum, s. 72

hlavně bez zápachu. Neměly zde být ani žádné rušivé elementy. Degustátor ochutnával víno většinou nalačno, případně pojedl menší množství pečiva či jablka. Při degustaci je nejdůležitější teplota vína, u bílého je to 12°C a u červeného 16-18°C. Důležité byly také sklenice, které musely být průhledné a čisté.

6.4.2 Etymologie výrazu košt, koštýř

Koštýř je výraz odvozený od slovesa *koštovati* ‘ochutnávat’. Podle PSJČ se je koštýř „násoska na braní vína a p. ze sudu.“¹⁴⁶ Odvozen je z něm. *kosten* tv. Německý výraz souvisí s lat. *gustāre*¹⁴⁷ (z něj pak naše *-kusit*, hov. *gusto* ‘chuť, vkus’ a *degustace*).¹⁴⁸ Brückner¹⁴⁹ připomíná, že podobně jako pol. *koszt*, tak i něm. *kosten* má dva významy, tj. označení pro cenu (z lat. *constare*) a pro ochutnávání (z lat. *gustare*).

---

¹⁴⁶ PSJČ

¹⁴⁷ Rejzek, s 305

¹⁴⁸ tamtéž, s. 190

¹⁴⁹ Brückner, s. 290

7 Výrazy pro prostory určené k výrobě a uchování vína

7.1 Sklep, loch

7.1.1 Charakteristika výrazu sklep

Vinné sklepy sloužily a stále slouží k uskladňování vína. Podle Čižmára měl být sklep „snadno a dobře přístupný, náležitě hluboký, bezpečný před otřesy a nárazy zvenčí a tak izolovaný, aby teplota se v něm jen málo měnila“ a aby „se dal dobře a lehce větrat, nebyl prudce a stále osvětlován denním světlem, nebyl vlhký, ale především nebyl příliš suchý, aby se dal udržovati v přísné čistotě a bezvadném pořádku“¹⁵⁰.

Neměly by se zde uskladňovat jiné produkty, aby víno nezískalo jejich pach. Nejstarší zprávy o vinných sklepech poukazují především na sklepy feudální a církevní. Z 16. a 17. století pocházejí zprávy o tzv. selských sklepech, kterým se říkalo též *plže* či *plžiny*. Selské sklepy byly budovány často v pískovci nebo žluté hlíně, příp. byly vytesány v tvrdé půdě s obsahem slepence. Většinou se budovaly pod zemí, příp. se vyhloubily do příkrého svahu. Výstavba sklepu probíhala většinou za pomoci zedníka i sousedů. Ukončení stavby se pak slavilo hostinou, které se říkalo *aldamáš*.

Teplotní rozdíl mezi venkovní částí a spodní úrovní sklepu se vyrovnával šikmou chodbou zvanou *šija*. Čím delší šija, tím menší rozdíly teplot ve sklepech během roku. Stálejší teplota sklepu byla důležitá, zajišťovala totiž kvalitnější víno.¹⁵¹ Staré sklepy udržovaly průměrnou teplotu 10 – 15 °C. Půdorys sklepů bývá obdélníkový, jednotlivé sklepy se však liší délkou i šířkou. Vyskytují se i sklepy ze dvou částí, předního a zadního sklepu, přičemž jednotlivé části jsou odděleny zpravidla dveřmi. Dříve byly ve sklepech budovány skryše, tzv. *lochy*, v kterých se ukrývalo víno, ale i jiné produkty. Ukrývalo se nejen kvůli cizím vojskům, ale také kvůli vrchnosti. Sudy se ve sklepech ukládaly na trámy, kterým se též říkalo *kantnýře* či *kantnéře*.

Sklepy bylo nutno větrat. Větralo se otvory, které se jinak nazývaly *rampúchy*. Osvětlování sklepu zajišťovaly svíčky a svícny. Zakazovalo se použití petroleje. Nebylo také vhodné, aby se ve sklepech vyskytovalo přímé sluneční světlo. Dobrý sklep se také poznal podle černé plísně, která se sama vytvářela na stěnách.¹⁵²

---

¹⁵⁰ Čižmár, s. 14

¹⁵¹ Známe je pořekadlo z Francie a Maďarska: *Sklep dělá víno*.

¹⁵² J-L, s. 123

Většina sklepů měla i tzv. *předsklepi*, kam se ukládaly nástroje a nářadí pro práci na vinohradě. Nejjednodušší takovou místností byly přístřešky před sklepem pokryté slámou či rákosem. Existují však i přístřešky hliněné. Tendencí bylo stavět si v předsklepi lisovnu či místnost se stolem a židlemi na posezení s přáteli. Nápisy a malby na průčelí sklepů jsou novější, dříve se nevyskytovaly.

7.1.2 Etymologie výrazu sklep

Výraz *sklep* byl dříve označením pro mostní oblouk a jiné klenuté oblouky z kamenu.¹⁵³ Původně sklep značil „klenutou konstrukci, něco klenutého, protože bylo odvozeno od slovesa sklenouti“.¹⁵⁴ Dle Dědictví řeči¹⁵⁵ „etymologie slovesa *sklenouti* (jež bylo utvořeno předponou *s-* ze základu *klep-* příbuzného se slovesem *klopiti*) naznačuje, že zdění stěn pokračovalo navrstvováním kamenů-klenáků z obou stran po obvodu půlválcového bednění, až se oba směry zdění nahoře setkaly a prostor mezi stěnami vlastně zaklopily“. Můžeme se také dočíst, že „slovo *sklep* zase svou původní strukturou vystihuje specifickou techniku stavění z kamene a cihel - spojování klenutím.“¹⁵⁶ Důležitou úlohu zde měla od původu předpona *s-*, „protože zdůrazňovala, že jde o spojování. Proto jsou také v češtině slova sklep a sklenutí starší než bezpředponové klenutí.“¹⁵⁷

Podle SSČ je sklep „podzemní místnost k ukládání věcí.“¹⁵⁸ Podobně i podle PSJČ chápeme sklep jako „podzemní místnost, prostor, zpr. jako součást domu, sloužící k ukládání n. uchování různých věcí“.¹⁵⁹ U Jungmanna¹⁶⁰ nacházíme výraz sklep i v jiných významech než jaké známe dnes, neboť výraz je zde chápán jako prostor s klenutým stropem obecně. Nacházíme tedy významy výrazu *sklep* jako chýše, spižirna, komnata, kaplička, spisovna, vězení, žalář, krypta (sklep „*k pochování mrtvých*“). Na Chodsku výraz sklep znamená podzemní část srubu. V jižních Čechách označuje sklep celý srub či sýpku stojící naproti obytné části stavení, podzemní část pak nese název loch.

---

¹⁵³ Dědictví řeči, s. 235

¹⁵⁴ tamtéž

¹⁵⁵ tamtéž, s. 236

¹⁵⁶ tamtéž, s. 237

¹⁵⁷ tamtéž

¹⁵⁸ SSČ, s. 338

¹⁵⁹ PSJČ [online]

¹⁶⁰ Jungmann 4, s. 104

V Dědictví řeči¹⁶¹ se můžeme dočíst, že sklep sloužil také jako místnost pro uchovávání cenností, šperků a drahokamů. Jungmann upozorňuje též na význam anatomický. Vyskytuje se i výraz sklep jako „vůbec každá v zemi, neb skále vykopaná skrýše, loch.“¹⁶² Jungmann rozlišuje pak sklep vinný, ovocný, pivní či obecněji sklep hradební.

Sklepem byla dříve označována *jáma* na uskladnění potravin, která byla zakrytá klenutím. Sklepní místnosti mívaly klenutí zejména pod hrady, na zámcích či v měšťanských domech.¹⁶³

Výraz *sklep* nacházíme také např. v p. *sklep* ‘pivnice, komora’, přeneseně ‘krám’¹⁶⁴, p. *sklepenie* ‘klenutí’, r. *sklep* ‘hrobka, krypta’, sln. *sklěp* ‘kloub, závěr, rozhodnutí’. Psl. výraz *sklepъ je odvozeno z **skle(p)noti* ‘uzavřít, sklenout dohromady’.¹⁶⁵

Podle Rejzka¹⁶⁶ souvisí s onomatopoickým *klepat* a *klapat*, podobně máme totiž něm. *klappen* ‘klapat’. Machek¹⁶⁷ zase upozorňuje, že toto *klep-* souvisí s *klopiti* (další původ pak není znám), ale totožnost se zvukomalebným *klepati* popírá. Výraz je podle Machka doložen u Veleslavína, ale usuzuje, že je starší. Výraz se vyskytuje také v slk. *klenút*, *klenutý*, *klenutie*. Psl. **kle(p)noti* je příbuzné s p. *sklepiac*, r. *klepát* ‘nýtovat’, sln. *skleniti* ‘uzavřít, sepnout’, *sklépati* ‘uzavírat, spínat’, stsl. *zaklenoti* ‘zavřít’. Kořen *klep-* tedy může znamenat původně uzavřít něco krytem či víkem v podzemní zásobárně.¹⁶⁸ Machek dále upozorňuje, že Slované neznali umění klenby a že se zde tedy jedná spíše o pevné zakrytí a uzavření (odtud jeho úvaha souvislosti s výrazem *klopiti*).

Klopiti znamenalo obecně uzavření nějakého prostoru či převrácení nádoby dnem nahoru. Podle SSČ¹⁶⁹ znamená výraz *klopit* obracet něco dolů nebo obracet něco dnem vzhůru. Podle Machka¹⁷⁰ se jedná o pohybové základ *klep/klop-* odlišující se od zvukomalebného *klepati*. Podle Holuba-Kopečného¹⁷¹ má výraz *klenouti* původní význam ‘svírat, stahovat’, od stejného základu je pravděpodobně i výraz *klepeto*.

---

¹⁶¹ Dědictví řeči, s. 237

¹⁶² Jungmann 4, s. 104

¹⁶³ Machek, s. 546

¹⁶⁴ Brückner, s. 493

¹⁶⁵ Rejzek, s. 575

¹⁶⁶ tamtéž, s. 275

¹⁶⁷ Machek, s. 254

¹⁶⁸ tamtéž, s. 254

¹⁶⁹ SSČ, s. 135

¹⁷⁰ Machek, s. 259

¹⁷¹ H-K, s. 169

7.1.2.1 Odvozené výrazy

sklepař, „*kdo v sklepech pracuje*“

sklepní, např. sklepní mistr

sklepnice či **sklepníčka**, „*kteřá sklep vinný na starosti má, též, kteřá víno ze sklepa nalévá*“

sklepnický

sklepnictví, „*úřad sklepníka neb sklepnice*“

sklepník, „*kteřý sklep opatruje, zvláště vinný; též kteřý víno lidem ze sklepa nalévá*“

skleповatý, „*křivolaký, ohnutý jako sklep*“

skleповní, např. úředníci skleповní

skleповnice, „*zdicí vypálená cihla*“

skleповý, klenutý nebo ke sklepu náležející

sklepení¹⁷²

7.1.3 Etymologie výrazu loch

Výraz *loch*, stč. *loch*, existoval ve významu sklep či jáma. U Jungmanna ve významu podzemní sklep.¹⁷³ Ve vinařství bylo lochem nazýváno tajné místo ve sklepě ukrývající věci před vrchností či vojáky. Toto skryté místo bývalo zazděné a uchovávalo víno či jiné cennosti. Stavěno bylo tak, že „vykopali v některé z bočních stěn nebo v zadní průčelní zdi sklepa prostor a vyzdili jej. Po uložení vína skryš zazdili a stěnu okouřili. Poněvadž se vnitřek sklepů nebílil, kouř zakryl všechny stopy po skryši.“¹⁷⁴ Bartoš uvádí výraz *loch* ve třech významech, tedy jako „ležisko zaječí“, „sklípek na brambory“ nebo jako „doušek, hlt“ vzniklý z výrazu lok (používá se v Kunštátu).¹⁷⁵ Ve slangu výraz *loch* znamená vězení.

---

¹⁷² vše Jungmann 4, s. 104

¹⁷³ Jungmann 2, s. 346

¹⁷⁴ Frolec, s. 78

¹⁷⁵ Bartoš 1906, s. 185

Výraz je dosud používán na Moravě a v Polsku. Vznikl z něm. *Loch* ‘díra, doupě’, ve sthn. ve významu ‘vězení’. Rejzek uvádí¹⁷⁶, že souvisí s angl. *lock* ‘zámek, uzávěr’.

7.2 Lisovny, boudy

7.2.1 Charakteristika výrazů

Kromě sklepů si vinař často stavěl i další místnost, lisovnu. Ty se často nacházely v předsklepí, stavěly se však i jako samostatné budovy. Místnost sloužila ke zpracování vinných hroznů na šťávu, ale také zajišťovala vyrovnávání teploty sklepu. Základem celé místnosti byl lis. Kromě názvu lisovna se též lze setkat s názvem *búda*, zejména na Slovácku, a s výrazem *presúz*, *preshúz* či *presóz*, zejména na Znojemsku.¹⁷⁷

Nejstarší doložené lisy v českých zemích pocházejí z Moravy 16. století. Nejvíce dokladů pochází ze Slovácka a ze Znojemska a Mikulovska. Uvádí se dva základní typy lisů, lis kládový a vřetenový.¹⁷⁸ Kládový lis fungoval na principu jednoramenné páky. Nejstarší dochovaná zmínka o kládovém lisu pochází z roku 1582. Jedná se o vyobrazení v gruntovní knize Uherského Brodu. Vřetenový lis vznikl podle Frolece¹⁷⁹ v 1. století n. l. a je doložen v učebnici mechaniky, jejímž autorem je Hérón Alexandrijský. Pro Moravu jsou typické jednovřetenové lisy. Vícevrřetenové lisy (jaké jsou známe ze Slovenska, Maďarska a Německa) nejsou v českých zemích doloženy. Výroba lisu byla velmi složitá a vyžadovala od řemeslníka velkou zručnost a dobrou znalost dřeva. Řemeslo se často dědilo z otce na syna. Často řemeslo zasahovalo až do oblasti umělecké.¹⁸⁰ Lisy byly vyráběny z dubového dřeva. Nesmělo se používat mnoho železa, neboť železo měnilo barvu vína. Před použitím se lis omyl vodou a šroub namazal olejem. Při lisování (presování) se roztlačené hrozny (jinak též náboj) nalily do dřevěné mísy s laťkovými brankami po bocích. Mezi brankami mohla šťáva odtékat. Na tyto branky se položilo křížem 6–9 dubových hranolů (pacholata, rígle) a jeden trámek (strýc, otec, stařeček, pastorek, husa, húser, baba, babka).

V lisovnách se nacházelo kromě lisu mnohé nářadí a náčiní pro práci na vinohradu, ale i vinařské nádoby. Jde zejména o *sudy*, *kádě*, *putýnky*, *truhly* na obilí, *poličky*, příp. také *koštěře*.

---

¹⁷⁶ Rejzek, s. 347

¹⁷⁷ Frolec, s. 89, 92

¹⁷⁸ tamtéž, s. 57

¹⁷⁹ tamtéž, s. 60

¹⁸⁰ Nejčastějšími ozdobnými prvky bylo srdce, kříž či solární kruh.

Nebyly výjimkou ani police s knihami. Často byla v lisovně vyhrazena jedna stěna pro vyvěšení diplomů, obrázků a fotografií. V některých lisovnách¹⁸¹ se nacházela i druhá malá místnost (*komůrka*), ve které byly na trámech sudy s vínem. Někdy lisovny sloužily i jako místnost na přenocování. Nejčastěji se tak dělo při dozrávání vína či jeho lisování. Vinař zde také někdy přespával, pokud požil více vína. Mohly zde také přespávat celé rodiny během válek.

7.2.2 Etymologie výrazu lis

Podle PSJČ je *lisovna* „místnost, kde se lisuje“.¹⁸² Lis je pak „mechanické zařízení využívající tlaku k ztužení některé hmoty, k hlazení n. k otiskování obrazů nebo sazby, k vymačkávání tekutin a p.“¹⁸³ Výraz lis se vyskytuje již v staré češtině ve významu přístroj na lisování, existuje i stč. výraz *lisicě*. Jungmann uvádí i synonymický výraz *pres*.¹⁸⁴ Nacházíme u něj slovní spojení vinný *pres*, ale také *pres* na sukno, pečetní *pres* či *pres*, „na němž knihy tlačí, tlak“. Nižnanský¹⁸⁵ uvádí i další typy lisů: kamení *preš*, *preš* na kamen, *kladoví preš*, *spindloví pres*, *staroverský preš*, *jarmoví preš*, *košoví preš*, *pásoví preš* atd. Zároveň ukazuje výrazy pro lisovny: *komora*, *vinohradnická komora*, *pivnica*, *hajloch/-k*, *loch*, *búda*, *chiža*, *chiška* či *chraněc*. Upozorňuje však, že se nejedná zcela o rovnocenná synonyma.

Výraz lis je totožný se slov. *liška*. Podle Machka¹⁸⁶ proto, že „přístroj ten nazván liškou proto, že dáví, tlačí, tiskne něco jako liška kořist“. Uvádí také příklady: „v lisiciech dávie víno nebo olej“, „člověčenstvie, jež jest bylo na lisici ... vzdáveno“.¹⁸⁷ Výraz nacházíme i v slk. a sln. *lisica* a ukr. *lysycja* ve významu ‘železa na zvěř’. Slovenský výraz *lis* a *lisovať* byl přejet z češtiny. Machek dále uvádí, že *lisicě* byla přeneseně i těsná klec z trámů, do které byli vtahováni neklidní koně při kování.

Výraz *liška* nacházíme již ve staré češtině, podobně i výrazy *lištička* a *lišťátko*. Původně mělo tvar *lisa*, z čehož jsou utvořeny stč. tvary *lisě*, *lisátko*. Machek¹⁸⁸ upozorňuje na možnost psaní *š*, ale jen s malou pravděpodobností. Ve stsl. máme podobu *lišь* ‘lišák, liška’, výraz se vyskytuje také v pol. r. sln. hl. b. a sch. *liš*, ukr. *lys*, vše ve významu ‘liška,lišák’, jen č. má také přen. význam

---

¹⁸¹ V těch, které figurovaly jako samostatné stavby a nebyly součástí sklepu.

¹⁸² PSJČ [online]

¹⁸³ tamtéž

¹⁸⁴ Jungmann 5, s. 924 a Jungmann 3, s. 510

¹⁸⁵ Nižnanský 1987, s. 74

¹⁸⁶ Machek, s. 335

¹⁸⁷ tamtéž

¹⁸⁸ tamtéž

‘lis’.¹⁸⁹ U Slovanů je nejrozšířenějším tvarem *lisica, které je odvozené sufixem *-ica*, výjimkou je č. luž. a slk.¹⁹⁰ Luž. a č. podoba je *liška*, slk. *liška*. Její vznik je vykládán různě, podle Machka¹⁹¹ jde o synkopovaný tvar z dem. *lisička, podle Rejzka může jít o tabuové přiklonění k *lichъ ‘špatný, zlý’¹⁹², ESJS¹⁹³ uvádí ještě možnost vzniku z adj. *lisjъ či jako derivát z *liša. Chybí ale bezpečná etymologie. Liška v dnešním významu znamená buď lesní zvíře, nebo druh houby *Cantharellus*, který se na Moravě nazývá *kuřátko*.¹⁹⁴

Psl. *lisъ* a *lisica* souvisí s lit. *lāpė*, lot. *lapsa*, lat. *vulpēs.*, stind. *lopāsa*¹⁹⁵, ř. *αλώπηξ*. Nemá však jistou etymologii. Machek upozorňuje, že „všem slovům je společné *-l-p-*, ale jinak detaily se žalostně liší; příčinou toho je nepochybně tabu: vlk, medvěd, liška byli předmětem obav a magických praktik; hláskové ty změny byly úmyslné (aby zvíře bylo oklamáno apod.).“¹⁹⁶

7.2.3 Etymologie výrazu bouda

Výraz *bouda*, stč. *búda*, nacházíme i v hl. a dl. *buda*, pol. *buda*, r. ukr. *búda*, slk. *búda*. č. arg.*bouda* ‘léčka’¹⁹⁷ aj. Podle Rejzka¹⁹⁸ je to výpůjčka něm. *Bude*, Machek¹⁹⁹ naopak předpokládá, že něm. *Bude* je přejetím od Slovanů.

Newerkla²⁰⁰ zastává názor, že jde o výpůjčku z němčiny. Dle něj jde o výpůjčku ze střhn. *buode*, kde *-uo-* se monoftongizovalo v *-u-*. Kromě střhn. *buode* upozorňuje také na vlat. a hn. *bū(w)an*, *bū(w)en*, *buiwan*, *būin* ‘bydlet, obývat, žít, hospodařit’. Ve stejném významu nacházíme výraz také švéd. a dán. *bod*, niz. *bode*, sangl. *bothe*, ir. *both*, *boith* a wal. *bwth*. Výraz je také v sisl. *būð* ‘stánek’, angl. *booth* ‘tržní stánek’, gal. *buth* ‘chata’.

---

¹⁸⁹ ESJS 6-10, s. 427

¹⁹⁰ tamtéž

¹⁹¹ Machek, s. 336

¹⁹² Rejzek, s. 343 a 345

¹⁹³ ESJS6-10, s. 427

¹⁹⁴ Název dostala houba na základě svého zbarvení podobného barvě srsti lišky.

¹⁹⁵ Druh šakala.

¹⁹⁶ Machek, s. 336

¹⁹⁷ Rejzek, s. 87

¹⁹⁸ tamtéž

¹⁹⁹ Machek, s. 61

²⁰⁰ Newerkla, s 159

7.2.3.1 Odvozené výrazy

Budník, ‘budka na špačky’

budovati, ‘stavěti’ -> **budova** ‘stavba, dům’

8 Názvy nástrojů a nářadí pro zpracování vinné révy a na výrobu vína

Studiu nástrojů a nářadí se věnuje několik vědních oborů, zejména etnografie, archeologie a historie, ale i jazykověda a další. Čerpají zejména z dokladů archeologických, muzejních, archivních, literárních či terénních.

Zemědělské nástroje byly od středověku také zobrazovány na erbech feudálů, po jejichž vzoru se tyto symboly dostávaly do znaků obecních pečetí. Nejvíce pečetí pochází z 16. – 18. století.

Základním a dlouhou dobu jediným nástrojem na řezání vinné révy byl vinohradnický **nůž**. Dalším nástrojem, který se používal ve vinohradnictví, je dřevěný **rýč** se železným okutím. Půda na vinohradech se také zpracovávala **motykami**.

Pro získávání moštu sloužily svídivé pruty (kostky) vysoké 70 – 80 cm, kterými se hrozny roztrhávaly. Poté se tloukly (**mestovaly**, kostkovaly) hůlkou zvanou též mestovnica, mestůvka či palička. Kadlčíková uvádí i výraz muštovačka.²⁰¹ Byla dlouhá jeden až jeden a půl metru a její konec byl dole rozšířen. Proces mestování se prováděl na tzv. mestáku (vysokém škopku), který měl dvě dna, pevné dno a dno s dírami, aby mohla šťáva z hroznů protékat. Mestování bylo v nové době nahrazeno mlýny a odzrňovači. Mošt se od pevných součástí odděloval na **lisech**.

8.1 Nůž

8.1.1 Charakteristika

Vinařský nůž byl dlouhou dobu nejpoužívanějším nástrojem při pěstování vinné révy. Během archeologických výzkumů bylo nalezeno několik vinohradnických nožů. Za nejstarší nález se

---

²⁰¹ Kadlčíková, s. 48

považuje železný jednobřítý nůž srpovitého tvaru, který byl nalezen na podlaze obytné budovy v římské vojenské stanici u Mušova.²⁰² Celková délka nože je 28 cm. Nález je datován do 2. poloviny 2. století. Důkazem o pěstování vinné révy ve Velkomoravské říši jsou slovanské nálezy vinohradnických nožů. Vinohradnický nůž byl také symbolem cechu nákladníků hor viničných. Vyskytoval se v podobě dvou zkřížených nožů. Vinohradnické nože se skládaly ze tří částí, tj. z hrotu, čepele a rukojeti. Někdy se vyskytují nože s výběžkem, který se označuje výrazem *securis*²⁰³. Nůž se používá především k odřezávání neužitečných výhonků či k zahlazování ran, které byly způsobeny při řezu. Čepel nože musela být vždy ostrá, na ní záležel zdařilý řez. Vinaři s sebou proto nosili kamenný brousek. Nože vinaři nosili zasunuté do bot. Nůž se držel „v pravé ruce tak, že palec tvořil na hřbetu nože podpěru“²⁰⁴, levou rukou se přidržovala réva. Vinohradnický nůž patří do kategorie srpovitých nástrojů k osekávání větví, kterým se v českých zemích říká obecně *kosíř* či *knýp*.

Výraz je známý i z jiných jazyků, slk. *kosírek*, *kosier*, *knajp*, b. *koser*, sch. *kósor*, maď. *kacor*, rum. *cosor*, alb. *kosore*.²⁰⁵ *Kosíř* definuje SSJČ²⁰⁶ jako ‘zakřivený zahradnický nůž; žabka’, zast. ‘kosa’, nář. ‘ocelové oko upevňující kosu na kosišti’. Kott²⁰⁷ definuje *kosíř* jako ‘zahradní nůž’, uvádí také výraz *kosířek*, pro ševcovský kosíř má pak výraz *knajp*,

8.1.2 Etymologie výrazu nůž

Nůž, stč. *nóž*, je všeslovanský výraz. P. *nóz*, r. *nož*, sch. *nôž*, stsl. *nožь* ‘meč’. Psl. výraz **nožь* je odvozen ze slovesa dochovaného v stč. *venznúti* ‘vsadit, zasadit’, r. *vonzít* ‘vbodnout, zabodnout’, stsl. *внѣзноті*. K výrazům je příbuzné střir. *ness* ‘rána’ a pravděpodobně i ř. *nýssō* ‘bodám, vrážím’. Ie. kořen je podle Rejzka²⁰⁸ **neǵh-* ‘bodat, vrážet’. Původní význam byl tedy ‘nástroj sloužící k bodání, zejména jako bodná zbraň’.²⁰⁹

²⁰² Římané od 1. stol. n. l. budovali na našem území hranici proti Germánům a vojáci se zde často natrvalo usídlili. Svoji znalost výroby a pití vína z jihu tak začali praktikovat i ve vojenských stanicích v Porýní či Podunají. Poté se tato znalost šířila dále do Německa, Rakouska, Maďarska, Polska, ale i na Moravu.

²⁰³ *Securis* sloužil k usekávání mrtvých výhonků a uhlazování dutin, příp. k odstranění mechu z révy.

²⁰⁴ J-L, s. 121

²⁰⁵ Frolec, s. 51

²⁰⁶ SSJČ 2, s. 406

²⁰⁷ Kott 1, s. 757

²⁰⁸ Rejzek, s. 417

²⁰⁹ Brückner (s. 367) uvádí, že se jedná o první zbraň Slovanů.

8.2 Motyka

8.2.1 Charakteristika

Rozlišovalo se několik druhů motyk sloužících k práci na vinohradu. Byla to zejména motyka "ke klučení, kopání pod setí na svahových polích a k tlučení hrud"²¹⁰, které se říkalo také *kučovnica*, *kučnica* či *kučová motyka*.²¹¹ Dále to byla motyka s širokým listem, která sloužila především ke kopání dolíků a využívala se spíše v zemědělství při sázení brambor. Jiný název pro ni byl také *graca* či *gracka*. Třetím druhem pak byla speciální těžká motyka, která se používala při kopání vinohradů během postu. Říkalo se jí mj. i *postnica*, postnicová motyka, *vinohradská motyka*. K lehkému kypření půdy ve vinohradech sloužila čtverhranná motyčka, jinak též nazývána *škrabka*.

8.2.2 Etymologie výrazu motyka

Motyka je výraz všeslovanský. Psl. *motyka*, stsl. *motyka*, dial. *mótka*.²¹² Jedná se o „ruční nářadí ke kopání, okopávání a kypření“.²¹³ Výraz se vyskytuje ve stejném významu např. v mk. *motika*, sch. *mòtika*, sln. *motika*, slk. č. hl. *motyka*, hl. dial. *moteka*, dl. *motyja*, pom. *motěka*, p. *motyka*, br. *matýka*, ukr. str. *motýka*, str. r. *motýga*. Psl. *motyka* je příbuzné se stind. *matyá-* 'nástroj k roztloukání hrud na poli, brány, válec', s lat. *mateola* 'nástroj k zatloukání do země', sthn. glosa *medela* 'pluh'²¹⁴ (Rejzek²¹⁵ uvádí podobu *madela*), s vlat. **mattiuca* 'kyj, palice' aj. Výchozí ie. kořen není zcela jasný. Podle některých autorů je v těchto výrazech obsažen ie. kořen **mat-* 'tlouci, kopat, hloubit, roztloukat hroudy'. Ve sl. jazycích by se pak jednalo o neproduktivní sufix *-yka* (podobně např. ve výrazu *vľadyka*), příp. o *k*-ové rozšíření *ũ*-kmene nomina actionis.²¹⁶ K ie. **mat-* se hlásí i Rejzek.²¹⁷ ESJS²¹⁸ uvádí dial. výraz *mótka*. U Machka²¹⁹ nacházíme odkaz k han. *domatičkovat se* ve významu 'opítí se' a *domatičkovat* 'zbit někoho'. Odkazuje tak k pův. významu slovního spojení *být něco na motyku* 'být špatné'.

---

²¹⁰ Frolec, s. 55

²¹¹ U Kadlíčkové (s. 43) nacházíme také výraz *kučovica*.

²¹² ESJS 6-10, s. 494

²¹³ tamtéž

²¹⁴ tamtéž, s. 494

²¹⁵ Rejzek, s. 391

²¹⁶ ESJS 6-10, 494

²¹⁷ Rejzek, s. 391

²¹⁸ ESJS 6-10, s. 494

²¹⁹ Machek, s. 375

8.2.3 Frazeologie, rčení

Zaorálek²²⁰ uvádí ve své knize Lidová rčení několik frazeologií a rčení souvisejících s výrazem motyka:

- *opilý na motyčku* = zcela
- *motyka spustila* = nic vážného se nestalo
- *až do motyky a lopaty* = dělat něco až do smrti
- *střílet z motyky* = hloupě mluvit
- *dát někomu motyku do ruky* = nešikovný člověk
- *vyštudoval si motyku* = nedostudovaný venkovan
- *snad již čert zandá motyku* = snad se již nic zlého nestane
- *být na motyku* = být zcela opilý
- *být (mit) něco na motyku* = mít to špatně
- *hrozit motykou* = pilně okopávat
- *jít s motykou na zajíce* = počínat si hloupě

8.3 Rýč

8.3.1 Charakteristika

Při práci na vinohradu se používal rýč se železným okutím. Sloužil ke kypření půdy. Vyráběn byl především z bukového dřeva. Rýč tohoto typu se používal i v jiných odvětvích zemědělství, zejména při zpracování mýcené půdy, ale také v zahradnictví či stavebnictví pro hloubení výkopů či práci na rybnících.

8.3.2 Etymologie výrazu rýč, rýt

Rýč je výraz odvozený ze slovesa rýt. Výraz je všeslovanský, nachází se např. v p. *rýc*, r. *ryt*, sch. *riti*, stsl. *ryti*. Psl. **ryti* je příbuzné se stisl. *rýja* 'škubat ovcím vlnu', lit. *ráuti* 'vytrhávat', lat.

---

²²⁰ Zaorálek, s. 198-199

ruere 'bořit (se), rozřývat'. Všechny tyto výrazy jsou odvozeny z ie. **reu-*, **rū-* 'rýt, kopat, rvát'. Kadlčíková²²¹ a Bartoš²²² uvádějí nář. výraz *ryl* ve významu rýč, vyskytující se na vých. Moravě.

8.3.2.1 Odvozené výrazy²²³

rouno, 'ovčí rouno, vlna', psl. *runo je odvozeno od *ruti 'rvát'

rvát

rýpat, z ie. **reup-*, **rūp-*, které je od **reu-*

rov, 'hrob' (kniž.), psl. *rovъ je příbuzné s *ryti. Střídání hlásek v kořeni slova je stejné jako střídání hlásek u výrazu *krýt* a *krov*

Od slovesa rýt známe další odvozeniny: rytec, rytectví, rytina, podřývat, přerývat, rozrýt, vyrýt, zrýt, zarýt atd.

---

²²¹ Kadlčíková, s. 62

²²² Bartoš, 1906, s. 369

²²³ Rejzek, s. 546, 552, 553

9 Výrazy pro nádoby uchovávající víno a sloužící k pití vína

Z historických nálezů víme, že existovaly první nádoby z vydlabaného dřeva či kamene. Rozšířené (zejména pro cestování) byly různé vaky či měchy z kůže či nádoby vyrobené z rohu zvířat. Měchy se vyráběly z kůže vepřové, hovězí či kozi.²²⁴ Později se přešlo na nádoby vyráběné z hlíny. Používaly se již hrnčířské kruhy.²²⁵

Dalším materiálem pro výrobu nádob byl kov, často různě zdobený. Později (od římské doby) se však nejvíce rozšiřovalo **sklo**. Oblíbené bylo zejména díky své průhlednosti a snadnosti čištění. Dřívější skleněné nádoby na víno, známe již od Egypťanů, nebyly však tak průhledné jako novější druhy. Poháry bývaly spíše tlustostěnné a často bývalo použito barevné sklo. Sklo znali Egypťané již v 18. století př. n. l., od nich bylo převzato Řeky. Rozmach skla v evropských zemích nastal v 13. století díky benátským sklářům.²²⁶ Podle Haufta²²⁷ se výroba skla v českých zemích velice zdokonalila ve 14. století. Od 18. století se začaly rozlišovat dva typy sklenek, kdy malé sloužily na destiláty a větší na víno.

V zahraničí se vyráběly nádoby i z jiných materiálů, které se k nám spíše dovážely a nebyly hojně využívány. Staří Řekové a Římané vyráběli nádoby mj. z drahých kamenů, bílého alabastru, sardonixu, achátu, křišťálu, jantaru, mramoru atd. Oblíbené byly tzv. korintské nádoby spežové.²²⁸ V pozdější době začaly být oblíbené nádoby bronzové.

Vyráběly se nádoby také ze zlata a stříbra, dlouhou dobu však tyto nádoby byly považovány za přepych či rozmařilost. Jsou doložené i případy, kdy lidé byly trestáni za vlastnictví velkého množství stříbrných či zlatých nádob.

K pití vína tradičně sloužily **číše, poháry, korbely** či **kalichy**. Dříve se vyráběly hliněné a bývaly hojně zdobené. Nářeční výraz pro skleničku o objemu jednoho decilitru je mj. **decinka**.²²⁹ Další nádoby pak sloužily především pro servírování či uchovávání vína. Patří k nim zejména **měsidlo**, nádoba, v které se mísilo víno s vodou. Jednalo se o baňatou nádobu s dvěma uchy a se širokým hrdlem. Do měsidla se nejdříve nalila voda a postupně se přilévало víno. Do číši či jiných

---

²²⁴ Vinobal [online], <http://blog.vinobal.cz/2010/08/nadoby-na-vino/>

²²⁵ Breviř o českém víně, s. 60

²²⁶ Vinex [online], <http://vinex.cz/sklenkynavino.htm>

²²⁷ Nový breviř o víně, s. 73

²²⁸ Breviř o českém víně, s. 60

²²⁹ Kadlčíková, s. 30

nádob se pak výsledný nápoj naléval **naběračkou**. Nádoba sloužící k míšení vína nesla někdy také název **kratér** (lat. cratera). Podle Isidora ze Sevilly²³⁰ se dříve kratéry vyráběly ze spletených prutů. Jejich původ spadá do Řecka. Jedná se o nádoby s širším tělem a podstavcem a se dvěma uchy. Další nádobou byl tzv. **psyktér**.²³¹ Tato nádoba ochlazovala víno či jiné nápoje a udržovala je pokud možno ve stálé teplotě. Nádoba byla čtvercová, ozdobená čtyřmi malými věžemi v rozích a kulatým otvorem uprostřed. Existovaly také trojnohé nádoby s víkem, v kterých se připravovala horká medovina (z medu, vína a vody). Hojně využívané byly také **cedníky**. Sloužily nejen k cezení vína²³², ale také k jeho ochlazení, kdy se do cedníků přidával sníh. Jejich tvar byl stejný jako tvar nádoby, do které se vkládal. Víno se také uchovávalo v **konvicích** (konvičkách) a **džbánech** či **džberech**, při delším skladování v **sudech** nebo v **bečkách**, nověji pak v **demízonech**, baňatých skleněných lahvích. Dřevěné **sudy** se vyráběly ručně z dubového dřeva, případně z dřeva bukového. Vylisovaná šťáva se od lisů odnášela v **putýnkách**. Z nich se přes dřevěnou nálevku (hamovnicu) přelávala do sudů. Vyskytovaly se však i hliněné nádoby nebo volské a kozí **kůže** uvnitř vysmolené pro transport vína.

9.1 Sud

9.1.1 Charakteristika

Podle PSJČ je sud „nádoba, obyč. dřevěná, sestavená z dužin a dvou kruhových den, zpr. uprostřed poněkud vypouklá a stažená obručí“.²³³

Sudy měly rozličný objem a podle nich se často určoval rozsah vinařského hospodaření. Základní mírou je vědro. Jeho obsah činí 56,6 litrů (někdy uváděno 56,5 litrů). Existují sudy čtvrtvědrové (štvrtnica), půlvědrové (půlvědro, půlka), dvouvěderní (dvojky), třívěderní (trojky), čtyřvěderní (štvěrky, štyřky), petivěderní (petítky) a šestivěderní (šesterky). Vyskytovaly se i sudy desetivěderní či dvanáctivěderní. Bečka měla obsah 10 věder, tedy 565 litrů.

Nejvíce ceněny bývaly staré zdravé sudy, které obsahovaly silnou vrstvu usazeného vinného kamene. Velmi se dbalo na čištění sudů. Bylo nutné odstraňovat kaly a sedliny. Ty se odstraňovaly

---

²³⁰ Isidor, s. 275

²³¹ Podle Breviře o českém víně (s. 60) výraz *psyktér* pochází z výrazu *psychos* 'chladno'.

²³² Po vyjmutí cedníku zůstalo víno čisté bez příměsí.

²³³ PSJČ [online]

většinou pomocí vody, kamenů a oblázků, kterými se naplnil sud a poté se poválel. Následovalo vymytí vodou.

Sudy musely být pečlivě udržovány. O údržbě pojednává např. Jan Had, jak dokládá Kraus: „čistě vodou vymyté sudy se navoněly vývarem z dubové kůry, bobkového listu a zahradního balšánu. Po dvou hodinách se vývar vylil, sudy se nechaly vyschnout a do každého nalili půl pinty dobré vinné pálenky. Sud se uzavřel, prokoulel a nechal uzavřený až do doby použití. Víno se v takto připraveném sudu nezkazilo.“²³⁴

9.1.2 Etymologie výrazu sud

Výraz sud je všeslovanský. Stsl. *sQdъ*, *sъsQdъ* ‘nádoba’, r. *sosúd* ‘nádoba’, *súdno* ‘lod’, ukr. hovor. *sudýna* ‘sud, mísa, nádobí’, *sudnó* ‘lod’, pol. *sąd*, stp. *ssqd* ‘nádobí’, sud, slk. hl., dl. *sud*, sln. *sod* ‘sud’, sch. *sûd* ‘nádoba’, stukr. str. *sudъ* ‘nádoba’, mk. *sad* ‘nádoba’, b. *săd*. Psl. podoba je rekonstruována **sQdъ* i **sъsQdъ* s významem ‘co je sestaveno’. Od výrazu *sud* jsou odvozené výrazy jako zdrobn. stč. *sudec*, *súdek*, nč. *soudek*, odtud *osudí*, stč. *osudie* ‘urna’, zč. *suden*, *sudno* ‘police na nádobí’, stč. *suden*, *sudnes*, *sudník* ‘košík’, jč. *suden* ‘košík na brambory’, *sudníček* ‘košíček’, stč. *posudné* ‘dávka z piva’.²³⁵ Nář. výraz pro *sud* zní *bečka* či *bečica* (dem.), je diferencován tedy lexikálně. V ČJA²³⁶ se můžeme dočíst, že „pojmenování *sud* je charakteristické pro Čechy a přiléhající úsek záp. Moravy. Na ostatním území Moravy a ve Slezsku se vyskytuje výraz *bečka*.“ V přechodové oblasti se používají oba výrazy a jsou rozlišena většinou generačně, kdy mladší generace užívá převážně výraz *sud*.

Psl. **sQdъ* ‘nádoba’ se rekonstruuje jako kompozitum, v němž první částí je *sQ-* (< ie. **som* ‘spolu, dohromady’), druhou částí je nulový stupeň ie. kořene **dhē-* (**dheH₁-*) ‘klást, sestavovat, co je spojeno’. Psl. **sQdъ* tedy původně označovalo nádobu sestavenou z dílů, např. z dluží (Machek²³⁷, Rejzek²³⁸, ESJS²³⁹). ESJS²⁴⁰ upozorňuje na ztotožňování psl. **sQdъ* ‘nádoba’ s psl. **sQdъ* ‘soud’. Homonymie byla odstraněna nahrazením pův. **sQdъ* subs. *sъsQdъ*.

²³⁴ Vinitorium historicum, s. 69

²³⁵ Machek, s. 591

²³⁶ ČJA 1, s. 366

²³⁷ tamtéž

²³⁸ Rejzek, s. 613

²³⁹ ESJS 14, s. 862

²⁴⁰ tamtéž

9.1.2.1 Odvozené výrazy

Osudí

Zajímavý výklad má výraz osudí. Jedná se o „zařízení k losování“²⁴¹ neboli „nádoba n. schránka na hlasovací lístky, losy a pod., urna“.²⁴² Lidovou etymologií došlo k předpokladu, že je výraz odvozen z výrazu osud.²⁴³ U Jungmanna²⁴⁴ však výraz osudí znamená nádobu obecně. Došlo zde tedy pravděpodobně ke specifikaci výrazu a je patrné, že spojení s výrazem osud je mylné. Etymologicky výraz osudí souvisí s výrazem sud. Stč. osudie označovalo mj. urnu²⁴⁵, obecně náčiní, nádobí či nářadí či pohlavní ústrojí. Rejzek se domnívá, že k tak široké škále významu mohlo dojít díky sémantickému sblížení s podoobně znějícím stč. slovem orudie ve významu nástroj, nádoba, výbava, výzbroj atd. Zužování významu (sémantická specializace) a rozšiřování významu (sémantická generalizace) je běžným rysem ve vývoji jazyka. Rozšiřování významu je založeno na ubývání sémantických znaků, kdy se zvětšuje rozsah slova.²⁴⁶

9.2 Bedna, bečka

9.2.1 Charakteristika výrazů

Dřevěné nádoby sloužily k ukládání zásob. Dřevěné bednářské nádoby jsou doloženy již v římském období na území západních Slovanů.²⁴⁷ Rozlišovalo se mezi řemeslem bednáře a bečváře. Bečvář pracoval s tvrdým dubovým dřevem, tzv. sudovinou. Hotovil zejména bečvy, sudy a kádě a svá díla pobíjel kovovými obručemi. Bednář pak používal tzv. bílé měkké dřevo a vyráběl dřevěné nádobí, tj. štoudve, štandlíky, škopky, vany, máselnice, konve, putny, džbery atd. Výrobky pobíjel obručemi dřevěnými. Výraz bečvář se přestal v českých zemích používat přibližně v polovině 19. století a výrazy splynuly v jeden.²⁴⁸

---

²⁴¹ SSČ, s. 253

²⁴² PSJČ [online]

²⁴³ Lidová etymologie v češtině, s. 111

²⁴⁴ Jungmann 2, s. 1000

²⁴⁵ Machek s. 591

²⁴⁶ Můžeme tak vidět např. na slovech *žito* (původní význam obilí vůbec) nebo *pivo* (původní význam nápoj).

²⁴⁷ J-L, s. 141

²⁴⁸ J-L, s. 141

9.2.2 Etymologie výrazu bečka

Výraz *bečka* se vyskytuje již ve staré češtině., psl. podoba se rekonstruuje **bъčь-bka*, což je derivát od psl. **bъči* (gen. *bъčьve*).²⁴⁹ Výraz nacházíme např. v csl. *bъčьva*, r. *bočka*, pol. *beczka*, slk. *bočka*, slk. nář. *bačka*, ukr. *bóčka*, sch. *bačva*, č. nář. *bačka*²⁵⁰ (podle ČJA je označení *bečka* používaná na Moravě pro výraz *sud*²⁵¹). Machek²⁵² tvrdí, že výraz je přejatý, ale není jasno, odkud přejat byl a kdy se tak stalo. Předpokládá, že patří k rom. **buttia* a něm. *Butte* ‘džber, kbelík’. Do češtiny tak mohl být přejat v podobě *bъtъb+ka*, kde *t* před *k* dalo *č*. Podle Rejzka²⁵³ pochází buď z germ. (ale zdroj není jasný) nebo z rom. (vlat. **buttia*, pozdnělat. *buttis*). H-K²⁵⁴ předpokládají buď přímou výpůjčku z ř., nebo prostřednictvím něm. *Butte*, *Bütte* z lat. Podle Newerkly²⁵⁵ není vyloučeno, že jde o výpůjčku ze sthn., ale zdroj je nejistý.

9.2.3 Etymologie výrazu bedna

Výraz *bedna* pochází z germ. **budin-*, ten pak z střlat. *butina* ‘vydlabané dřevo, soudek’.²⁵⁶ Praslovanská podoba se rekonstruuje **bъdъna* či **bъdъna*. V slk. nacházíme výraz *debna* (došlo k metatezi liter *d* a *b*), v ukr. máme výraz *bodnja* ‘sud’, v sln. *bedenj* ‘bečka, kbel, úl’, sch. *badanj* ‘mlýnské koryto’ aj.²⁵⁷

9.2.4 Frazeologie

Zaorálek uvádí několik frazeologií souvisejících s výrazem *bečka*:

- *tlustý jak beča* = velmi tlustý
- *najedl se jako bečka*
- *ozývá se jak prázdná bečka* = hloupě mluví
- *leje do sebe jako do bečky* = je pijan

---

²⁴⁹ Rejzek, s. 74

²⁵⁰ Machek, s. 49

²⁵¹ ČJA, s. 366

²⁵² Machek, s. 49

²⁵³ Rejzek, s. 74

²⁵⁴ H-K, s. 67

²⁵⁵ Newerkla, s. 145

²⁵⁶ *tamtéž*, s. 126

²⁵⁷ Machek, s. 50

9.2.5 Bednářství v lidové tvorbě

Odkazy na bednářské řemeslo nacházíme i v lidové tvorbě.²⁵⁸

Pobíjaj pobíjaj/bednářičku bečku/A já bych pobíjal/keď bych měl děvečku.

Co mně dáš/jsem bednář/Pobíj ti dížku/dáš-li po voříšku.

Sekejte bednáři na sudy/já budu třísky sbírat/Ráno se zatopím/snídani přistrojím/ty se budeš dívat.

9.3 Džbán, džber

9.3.1 Charakteristika

Podle PSJČ²⁵⁹ je džbán „baňatá nádoba s uchem“. Džber (někdy čber) je pak „dřevěná velká nádoba dvojuchá“.²⁶⁰ Rozdíl v nádobách je tedy především v počtu uch.

9.3.2 Etymologie výrazu džbán

Džbán, džbánek je výraz všeslovanský (kromě sln. a luž.). Stč. podoba *čbán*, stsl. *čъvanъ*, u Klareta²⁶¹ můžeme najít kromě podoby *čbán* také výrazy *čbánek* a *čbernič* (fem.). *Čb* > *džb* zde vzniklo spodobou znělosti. Psl. podoba je rekonstruována jako **čъbanъ* (přípona *-anъ*) a spojuje se se stejným základem jako psl. **čъbъrъ* ‘džber’.²⁶² Psl. **čъvanъ* vysvětluje ESJS²⁶³ jako usnadnění výslovnosti. Psl. podoba **čъbanъ* může být příbuzná s ř. *іβавоc*. Výraz se vyskytuje také např. v pol. *dzban* a stpol. *czban*, ukr. *žban, dzban*, sch. *(d)žban*, r. *žban*, slk. *džbán* aj.

9.3.3 Etymologie výrazu džber

Výraz *džber*, stč. *čber*, se vyskytuje také např. v slk. *(d)žbar, čbara, čebrík*, stpol. *džber*, pol. *ceber* (odtud ukr. *ceber* a r. *cebar*), hl. *čwor*, sln. *čeber* (gen. *čebra*), sch. *čabar* (gen. *čabra*), b.

---

²⁵⁸ J-L, s. 144

²⁵⁹ PSJČ [online]

²⁶⁰ *tamtéž*

²⁶¹ Klaret, s. 252

²⁶² ESJS 1-5, s. 120

²⁶³ *tamtéž*

čábār, čebār, čebur. Psl. rekonstruovaná podoba *čьбьбьъ je shodná s lit. *kibiras* 'vědro'.²⁶⁴ Machek²⁶⁵ uvádí mor. podoby *žber* a *žbel*.

9.3.4 Přísloví

Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

Lepší s náprstek rozumu přirozeného, nežli čber přiučeného.

Další významy z PSJČ:²⁶⁶

Tys byl vždycky strážliv jako džbán vody.

Po těch slovech podíval se řečník do džbánu = napil se.

Divky, které rozbily džbán s c. k. důstojníkem = zapomněly se s ním.

9.4 Konev, konvice

9.4.1 Charakteristika

Podle SSČ²⁶⁷ je konvice „nádoba s hubičkou k snadnému vylévání tekutiny“ sloužící např. na mléko či čaj, dem. *konvička*. Podle PSJČ²⁶⁸ je konev „menší nádoba s hubičkou, někdy rourkovitě prodlouženou, obyč. kovová, hliněná n. skleněná, z níž se nalévá nápoj do sklenic, šáleků a p.“ Jungmann²⁶⁹ uvádí, že konvice je „malá konev nebo nádoba cínová, měděná neb stříbrná, z níž se pije neb do sklenic nalévá.“

9.4.2 Etymologie výrazu konev

Výraz *konev* (dem. *konvice, konvička, konývka*) se vyskytuje též např. v slk. *konva, kanva*, pol. *konew*, str. *konovъ*, sln. st. *kônva*²⁷⁰, laš. *konva, kan(d)va, kaňva*.²⁷¹

---

²⁶⁴ Machek, s. 138

²⁶⁵ Machek, s. 138

²⁶⁶ PSJČ [online]

²⁶⁷ SSČ, s. 144

²⁶⁸ PSJČ [online]

²⁶⁹ Jungmann 2, s. 121

²⁷⁰ Rejzek, s. 293

²⁷¹ Machek, s. 273

Podle Newerkly²⁷² je stč. *konev* ze sl. *kony, gen. *konъve, to pak z hn. *Channa*, které je z lat. *canna* ‘nádobá, nádrž’.

9.5 Pohár

9.5.1 Charakteristika

Podle SSČ²⁷³ je pohár ‘nádobá na pití vína ap., číše’, v dalším významu pak ‘ozdobná nádobá jako trofej pro vítěze závodu, soutěže’ či ‘soutěž o takovou trofej’. Podle PSJČ²⁷⁴ ‘nádobá k pití z rozličné hmoty (kovu, skla, dřeva a p.), nahoře širší než dole, bez podstavce n. jen s krátkým podstavcem’, též ‘cena pro vítěze v sportovních závodech, záležející v poháru rozličné velikosti, ceny a jakosti’ či ‘sportovní závod o pohár’. Jungmann²⁷⁵ pak rozeznává dřevěný pohár (korbel) a ‘picí pohár’ (sklenice), dále pak pohár pivní a vinný.

9.5.2 Etymologie výrazu pohár

Výraz pohár pochází ze slk. *pohár*, to z maď. *pohár*. Maďarský výraz byl převzat podle Rejzka²⁷⁶ přes sthn. *behhari* z vlat. *bicārium tv., což je pravděpodobně výpůjčka ř. *bikos* ‘nádobá, džbán’.

9.6 Číše

9.6.1 Charakteristika

Podle SSČ²⁷⁷ je číše ‘(kónická) nádobá (bez nohy) na nápoje, pohár’. PSJČ²⁷⁸ pak definuje číši jako ‘pohár, obyč. větší do šire než do hloubky’ a výraz uvádí jako knižní. Pro Jungmanna²⁷⁹ je číše ‘náčiní k pití [...] koflík [...] pohár’. Výraz číše a pohár jsou tedy chápány jako synonyma.

---

²⁷² Newerkla, s. 120 - 121

²⁷³ SSČ, s. 283

²⁷⁴ PSJČ [online]

²⁷⁵ Jungmann 3, s. 216

²⁷⁶ Rejzek, s. 482

²⁷⁷ SSČ, s. 50

²⁷⁸ PSJČ [online]

²⁷⁹ Jungmann 1, s. 303

Jungmannův výraz koflík uvádí také SSČ ve významu „šálek“²⁸⁰ a PSJČ ve významu „nízký, obyč. ozdobnější hrneček“²⁸¹. Jedná se o nádobu používanou spíše k pití kávy, čaje, vody, příp. polévky. Příklad uvádí PSJČ: „Na stole stál koflík kávy. Přinesli na stůl polívku, pro každého koflík.“²⁸²

9.6.2 Etymologie výrazu číše

Výraz *číše*, stč. *čiešě* je všeslovanský. Vyskytuje se téměř ve všech sl. jazycích: stsl. *čaša*, pol. *czasza*, r. *ча́ша*, stsl. *čaša*, sch. *čàša*, ukr. *ча́ша*, b. *čaša* aj. Psl. rekonstruovaná podoba *čaša je pravděpodobně prejetím z iránštiny (slovo je nedochované). Z něj pak pochází i sti. *čášaka-* a arm. *čašak* téhož významu.²⁸³

9.7 Kalich

9.7.1 Charakteristika

Podle SSČ²⁸⁴ je kalich „bohoslužebná nádoba na víno“, „symbol kališnického vyznání“, „číše“ (kniž.), a také to, „co má podobu kalicha“ (např. květní obal). V PSJČ²⁸⁵ je kalich „bohoslužebná nádoba na víno při večeři Páně, při mši“, „kališnické vyznání, církev podobojí“, „číše, pohár“ (bás.) a „vnější obal květní, zpravidla zelený“. Podle Jungmanna²⁸⁶ je to pak „nádoba pici okrouhlá, číše“.

9.7.2 Etymologie výrazu kalich

Výraz kalich máme i v stč. *kalich* či *kelich*.²⁸⁷ Výraz se vyskytuje také např. v p. *kielich*, sln. *kelih*. Podle Newerkly²⁸⁸ je stč. a slk. *kalich*, *kelich* přejímka střhn. *kelich*, *kelch* <hn. *kelih*, *cheli(c)h*, *khelih*. To je pak z lat. akuz. *calicem* z lat. subs. *calix* ‘kalich’. Lat. výraz je pak z ř. *κάλλυξ* ‘pupen, kalich (květu)’.

---

²⁸⁰ SSČ, s. 137

²⁸¹ PSJČ [online]

²⁸² tamtéž

²⁸³ Rejzek, s. 117

²⁸⁴ SSČ, s. 126

²⁸⁵ PSJČ [online]

²⁸⁶ Jungmann 2, s. 14

²⁸⁷ Gebauer [online]

²⁸⁸ Newerkla, s. 186

9.8 Korběl

9.8.1 Charakteristika

Podle SSČ²⁸⁹ je korběl „dřevěná baňatá nádoba na pivo“.²⁹⁰ PSJČ²⁹¹ výraz více specifikuje: „nádoba na pití (zvl. piva) s uchem a víčkem, obyč. dřevěná“. Uvádí též význam *máselnice* (dial.). Podle Jungmanna²⁹² je korběl „nádoba z kory udělná“ a „dřevěná picí nádoba“. Uvádí výraz korbélek a korbělíček „na máslnici“ ve významu poklopu.

9.8.2 Etymologie výrazu korběl

Korběl (dem. korbílek) jako nádoba na pití se vyskytuje již ve staré češtině. Newerkla²⁹³ uvádí, že výraz pochází ze střhn. *korbel*, který je pak z raně hn. *körbel* ‘nádoba k pití’, podobně jako angl. *corbel* ‘konzola’ či sfr. *corbel* ‘košík, konzola, police’.

Jedná se o zdobnělinu z výrazu *korb*, sthn. *korb* ‘pletená nádoba’. Výraz *korb* je odvozen z lat. *corbis* ve významu ‘koš’ (podobně it. *corba*).

---

²⁸⁹ SSČ, s. 145

²⁹⁰ tamtéž

²⁹¹ PSJČ [online]

²⁹² Jungmann 2, 127

²⁹³ Newerkla, s. 281

10 Výraz víno

10.1 Charakteristika

Podle PSJČ²⁹⁴ je víno „opojný nápoj, získaný vykvašením rozmačkaných rostlinných plodů a šťáv, nejčastěji hroznů vinné révy“, podle Jugmanna²⁹⁵ „míza lahodná z zrnatých tlačných hroznů, kteráž z kádi do sudu přenesená jest, a když bude vykyslá a stržená, víno slove: nápoj k obveselování smutných případný“. U Kotta²⁹⁶ nacházíme informaci o tom, že výraz víno je chápán ve významu *nápoj*, kdežto ovoci (vinné révě) se říká *hrozen* či *hrožno*. Hroznem pak můžeme chápat jako plod vinné révy. Nižnanský²⁹⁷ naopak upozorňuje, že víno může být výraz označující nejen opojný nápoj, ale také název rostliny či plod, výraz víno je tedy polysémní. Můžeme se tak dočíst i v PSJČ, kde je výraz víno (kromě významu nápoje) chápán jako „rostlina rodící vinné hrozny, vinná réva“ a řidč. plody vinné révy, hrozny“. Dozvídáme se zde také, že dial. je vínem nazýván i angrešt.²⁹⁸

Víno ve všech fázích procesu výroby nabývá mnohé podoby. Víno mění svoji barvu, chuť či konzistenci, lidé si tedy vytvářeli různé výrazy pro stav vína. Víno mohlo být vytlačené, učištěné, vláčkovité, lenivé, chatrné, rosolovaté, sirovaté (sirkovaté), stržené, zadní (patěsky), kapaličné, zvětralé (zdvížené, zevřelé), může kysat, vřít, zdvihat se, ujímat se, čistit se, zvrhnout, vláčkovatět, může mít příchut' 'slazeného octa'.²⁹⁹ U Rosy³⁰⁰ pak nacházíme víno navinulé čili „drobet nakyslé“ a víno vodnaté, kořennaté, pálené, rosolovaté, trpké, pelyňkové, kořenné a kapaličné. V ČNFI³⁰¹ nacházíme další výrazy. Zde je víno mj. také násadké (sic!) či naopak jako oslazený ocet, dále víno vonné, mdlé, ostré, pěnlivé, trvanlivé, netrvalé, smrduté (smradlavé), plesnivé, porušené, ohnivé, bouquetní (květné), zcelené, mlíčné, staré (stařina), vyleželé, režné, vápenité, mestní či k porušení náchylné, mohlo být také punčochové či ocelové.³⁰² Pro víno svařené je zde použit výraz zufeň. Pokud bylo víno připraveno z nezralých hroznů pomocí jednoduchého kvašení, bylo nazýváno

---

²⁹⁴ PSJČ [on-line]

²⁹⁵ Jungmann 5, s. 105

²⁹⁶ Kott 4, s. 693

²⁹⁷ Nižnanský 1982, s. 24

²⁹⁸ PSJČ [on-line]

²⁹⁹ tamtéž

³⁰⁰ Rosa [on-line]

³⁰¹ ČNFI, s. 694

³⁰² Vojtová, s. 246

kyselák či čabrňák. Gebauer³⁰³ uvádí také výraz brynda pro víno zkažené, špatné. V ESSČ³⁰⁴ lze dohledat výraz řečské víno ve významu 'rozinky, sušené bobule hroznového vína' či výraz žžené víno ve významu 'pálenka, lihový nápoj vzniklý destilací vinných hroznů'. V PSJČ³⁰⁵ nacházíme výraz polovíno, jedná se o označení vína zředěného či umělého.

Nebylo výjimkou, že se bílá vína barvila na červenou. Barvení probíhalo fuchsinem (anilinová barva, organické barvivo), červenou řepou, slézem nebo např. borůvkami. Existovaly rady, jak takové víno poznat. Osvědčila se kyselina dusičná (lučavka), pomocí které víno po promíchání ztratilo svoji červenou barvu.

Víno i pivo nebyly zakazovanými nápoji, ani nebyly považovány za špatné či nevhodné nápoje. Alkohol se pil většinou častěji než dnes. Zákazy pití vína se neobjevovaly ani v mravokárných knihách. Nedovoleno bylo jen nemírné pití až opilství, které bylo zakazováno především rolníkům a dalšímu pracujícímu lidu, neboť pití je odvádělo od práce. Šlechta a bohatí lidé si však pití dopřávali v mnohem větší míře než ti chudší. Často se pořádali různé soutěže v pití, soutěžilo se, kdo vypije větší množství vína, příp. piva.³⁰⁶ Tato opijení byla často kárána právě v mravokárných knihách. V 16. století vznikla tzv. **Frantova práva** - kniha, která byla parodií na mravokárné knihy. Kniha obsahuje mnoho kratochvilných historek a rad napsaných lidovou řečí. Byla napsána Johannešem Frantou, který byl pravděpodobně povoláním lékař. Na základě knihy se zakládala „bratrstva Frantů“ neboli „cechy Frantovské“. Kniha byla velmi oblíbená, a proto proti ní bylo často brojeno. Je však možné, že právě Frantova práva mohla mít mnohem větší mravní vliv než jiné knihy. Často se v knize totiž objevují doporučení, která by si málokdo přál plnit. Jedná se např. o doporučení tohoto druhu: „Neměli držet žádnou míru v jídle a pití, protože pak rychleji a snáze umřou. Měli mít hodně dluhů a nesplácet je. [...] Neměli pečovat o své domy ani o hospodářská stavení. [...] Kdo měl peníze, měl je hned utratit.“³⁰⁷

Víno se většinou šenkovalo přímo v domě vinaře nebo v šenku, krčmě a hospodě. Podle Jungmanna „sklepník víno přináší, nalevač pak z hubatky neb plechovice ho nalévá a podává“.³⁰⁸ Často pak docházelo k případům, kdy osoba vypila vína mnoho, takovýmto stavům se říkalo různě,

---

³⁰³ Gebauer [on-line]

³⁰⁴ ESSČ [on-line]

³⁰⁵ PSJČ [on-line]

³⁰⁶ Beranová 1997, s. 31

³⁰⁷ tamtéž, s. 43 - 44

³⁰⁸ PSJČ [on-line]

např. u Jungmanna³⁰⁹ čteme, že se lze „vínem opítí“ či být „vínem přeplněný, naplněný, přemožený, obtížený, vína plný, umoklý od vína“, také že „víno hlavu zbilo“ či že dotyčný „břeďe vínem“.³¹⁰

10.2 Etymologie výrazu *víno*

Podle SSČ³¹¹ je víno „alkoholický nápoj z vykvašených rostlinných šťáv, nejč. z plodů vinné révy“, též hroznové víno ve významu „vinné hrozny“. Ve slovenštině znamená výraz *víno* jen nápoj, nikoliv révu. Ve stč. je doloženo též spojení *psi víno* (č. psie víno) ‘loubinec, lilek černý nebo jiná rostlina podobná vinné révě’.³¹² Původ vína a jeho pěstování pochází z oblasti Kavkazu, odkud máme dochován gruz. výraz *γvino*. Odpovídající výraz je zachován v sanskrtě v podobě *vēna*.³¹³

Výraz *víno* (csl. *vino*) je všeslovanský. Rekonstruovaný psl. tvar **vino* je starým přejetím z latinského *vīnum*. Rejzek uvádí³¹⁴, že k přejetí mohlo dojít prostřednictvím sthn. *wīn* (nyní *Wein*) či got. *wein*, blízko má i het. *vijana-* a hieroglyf.-het. *va(i)ana-* (shoduje se s Machkem³¹⁵). Latinský výraz *vīnum* má své paralely v ie. jazycích ze středomořské oblasti: alb. *verë*, *venë*, ř. *oīnos* (stojí mírně stranou pro své ‘o’ a rod) či arm. *gini*.³¹⁶ Do ie. výraz mohl být převzat z gruzinského *γvino* nebo ze semitských jazyků: arab. *wain*, asyr. *inu*, hebr. *jajin*. Vždy ve významu ‘víno’. Rejzek³¹⁷ upozorňuje, že existuje i názor, podle něhož je výraz *víno* domácího původu, odvozený od ie. **uei-* ‘vinout’ (<vít).

Isidor ze Sevilly³¹⁸ považuje lat. výraz pro víno (*vīnum*) za název odvozený z výrazu *venae* (žíly) podle toho, že se jedná o nápoj, který rychle naplňuje žíly. Také se dozvídáme, že staří Římané víno nazývali *venenum*³¹⁹, ale později začali výraz *vinum* a *venenum* odlišovat, neboť výraz

---

³⁰⁹ Jungmann 5, s. 105

³¹⁰ tamtéž

³¹¹ SSČ, s. 492

³¹² ESSČ [on-line]

³¹³ Velká kniha o víne, s. 13

³¹⁴ Rejzek, s. 712

³¹⁵ Machek, s. 690

³¹⁶ tamtéž

³¹⁷ Rejzek, s. 712

³¹⁸ Isidor, *Etymologiae* XIX – XX, s. 253

³¹⁹ *Venenum* byl dříve výraz pro kouzelný nápoj či nápoj s čarovnou mocí.

venenum začal označovat také jed. Výraz *vinum* však etymologicky se substantivem *vena* (žíla) nesouvisí. Taktéž spolu nesouvisí výrazy *vinum* a *venenum*. Jediná souvislost mezi těmito výrazy je věcná, neboť se jedná o druh šťávy, tj. šťáva z bylin a šťáva z vinné révy.

Dále u Isidora³²⁰ čteme, že víno bylo též nazýváno *merum*, a to tehdy, když se jednalo o zcela čisté víno. Jde o substantivizované lat. adjektivum *merus* ‘čistý, nemíšený’ (tedy i čistá voda či jiný nápoj nemíchaný s jinou látkou). Isidor se domnívá, že s výrazem *merum* souvisí výraz *merenda* (odpolední svačina). A to z toho důvodu, že se v čas odpolední svačiny dával otrokům čistý chléb (*merus*) nebo že se v onu dobu po jídle odpočívá odděleně, osamoceně a lidé ji odděleně (nejsou u jednoho stolu). S těmito pojmy spojuje Isidor i pojem *meridies* (poledne), neboť podle něj se jedná o nejjasnější část dne (tedy nejčistější). V tomto případě se však jedná o lidovou etymologii, neboť výraz *meridies* pochází se sousloví *medio die* (v prostředku dne).

10.2.1 Odvozené výrazy

Stč. vínočka

U Klareta³²¹ nacházíme výraz *vínočka* ‘vinná polévka’ (<*vinovačka*). Juklová uvádí takový recept: „Má se vzíti slatké aneb sic dobré víno, mezi to dvě lžíce růžový vody aneb čtyry žlutky od vejce a slatkej smetany, všechno dobře zmíchati, potom v pánvě šmals rozpustiti a tu polívku do něho vlití, cukru, muškátovýho květu a šafránu, do ně vsypatí a dobře čtvrtý díl nechati vyvřeti, neb kdy vinná polívka nedobře bývá zevřena, bývá nezdravá“.³²²

Výraz polévka, stč. *polévka*, hovor. *polívka*, dial. též *pulifka*, je odvozen od stč. *polévati* ‘polévat, zalévat’ (< psl. *liti*). Podle Rejzka³²³ tedy šlo původně o ten druh polévky, „kdy se přísady připravené na taliři zaliji vřelou vodou, vývarem ap.“. Výraz se vyskytuje také v dialektech některých slovanských jazyků, sln. dial. a sch. dial. *polevka*. Ostatní slovanské jazyky mají jiné lexémy: srov. rus. *sup*, sch. *supa*, pol. *zupa* (z něm. *Suppe*), pol. *rosól* apod..

Beranová uvádí také další recepty na vinnou polévku: „Vezmi sladké dobré víno, dej do něho růžovou vodu nebo čtyři žlutky a sladkou smetanu, všechno dobře rozmíchej a nalej na rozpuštěné máslo. Přidej cukr, květ a šafrán. Musíš nechat asi čtvrtinu vyvařit, neb když vinná polévka není

³²⁰ Isidor, *Etymologiae* XIX – XX, s. 253

³²¹ Klaret, s. 498

³²² Juklová, s. 38

³²³ Rejzek, s. 484

dobře uvařená, bývá nezdařená.³²⁴ Jako druhý recept sděluje vinnou polévku landkraběte z Hesu: „Ustrouhej žemli a usmaž ji na přepouštěném másle. Dej ji do hrnečku, nalij na ni víno, rozmíchej, dej do ní šafrán, květ, zázvor, skořici a cukr. Uvař a jez.“³²⁵

Víno bylo častou surovinou v kuchyni při vaření. Lze se tak dočíst z různých kuchařských knih. Nejstarší kuchařská kniha pochází z konce 15. století. Známa je kuchařská kniha Severina Mladšího nebo Polyxeny z Rožmberka. Neznámější je pak kniha Bavora mladšího Rodovského z Hustiřan, která byla vydaná r. 1591.³²⁶ V těchto knihách se můžeme např. dočíst, že z vína se často vařily kaše, ať již obilné či ovocné. Mnohé využití našlo víno v kuchyni při přípravách masa. Maso se připravovalo buď na roštu, nebo na rožni, ale také se vařilo. Při vaření se pak víno používalo k podlévání masa. Kromě vína našlo využití při vaření masa také pivo či ocet.

Vlastní jména

Réva se pěstovala na svazích, které se nejlépe hodily k zakládání vinic, viniček či vinohradů. Takovéto svahy nejednou daly název i obcím, osadám atd. Vznikly tak názvy jako Vinná, Vinary, Vinaře, Vinec, Vinařice, Vinařovice, Vinice, Viničná Lhota, Viničné Šumice, Vinná, Vinné, Vinoř, Podvinní, Kelské Vinice, Rousovické Vinice, Záhořské Vinice apod. Názvy odvozené od výrazu víno nesly i různé hory, kopce apod., existoval např. Vinný vrch, Vinička, Vinařická hora apod.³²⁷ Pražské Vinohrady nesly dříve název Viničné hory.³²⁸

---

³²⁴ Beranová 2005, s. 306

³²⁵ Beranová 2005, s. 306

³²⁶ Beranová 1997, s. 7 - 9

³²⁷ Breviř o českém víně, s. 15-16

³²⁸ Dědictví řeči, s. 98

Další odvozené výrazy:

Vínový

Vínový je příd. jméno k subs. *víno* ‘k vínu se vztahující, vínu vlastní, pro víno určený’.³²⁹

Vinařský

Vinařský je příd. jméno; k *vinař*, *vinařství*.

Vinařství

Vinařství je „obor zabývající se pěstováním vinné révy a jejím zpracováním na víno“.³³⁰

Vínodus

Vínodus je označení člověka, který pije víno, ‘píják vína’.³³¹ SSJČ uvádí také výraz *vinodusný* ‘píjácký’. Oba výrazy jsou označeny jako zastaralé.

Vinárna

Vinárna je „pohostinský podnik, kde se podává hlavně víno“³³²

Vinný

„Od vína, z vína, k vínu náležející.“³³³, ‘k vínu, s vínem souvisící, zvl. z vína vyrobený, vzniklý’.³³⁴

U Kotta stejně jako u Jungmanna nacházíme např. výraz *vinné jablko* ve významu zakyslé jako víno nebo výraz *vinný kořen* ve významu naběhlá křečná žíla.

PSJČ výraz ukazuje v několika souslovích:

- réva vinná, růže vinná (botanika)
- vinný zákon (práva)
- vinné clo (finančnictví)
- vinný kámen, tj. podvojná sůl kyseliny vinné (chemie)

---

³²⁹ PSJČ [online]

³³⁰ SSČ, s. 491

³³¹ SSJČ 7, s. 89

³³² *tamtéž*

³³³ Kott 4, s. 691

³³⁴ PSJČ [online]

- vinný líh, vyrobený kvašením hroznů (chemie)
- vinný destilát čili pálenka (chemie)
- skrytožrout vinný, tj. brouk čeledi Cryptophagidae (zoologie)
- vinná pěna neboli šodó (kuchařství)
- vinný mošt (zbožiznalství)
- vinný lístek (pohostinství)

Vinohrad

Vinohrad je výraz všeslovanský, už stsl. *vinogradъ* ‘vinice, vinohrad; vinná réva, vinný kmen’.³³⁵ Podle SESJČ³³⁶ je výraz vinohrad starým kalkem podle got. *weingards* a krymsko-got. *wingart* ‘réva’. Z výrazu vinohrad je odvozeno místní jméno Vinohrady. Složenina by mohla být i domácí (‘hrad’, podobně jako ‘za-hrad-a’), ale Machek uvádí³³⁷, že tyto složeniny nejsou u Slovanů běžné.

Vinobraní

Výraz *vinobraní* (stč. *vinobranie, vínabranie*) je složeninou stč. výrazů *vína* a *branie*. V ESSČ nacházíme pro výraz vinobraní výraz *vinoběř* (též *vinobeř*), opět kompozitum z pojmů *vino* a *bráti*.

Vinobět

V ESSČ se vyskytuje také výraz *vinobět, vinobětie* (příp. *vinobět* a *vinobětie*, kvantita je nejistá), složenina slov *vino* a *obět*. Ojedinele je doložen výraz *vinobitie*. Jedná se o výraz označující proces obětování vína bohu.

Viněta

Viněta je název pro nálepku nesoucí informace o víně. Výraz není odvozen z výrazu *vino*, ale z fr. *vignette* ‘nálepka v podobě vinných listů přeložených do kříže’³³⁸. Fr. výraz je odvozen od *vigne* ‘vinná réva’ z lat. *vīnea* (souv. s *vīnum*), pův. tedy ‘značka’ určitého druhu vína. V PSJČ jde o „štítek, obyč. papírový a ozdobný s bližšími údaji o věci, na které je nalepena; nálepka“.³³⁹ Jedná

---

³³⁵ ESJS1, s. 191

³³⁶ SESJČ, s. 508

³³⁷ Machek, s. 690

³³⁸ *tamtéž*

³³⁹ PSJČ [online]

se tedy o zobecnění výrazu, kdy štítek neoznačuje jen druh vína, ale obecně nese informace o různých subjektech.

Vinobércě, vinobercě, vinobércě

Vinobércě, vinobercě či *vinobércě* (kvantita vokálu prvního komponentu je nejistá) je ten, kdo sklízí vinné hrozny. Též se vyskytuje výraz *vinosběrač* či *vinožencě*.³⁴⁰

Vinokal

Vinokal je sůl kyseliny vinné, tzv. vinný kámen, u Klareta ekvivalent lat. *tartarium*.³⁴¹ Je to složenina stč. slov *vino* a *kal* ‘bahno, kal’.

Vojnštajn

Stč. *vojnštajn*, též *vajnštajn*, *vajnštán*, *vajnštejn*, *vaštajn*, *vinštajn*, *vinštán*, *vinšán*, *vinštiěř* je ze střhn. *winstein*. Vše ve významu ‘vinokal’.³⁴²

Vinařka (ve stč. jen jako vlastní jméno V-)

V ČNFI nacházíme výraz *vinařka* ve významu letní hruška.³⁴³

Vinečko

Řidč. *viničko*, *viničko*, expr. zdrob. k *vino*.³⁴⁴ Podobně též *vinko*, expr. zdrob. k subs. *vino*.³⁴⁵

Vinopal, vinopalič

Stč. *vinopal* ‘kdo se zabývá pálením (destilováním) vína’. Machek³⁴⁶ uvádí výraz *vinopal*. U Brücknera nacházíme výraz *winokur* ‘lihovarník, vinopal, pivopal’.³⁴⁷

Vinař, viněř

Vinař, už stč., ‘kdo pracuje na vinici nebo ji spravuje’, stč. i *vinničieř* (< *vinnicě*) tv. Též stč. *vincéř*, *vincleř*, *vincúr* (střhn. *winzer*). *Viněř* je archaickým vyjádřením výrazu *vinař*.³⁴⁸

---

³⁴⁰ ESSČ [online]

³⁴¹ tamtéž

³⁴² tamtéž

³⁴³ ČNFI, s. 688

³⁴⁴ PSJČ s. 995

³⁴⁵ tamtéž, s. 996

³⁴⁶ Machek, s. 690

³⁴⁷ Brückner 1974, s. 622

³⁴⁸ PSJČ [online]

Vinice

Vinice, stč. *vinnicě*, je pozemek posázený vinnou révou.

Viniční

Viniční, stč. *vinniči* ‘viniční, vinný’, *vinnični* ‘viniční, osázený vinnou révou; spravující vinici’.

Výraz nacházíme v PSJČ jako poněk. zast. ve významu *viničný*.³⁴⁹

Viničný

Jedná se o archaismus. Výraz *viničný* ‘s vinci související, vinice se týkající’ nacházíme zejména v úředních listinách (viničný řád, mistr hor viničných atp.).

Vínkovati

V PSJČ nacházíme též výraz *vínkovati* ve významu pít víno, výraz byl však expresivní a málo užívaný.³⁵⁰

10.3 Víno v pořekadlech, pranostikách a frázích

Víno se často objevuje také v pořekadlech, pranostikách, moudrech atp. Následující sebraná pořekadla, přísloví, moudra, průpovědi a frazeologické výrazy pochází z několika pramenů. Předně je to Jungmannův **Česko-německý slovník** (dále jen Jung), Flajšhansovo dílo **Česká přísloví: sbírka přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku** (dále jen ČP), **Česká přísloví** od Bittnerové a Schindlera (dále ČPII), **Slovník české frazeologie a idiomatiky** Františka Čermáka (dále jen SČFI), Kottův **Česko-německý slovník zvláště grammaticko-frazeologický** (dále jen Kott) a **Česko-německý frazeologický & idiomatický slovník** (dále jen ČNFI). Zdrojem bylo také dílo **Lidová rčení** Jaroslava Zaorálka (dále jen LR) a **Velký slovník citátů a přísloví** Jiřího Plachetky (dále jen Plach). Dále jsou to pak knihy **Tradiční vinařství na Moravě** (dále jen TVM), **Nový brevír o víně** a **Velká kniha o víně**.

---

³⁴⁹ PSJČ [online]

³⁵⁰ tamtéž

10.3.1 Frazeologie

- *břísti vínem* ‘breptat v opilosti’ (LR)
- *jít na víno, cedit víno* ‘jít močit’ (LR)
- *nalévat někomu dobrého vína* ‘mluvit s ním o příjemných věcech’ (LR)
- *nalit někomu čistého vína* ‘řici někomu plnou pravdu, přímo’ (LR)
- *nechce se opít svým vínem* ‘nedá se napálit’ (LR)
- *pracovat na vinici Páně* ‘báti knězem, býti horlivým křesťanem’ (LR)
- *skoupat se ve víně* ‘opít se’ (LR)
- *vinné jablko* ‘zakyslé jako víno’, pol. winnička (Jung)³⁵¹
- *vino hrozkové (řecké)* ‘rozinky, hrozinky’ (ČNFI)
- *vinný duch* ‘líh’ (Jung)
- *vinný kořen* ‘naběhlá křečová žíla’ (Jung)
- *vinný mol, vinný molek* ‘kdo nemírně víno pije, opilec’ (Jung)

10.3.2 Příslloví, pořekadla, průpovědi atp.

Bez konce potřeba, když je víno, není chleba. (TVM)

Blahoslavený člověk ten, který mievá ryby v masitý den...dvoje dobré víno k tomu. (ČP)

Budinky do putynky, muškatele do kabele, grúby do huby. (Bartoš)

Cinifádle – na papádle, muškatele – do kabele, časladóry – břuch z nich bolí. (TVM)

Co červ nesní, to sud polkne (v máji). (ČNFI, TVM)

Co vína dopoledne o Jakubě dokvete, to také po Havle uzraje. (ČNFI)

Co vína do sv. Jiří vidáme, o sv. Havel nesbíráme (zmrzne). (ČNFI)

---

³⁵¹ Brückner uvádí výraz *winniczki* (též *windliczki*) jako výraz pro jablka odvozený nejspíš od neurčeného poutního místa. (Brückner, s. 622)

Červené víno, mléko starců. (ČPII)

Člověka při víně poznáš. (TVM, ČPII)

Člověka při víně poznáš: co je v srdci střízlivého, to na jazyku opilého. (Kott)

Dobré víno i bez vichy vypiji. (TVM, ČPII)

Drž se starého vína a přítele. (Kott)

Jaký je kdo v náchylnosti, to víno zjavuje. (Kott)

Je-li na sv. Matouše pěkný den, mají vinaři naději na dobrou sklizeň. (ČNFI)

Jen víno uhlédá, ant' se již unáči. (ČP)

Kázat vodu, pít víno. (ČPII)

Kde pinta vína, tu kněz. (ČP)

Kde se dva vinohrady kamarádi, je zle. (TVM)

Kdo chce sľopat, musí kopat. (TVM)

Kdo si vína váží, z žalu se vyráží. (Kott)

Kdo víno kopá, ten pije vodu; kdo víno pije, má velkých zvonů. (ČNFI)

Kdo víno vypil, vypí také droždí. (Jung, Kott)

Když je červen studený, krčí vinař rameny. (ČNFI)

Když kvete bez, at' kvete i víno. (ČNFI)

Když zarodí malvaz, napije se každý mamlas. (TVM)

Který hospodář chodí na vinici s tesákem, nenieli zemanem, bylť jest nedávno žákem neb se vinice boji tesáku až se třese. (ČP)

Který sedlák má dědiny čtyři lány, může pít víno s měšťany. (ČP)

Kto dobrou manželku máš, věřím, že nám na máz dobrého uherského vína dáš. (ČP)

Kto chce mieti dnu, jez tučné ryby a pi silné víno. (ČP)

Kto víno vypil, vypí také droždíe, z lat. facem bibat, qui vinum bibit. (ČP)

Kuchařce za dobrý hrách má býti sklenicě vína. (ČP)

Kůň, panna a víno veliké čistoty potřebují. (ČPII)

Loza³⁵² a koza vody nemilují. (TVM)

Mladé víno, staré ženy, čertovo je nadělení. (TVM)

Mladý kůň a mladé víno stejně bujní. (Kott)

Mnoho vína, málo chleba. (TVM)

Moudrost vínem zastíněna bývá. (ČPII, TVM)

Nemá víno na tom vinu, že se lidé opijí a mají kocovinu. (TVM)

Nepřilévej horkého k teplému, nedávej vína mladému. (Kott)

Neskorá postnica, skorá podružnica. (TVM)

Neuzrají-li některé hrozny vinné do mariacelské pouti, nedozraje více. (ČNFI)

Noc, láska a víno všechno pouštějí mimo. (ČPII)

Ocet z sladkého vína velmi mocný a lité bývá. (ČP)

Oheň železo probuje a člověka víno. (Kott)

Panská milost a víno v konvi dřevěné přes noc zvětrají. (ČP)

Popíjej staré víno, chceš-li vesele stárnout. (Plach)

Pro mladého jed, pro starého med. (Kott)

Sahaje vína rozléš pivo. (ČP)

Sklep dělá víno. (TVM)

Starý přítel a staré víno nejlepší. (TVM, ČPII, Kott)

Sv. Jan nám to daroval, sv. Žofie nám to vypije (mrazem). (ČNFI)

Špatná bečka, víno břečka. (TVM)

Tenli víno pije, ještě víno kopá. (Jung, ČP)

Ve škaredém sudě muž také býti dobré víno. (Kott)

Vejce dnešní, chléb včerejší, tele šestinedělní a víno loňské. (ČPII)

---

³⁵² = réva

Večce dnešní, chléb včerejší, víno loňské nejlepší. (Kott)

Vínko hřeje, vínko páli, vínko múdre hlavy šiali. (Plach)

Vino dodává odvahy. (Plach)

Vino i moudrého poblázní. (ČPII)

Vino jest zrcadlo mysli. (ČPII, TVM)

Vino nemá závory. (ČPII, Kott)

Vino není vinno, že se lidé ožírají. (TVM, Jung, Kott)

Vino vzbuzuje k zpěvu, a voda k hněvu. (Jung)

Vino v skrovnosti slouží k čerstvosti. (Kott)

Vino z vinice, ze sklepa pokladnice. (ČNFI)

Vino, ženy, z mnohých lidí, blázny činí, všickni vidí. (Jung, Kott)

Vinohrad dovede člověka obléct, ale i vysléct. (TVM)

Vinohradu netřeba modlitby, ale motyky. (TVM)

Voda mladým, víno starým. (ČPII, TVM)

Zdravý sud, zdravé víno. (TVM)

10.3.3 Pranostiky

Vinaři získávali své zkušenosti ohledně vlivu počasí na pěstování vinné révy povětšinou jen díky svému rozumu a pilnému sledování přírodních jevů. Tyto přírodní jevy si zaznamenávali a dávali je do souvislosti s pracemi na vinicích. A právě na základě dlouholetého pozorování přírody vzniklo mnoho pořekadel, přísloví a především pranostik. Jednou z nejstarších doložených pranostik je ta od řeckého básníka Hesioda ze 7. století př. n. l.: „Když začíná jaro a mají přiletět vlaštovky, chystej se k řezání révy. Když Orion a Sirius stoupají do středu nebeské báně, je čas, abys sklízel hrozny.“³⁵³

---

³⁵³ Nový breviř o víně, s. 169

Nejznámější pranostiky³⁵⁴:

Čím větší má kdo bodláčí, tím lepší víno natáčí.

Dyž hural sprchá, budú aji hrozny sprchat.

Dyž je málo rybizku, bude aji málo vína.

Dyž je víno (peň) hodně vyžrátý, bude moc vína.

Dyž víno dozrává a idú mlhy, okláčí mlha víno, to prej je dobrý víno a sporý.

Dyž vinohrady plačú, bude málo vína.

Hodně hub, málo hroznů.

Když je seno, není víno.

Na zimu révu-li vysadiš, z jara často zmrzlou ji vyhodiš.

Než hlava zokatí, hled' vinici skopati.

Poryješ-li v podzim vinice, příští podzim můžeš si koupit kožuch a beranici.

Zpívá-li pěnička spíše než vinný keř pučí, bude víno.

Leden

Je-li leden teplý, nepřibude do sudu.

Je-li teplo v lednu, sahá bída ke dnu.

Málo vody v lednu, hojně vína v září.

Na zimu révu-li vysadiš, z jara často zmrzlou ji vyhodiš.

Sv. Vincenc (22. ledna)

Lidé věřili, že pokud na Sv. Vincence je teplo, bude velká úroda.

Je-li pěkně na Vincence, bude dobrá úroda.

Na svatého Vincence dyž se vtáček napije z kolaje, bude moc vína.

---

³⁵⁴ Frolec, s. 167 - 171

Březen

Březen suchý, duben mokrý, květen větrný, pytle obilím a sudy vínem naplní.

Sníh v březnu škodí osení i vinné révě.

Duben

Duben hojný vodou, říjen vínem.

Duben mokrý, studený, sklepy, sudy naplní.

Pakli duben mokrý je, bude úroda na víně.

Květen

Májová voda vypiji víno.

V máji vlhko, chladno, bude vína na dno.

V květnu jsou svátky sv. Pankráce (12. 5.), sv. Serváce (16. 5.), sv. Bonifáce (14. 5.) a sv. Žofie (15. 5.) a lidé věřili, že mrazy v tomto období zcela zničí révu.

Pankrác a Urban bez deště, honost vína.

Svatá Žofia vína vypijá.

Žofie víno upije.

Na svátek sv. Urbana mělo být zase slunečno, aby byla úroda hojná.

Jasně slunce na Urbana, hojnost vína znamená.

Urban rásný, vyjasněný, hojným vínem nás odmění.

Červen

Červen mokrý a studený, vinař krčí rameny.

Suchý červen plní sudy vínem.

Srpen

Co srpen na hroznech pokazí, to září nespraví.

Je-li v srpnu chladno, bývá ve sklepě hladno.

V srpnu má svátek také sv. Vavřinec (10. 8.) a sv. Bartoloměj (24. 8.), patroni vína.

Jak Vavřinec navaří, tak se dobré víno udaří.

Je-li o sv. Bartoloměji pěkný den, těšme se na vína pěknou sklizeň.

Na sv. Vavřince slunečnost, vína hojnost.

Pěkně-li na sv. Bartoloměje, po celý podzimek slunce se směje, víno dobré je.

Září

Září je měsícem sklizně a v tomto období vinaři věří, že „co září nedovaří, toho říjen už nedopeče“. Svátek zde slaví další patron vína, sv. Václav (28. 9.).

Na Jiljího první víno.

Na sv. Václava českého, bývá zase vína nového.

Sv. Václav víno chrání, za ním přijde vinobraní.

Říjen

Čím dřívě v říjnu opadá z révi listí, tím úrodnější bude rok příští.

Na sv. Havla víno do sklepa.

O sv. Kordule nejsladší bobule.

Listopad

Listopad je měsícem, kdy vinaři mají již ve sklepě nové víno a ochutnávají jej.

Když mráz na Martina uhodí, na rok dobré víno se urodí.

Na sv. Martina jiskrná vína.

Prosinec

Jasně Vánoce, mnoho vína i ovoce.

Pakli na sv. Štěpána větrové uhodí, příští rok se víno špatně urodí.

10.4 Patroni vína

V českých zemích bylo uctíváno několik patronů vína. Prvním patronem se stal **sv. Václav**, který je považován také za jednoho z prvních šířitelů vinařství v českých zemích a za jediného panovníka, který na vinici sám pracoval. Dalšími patrony se stali např. **sv. Bartoloměj, Urban,**

Vavřinec a Vincenc. Papež svatý Urban je uctíván na Moravě. Legenda o něm praví, že se ukryl ve vinici před pronásledovateli a zachránil si tak život. Za patrona byl považován i **Jan Evangelista**, který údajně vypil otrávený pohár vína, ale nezemřel. Sv. Bartoloměj je patronem, protože začátek vinobraní se kryje s jeho svátkem, tj. 24. srpna. Sv. Vavřinec, uctíván na Moravě, má svátek 10. srpna, v den, kdy většinou začínají zrát hrozny. Sv. Vincence se týká pranostika *Je-li na Vincence slunečno, bývá hojně vína.*

11 Druhy vín

11.1 Ryvole

11.1.1 Charakteristika

Ryvole či ryvola je druh červeného vína, které se pěstovalo na českých i moravských místech. Dnes je známé pod názvem veltlínské červenobílé. Kott uvádí ryvolku zelenou (nář.) jako „dobré a sladké víno“.³⁵⁵

11.1.2 Etymologie výrazu ryvole

U Machka³⁵⁶ nacházíme výraz *ryvolka* ‘druh révy’, stč. *ryvola* ‘sladkého víno’, nář. podl. *ryvolka*³⁵⁷. Výraz se vyskytuje také v stpol. *rywula*, následně pak *Rivole*. Machek uvádí, že označení vína může pocházet od názvu osady Rivoli Veronese, která leží vých. od Gardského jezera. Tuto etymologii dle Machka uvádí již Grimm.

11.2 Ryzlink

11.2.1 Charakteristika

Ryzlink rýnský, kterému se říkalo také *rézlink*, *řezlík*, *rezlín*, *lipka* či *starosvětské*, se pěstoval zejména na Slovácku.³⁵⁸ Původ odrůdy je nejasný, „pravděpodobně vznikla v Porýní jako semenáč plané révy vinné *Vitis vinifera var. sylvestris*“ a „do ostatních států Evropy se rozšířil z Německa, kde je nejzákladnější odrůdou celého vinařství.“³⁵⁹ Jedná se o bílé víno jemné chuti, které je vhodné k archivaci. Mladé víno má barvu žlutozelenou, starší vína pak jantarovou.

---

³⁵⁵ Kott 3, s. 240

³⁵⁶ Machek, s. 528

³⁵⁷ Bartoš 1895, s. 370

³⁵⁸ Frolec, s. 27

³⁵⁹ Znovin [online]

11.2.2 Etymologie výrazu ryzlink

Ryzlink pochází z něm. *Riesling*.³⁶⁰ Podle Rejzka³⁶¹ se něm. výraz poprvé objevil v 15. století v podobě *rüssling*. Newerkla³⁶² doplňuje i maď. *rizlink* v témže významu. Německé a české etymologické slovníky se shodují v tom, že původ tohoto slova je nejasný. Stě. doklady nejsou, slovo nemá ani Jungmann.

11.3 Rulandské

11.3.1 Charakteristika

Rulandské víno se vyskytuje jak v červené (tzv. rulandské modré), tak v bílé (rulandské bílé a rulandské šedé) barvě. Víno pochází z Francie, pravděpodobně z Burgundska³⁶³, proto se rulandskému vínu říká také burgundské.

11.3.2 Etymologie

U Rejzka³⁶⁴ nacházíme výraz *rulanda*. Rejzek uvádí, že výraz je odvozen z něm. *Ruländer*, což vzniklo ze jména obchodníka Johanna Segera Rulanda, který víno přivezl na začátku 18. století z Burgundska do Flacka.³⁶⁵

11.4 Muškát

11.4.1 Charakteristika

Muškátová vína patří k nejstarším pěstovaným odrůdám vín. Pravlastí je pravděpodobně Sýrie a Egypt.³⁶⁶ Rozeznává se mnoho druhů. Nejznámější jsou dva moštové druhy: *muškát moravský* a *muškát ottonel*. Muškát moravský vyšlechtil u nás V. Křivánek v Polešovicích.³⁶⁷

---

³⁶⁰ Newerkla, s. 489

³⁶¹ Rejzek, s. 553

³⁶² Newerkla, s. 489

³⁶³ Sotolář [online]

³⁶⁴ Rejzek, s. 550

³⁶⁵ O víně [online]

³⁶⁶ Sotolář [online]

³⁶⁷ tamtéž

11.4.2 Etymologie výrazu muškát

Muškátem nazýváme kromě vína i usušené semeno muškátovníků, které se používá jako koření. Podle Machka³⁶⁸ se rostlině říká též lid. *pelargonie*. Výraz nacházíme v řadě jazyků, např. slk. *muškát*, pol. *muszkat*, r. *muskát*, něm. *Muskat*, Muskateller, afr. *noiz muscate*, fr. *muscade*, *muscat* ‘muškátové víno’, it. *noce moscata* ‘muškátový oříšek’, *moscatello* ‘muškátové víno’, maď. *muskátli* aj.

Výraz je dochován již ve staré češtině. Gebauer³⁶⁹ i Jungmann³⁷⁰ rozlišují *muškát* ve významu muškátový ořech a *muškatel* ve významu „hrozen, víno toho jména“,³⁷¹ jedná se pravděpodobně o výpůjčku z něm. *Muskateller* < it. *moscatello*. Slovo *muškát* pochází ze střhn. *musc(h)āt* „muškátový oříšek“, který vznikl ze střlat. *nux muscāta* tv. (Newerkla³⁷², Machek³⁷³).

11.5 Cinifádl, sylván

11.5.1 Charakteristika

Cinifádl, častěji *cinyfál* či *sylván*, je bílé víno, dříve se však pěstovaly i odrůdy červené (veltlínské červené rané). Původ odrůdy je nejasný, může pocházet z Francie, Rumunska či Rakouska.³⁷⁴

Název cinifádl se používal pro několik druhů vín a míval různé podoby názvu. Nejznámější je sylvánské zelené, též *salvon*, *silifandl*, *cilyfandr*, *ciryfandl*, zelený *cinyfál*, *cinifal*, *cinyfádl*, *cinyfandl*. Dále pak veltlínské červené rané, též červený *cynifál*, *babovina*. Méně známý pak je černý *cinifál* (roučí *cinifálové*).

11.5.2 Etymologie výrazu cinifádl

Na Moravě *cinifádl* označuje víno sylvánské obecně.³⁷⁵ Výraz nacházíme také v slovenštině, v dial. podobě *cirifandel*. Podle Newerkly³⁷⁶ jsou obě slova výpůjčkami něm. výrazů *Zierfandler*,

---

³⁶⁸ Machek, s. 384

³⁶⁹ Gebauer [online], s. 419

³⁷⁰ Jungmann 2, s. 517

³⁷¹ Gebauer, díl II, s. 419

³⁷² Newerkla, s. 204

³⁷³ Machek, s. 384

³⁷⁴ Znovín [online], <http://www.znovin.cz/article.asp?nArticleID=20&nDepartmentID=29&nLanguageID=1>

³⁷⁵ Machek, s. 86

Zierfahndler, *Zirifandel* s významem 'sylvánské víno'. Odkazuje na Jungmanna, který výraz chybně odvozuje z lat. *silvanus* „Silvaner“. V Jungmannově slovníku³⁷⁷ je doložena i podoba *cinifál* (< hněm. oblastně *Zinifal*).³⁷⁸

11.5.3 Etymologie výrazu sylván

Výraz *sylván*, *sylvánské víno* může pocházet z názvu rumunského místa Transylvánie, Sedmihradska. Původu tohoto druhu révy se totiž přisuzuje k tomuto místu.³⁷⁹

11.6 Cibéba

11.6.1 Charakteristika

Cibéba je název pro „sušený vinný hrozen“, ale jedná se také o „druh vína bílého, roučího, žluté barvy hrozny, podlouhlé, tenkých šupin zrna“.³⁸⁰ Cibébou se tedy označují především hrozny, kdy jsou bobule napadené ušlechtilou plísní (houbou) *Botrytis cinerea*.³⁸¹ Sušené vinné hrozny, cibéby, se dodnes využívají k výrobě tokajského vína.

11.6.2 Etymologie

Č. st. a č. *cibéba* je výpůjčka raně nhn. *zibebe* (něm. *Zibebe*) < arab. *zibibah* 'sušený vinný hrozen'.³⁸² Podle Machka³⁸³ jde o výpůjčku z němčiny prostřednictvím it. *zibbibo* (< arab.).

---

³⁷⁶ Newerkla, s. 403

³⁷⁷ Jungmann 1, s. 235

³⁷⁸ Newerkla, s. 403

³⁷⁹ Duden, s. 1403

³⁸⁰ Jungmann 1, s. 231

³⁸¹ ČRo [online], http://www.rozhlas.cz/svet/portal/_zprava/284360

³⁸² Newerkla, s. 365

³⁸³ Machek, s. 84

11.7 Malvaz

11.7.1 Charakteristika

Pro velmi lahodné a kvalitní víno se používal výraz č. *malvaz*, *malvázi*, stč. *malvazie*. Stejný výraz byl však používán i pro kvalitní pivo. Označoval tedy spíše lahodný, opojný a kvalitní nápoj obecně. Jelikož se jednalo o nápoj velmi hustý, můžete se dočíst i o jeho využití ve stavebnictví. Jan z Lobkovic píše ve svém cestopise o jednom kostele, že „slove ten kostel svatého Jana malvazi a má to jméno proto, že když sú ten kostel stavěli, že sú to vápno všecko malvazím rozdělávali.“³⁸⁴

Malvázi značilo vína, která byla těžká a sladká a byla dovážena z Řecka od 15. století. Malvázi bylo nejběžnějším a nejoblíbenějším cizím sladkým vínem v našich zemích. Bylo to těžké, bílé a často velmi drahé silné sladké dezertní víno. Podle Němce-Horálka³⁸⁵ některé staročeské památky mluví o šenkování malvázi, a výrazu tak často používají pro vyjádření sladkosti obecně. K malvazu se začalo časem přirovnávat velmi lahodné pivo a díky tomu tak výraz malvaz nabyl dnešního dalšího významu, tedy označení pro řízné a „vyleželé“ kvalitní pivo. Zprvu značilo tmavé silné pivo, které mělo sladkou chuť, až později pivo i světlé.³⁸⁶

Jako malvázi byla často označovaná i ovocná „vína“. Takové víno bylo přístupnější většině obyvatel, i těm chudším. Pili jej však i ti nejbohatší, pravděpodobně díky jeho sladké chuti. Nacházíme např. recept na hruškové malvázi: „Na "malvázi" z hrušek se nastrouhaly sladké šťavnaté hrušky, šťáva se vytlačila a vařila tak dlouho, až se jí třetina vyvařila. Potom se nalila do nového dubového soudku. Ten se dobře zasmolil a víno či mošt se nechalo třeba celý rok ležet. Malvázi se dělalo také z jablek, případně z jiného ovoce. Pily se mošty a ovocná vína - někdy těžko rozlišíme, o čem se vlastně v pramenech mluví.“³⁸⁷

O malvázi se zmiňuje i Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic ve svém cestopisu *Cesta z Království Českého do Benátek*³⁸⁸ v kapitole *Vypsání ostrova Kandie*:

---

³⁸⁴ Dědictví řeči, s. 98

³⁸⁵ tamtéž, s. 99

³⁸⁶ tamtéž, s. 99

³⁸⁷ Beranová 2005, s. 119

³⁸⁸ Celý název knihy: *Cesta z Království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a Sv. Kateřiny v Pusté Arábii*

„Nejpřednější věc, skrze niž ten ostrov k vznešení přišel, a co se z něho jinam dodává, jest sladké víno jménem malvazí, za starodávna vinum pramnum, kterémužto rovné v dobrotě nikdež jinde neroste. To malvazí jest dvoje, jedno vařené, druhé nevařené. Vařeno bývá nejlepší, a roste okolo města Rhetimo, kdež nám pravili, že jest viděti při břehu mořském množství velikých kotlův, v nichž víno za času sbírky hned pořad v lisu vytlačené vaří, a tak zvařené do cizích zemí prodávají. Což proto činí, že u toho města jsou vína velmi sladká, kteráž jakby se na moře dostala, brzo by kyselá byla a zoctěla; ale vařená jsou trvanlivější, čistá, vonná, silná, by deset let i víc se chovala. Podlé čehož můžeme znáti, jaká nám malvazí naši někteří kupci buď sem sami vozí, aneb od jiných berou. Nebo nechajíc je 2, 3 aneb víc nedělí, ať nedím měsícův v láhvi čisté státi, netoliko se zkazí a skalí, ale zsmradí a nezdravé bude. Což patrná věc jest, že je nám sem prostější vozí, i někteří zde to umějí, strojená z vín chatrných a třebaš domácích, přidadouc věci k tomu povědomých, dělají a za malvazí z Candie prodávají.

Nevařené malvazí roste okolo Candie a Canea, a proto ho nevaří, že tak sladké nebývá; také se ven z ostrova nemnoho vozí, ačkoli jest lacinější nežli vařené, nebo je obyčejně sami obyvatelé toho ostrova pijí, a pakli ho co jinam vezou, to toliko pro nápravu jiných vín činí, jakž to Vlaši výborně umějí. A také letním časem lidé tam bydlející raději piji vlaská vína, když je dostati mohou, nežli své vlastní, a to z té příčiny, že lehčejší a ne tak silná jsou jako jejich, zvláště v takové horko píti. Nebo když jsme do města Candie přijeli, hned k nám některé přednější osoby své nejlepší víno v lahvích posílaly, přitom nás žádajíce, abychom jim zase naproti tomu našeho vína, které jsme s sebou z Benátek přivezli, odeslali, ješto bylo již nakyslé a k octu nápodobné; nicméně předce jsme jim vděk s ním učinili.³⁸⁹

11.7.2 Etymologie výrazu malvaz

Malvaz, arch. i *malvazí* či *malvazija*, stč. *malvazie*, slk. *malvázia* je výraz používaný přeneseně (zejména značí dobré pivo) nebo v přirovnání k něčemu sladkému. Podle Jungmanna se jedná o „víno sladké, zlaté barvy“ a řadí se k těžkým vínům podobně jako vlaská ryvola nebo romanie.³⁹⁰ PSJČ definuje malvaz jako „druh jihoevropských sladkých silných vín“.³⁹¹

---

³⁸⁹ Čítanka [online], <http://texty.citanka.cz/harant/I-8.html>

³⁹⁰ Jungman 2, s. 382

³⁹¹ PSJČ [online]

Výraz je odvozen z italského města Napoli di Malvasia³⁹², odtud také it. výraz pro víno *malvasia*, fr. *malvoisie*. Podle Jungmanna³⁹³ je možné, že výraz je odvozen také z Arvisia na ostrově Chios. Stč. *malvazie* pochází ze střlat. *malvasia* (podobně též i it. *malvasia* a fr. *malvoisie*). Ve staré češtině se vyskytuje výraz *malvazír* (též lid.), který byl převzat z něm. lid. *Malvasier*.³⁹⁴ Z výrazu *malvaz* je odvozen také stč. a slk. výraz *almazia*.³⁹⁵ Nacházíme též výraz *malvazinka* označující jablka, která jsou podobná chuti malvazí.³⁹⁶

---

³⁹² Napoli di Malvasia bylo založeno v roce 1205 na Peloponnésu Francouzy pod jménem Malvoisie. Dnes nese název Monemvasia.

³⁹³ Jungman 2, s. 382

³⁹⁴ Machek, s. 349

³⁹⁵ *tamtéž*

³⁹⁶ Jungmann 2, s. 382

11.8 Řazení druhů vín podle motivace vzniku pojmenování

Následující seznam podává seznam druhů vín seřazený podle motivace vzniku pojmenování vín. U většiny výrazů je motivace implikována jasně v názvu vína, ale nebylo možné ji přesně dohledat. V případě, kdy je tedy výraz zařazen do kategorie, ale není spolehlivý zdroj pro určení etymologie, je u výrazu uveden otazník (př. *isabela?*) a příp. je uvedena poznámka pod čarou. U některých výrazů je etymologie jasná a zároveň dohledatelná ve zdrojích, tato vína jsou vyznačena tučně (př. **muškát moravský**). V případě, že je výraz nářeční, je to u něj vyznačeno (př. **zanechor**, nář.). Veškeré názvy pochází ze zdrojů, které jsou uvedeny na stranách 32 – 34 této diplomové práce.

11.8.1 Názvy vín odvozené ze jmen³⁹⁷

arab bílý a červený, etymologické slovníky se výrazem nezabývají, může být podle státu Arábie

babovina, podle ředitele vinařské školy v Klosterneuburgu Freiherra von Babo³⁹⁸

budínka, **budinka**, nář.³⁹⁹, etymologické slovníky se výrazem nezabývají. Výraz nacházíme u Kotta, podle kterého může jít o název odvozený od části maďarského města Budapešť (tedy od Buda).⁴⁰⁰

burgundské (bílé, modré, skoré, šedé), burgunda, roučí burgundské, podle fr. oblasti Burgundsko, fr. Bourgogne (srov. i Kadlčíková⁴⁰¹)

ciprové, slovníky se výrazem nezabývají, pravděpodobně je podle vlastního jména Kypr, ital. Cipro

časládor, časládór, časlavský rýv, nář. sl., dle obce Čáslav

dunaj, odvozeno pravděpodobně od řeky téhož jména

elbling, elblink, héblink, heblín, hýblink, elvin, nejspíš podle názvu něm. města Elbing v záp. Prusích.⁴⁰² Podoby s *h-* byly dotvořeny v českém hláskovém prostředí.

---

³⁹⁷ Kategorie obsahuje názvy odvozené z vlastních jmen (podle oblastí, měst apod., pro něž jsou tato vína typická, případně odkud pocházejí, nebo kde se zpracovávají; také podle jmen osob), příp. podle názvů osob (obecné názvy).

³⁹⁸ Sotolář [online]

³⁹⁹ Bartoš 1895, s. 440. Může jít o část města Budapešť v Maďarsku (Kott 1, s. 106)

⁴⁰⁰ Kott 1, s. 106

⁴⁰¹ Kadlčíková, s. 28

⁴⁰² Kott 8, s. 481

frankovka, původ není znám, etymologické slovníky se výrazem nezabývají, může být podle něm. hist. území Franky

frašták, frajšťák, podle města Frašták v Maďarsku⁴⁰³

hamburské, podle města Hamburk⁴⁰⁴

charvát, etymologické slovníky se výrazem nezabývají, pravděpodobně podle sl. kmene Charvátů isabela?

jakubské, etymologické slovníky se výrazem nezabývají, může být od vlastního jména Jakub⁴⁰⁵

jonák (bílý, červený, démantový, chrupavý, královský, muškátový, pařížský)?, k *junъ* 'mladý'

kalabreské, podle Kalabrie⁴⁰⁶

lampard, lampart, ľampart červený, ze země Lombardie; Kott⁴⁰⁷ uvádí výraz *lampart* a víno *lombardské*

limburské, může být podle provincie Limburk v Belgii

malaga, pravděpodobně podle města Málaga ve Španělsku

malingre, malingrovské rané, podle zahradníka Malingra⁴⁰⁸

malvasinské, malvazinka, podle it. města Malvazia⁴⁰⁹

mlynářka?, etymologické slovníky se tímto názvem vína nezabývají, pravděpodobně jde o slovní hříčku, o kalk německého *müller*, resp. počeštěného tvaru *müllerka* (v. níže)

müller-thurgau, müllerka, podle švýc. katonu Thurgau a objevitele prof. Müllera⁴¹⁰

neburgské, neburg, najburg, nejspíš podle něm. města Neuburg

noah?, může být z biblického jména Noah

olšava?, pravděpodobně podle řeky Olšava nebo stromu olše

---

⁴⁰³ Jungmann 1, s. 553

⁴⁰⁴ Kott 1, s. 407

⁴⁰⁵ U Bartoše (1906, s. 128) nacházíme výraz *jakubinka* značící hrušky, jablka a bambory zrající o sv. Jakubu, podobně tomu tedy může být i u vína.

⁴⁰⁶ Kott (1, s. 657) uvádí jen výraz *kalabres* 'klobouk', název odvozený podle Kalabrie na jihu Itálie

⁴⁰⁷ tamtéž, s. 876

⁴⁰⁸ Sotolář [online]

⁴⁰⁹ více viz s. 83 - 84 této diplomové práce

⁴¹⁰ Vinař [online], <http://vinar.unas.cz/muller.html>

othello?, může být podle literární postavy Othello

portugalské modré, šedé, červené, portogízel, portugíz, portugal, podle státu Portugalsko

prorok?

rané lánské, nejspíš podle vlastního jména Lány

rané lipské, pravděpodobně podle něm. oblasti Lipsko

regent, může být podle označení zástupce panovníka v monarchii

rulán, rulandské, podle obchodníka Johanna Segeera Rulanda⁴¹¹

svatovavřínecké, vavříňák, podle svátku sv. Vavřínce⁴¹², který připadá na 10. srpna, tedy na den, kdy obvykle začíná zrát vinná réva

syvánské zelené, salvon, silifandl, cinifádl, cilyfandr, ciryfandl, zelený cinyfál, cinyfádl, cinyfandl, cinifal, černý cinifál, roučí cinifálové, červený cynifál, vše ve významu syvánské víno⁴¹³, odvozeno od oblasti Transylvánie⁴¹⁴

šopronské, etymologické slovníky se výrazem nezabývají, Kott⁴¹⁵ uvádí název Šoproň či Šopron pro město v Uhrách

tarant bílý, černý, červený, žíhaný, z it. města Tarentum v jižní Itálii⁴¹⁶

tramin bílý, červený, z it. obce Tramin v jižních Tyrolích v Itálii⁴¹⁷

trolinské⁴¹⁸, etymologické slovníky se výrazem nezabývají, pravděpodobně podle něm. Tirol

turáň⁴¹⁹, příslušnost slova k této motivační skupině je nejistá, název může souviset s přídavným jménem *turecký*, srov. Kott⁴²⁰ a Bartoš⁴²¹, kteří uvádějí výraz *turáň* ve významu 'turecký šátek prokvětovaný, červený'

---

⁴¹¹ Rejzek, s. 550

⁴¹² Bartoš 1895, s. 441

⁴¹³ Newerkla, s. 403

⁴¹⁴ Duden, s. 1403, více viz s. 81 této diplomové práce

⁴¹⁵ Kott 3, s. 921

⁴¹⁶ Kott 4, s. 29

⁴¹⁷ Vinař [online], <http://vinar.unas.cz/tramin.html>

⁴¹⁸ Kott 4, s. 195

⁴¹⁹ Jungmann 2, s. 151

⁴²⁰ Kott 4, s. 229

⁴²¹ Bartoš 1906, s. 454

uherka, uhernice, uherské, uheršćák, uherčina, pravděpodobně podle oblasti Uhry

zanechor, nář., podle vinohradu Nechory v Průšánkách ⁴²²

11.8.2 Názvy vín odvozené z názvu rostliny, potraviny či nerostu

achát?, podle barvy nerostu

basilicum?, podle byliny bazalka

cibeba, černá cibéba, z arab. *zibibah* ⁴²³

černý moučník?

klenice, javorové, kl'énica černá, nář., podle *klinice*, *klen* 'strom, javor'⁴²⁴ Bartoš⁴²⁵ uvádí dva významy slova klanica: druh révy a klenec (klen)

koštův hrozen?

lipka?, nář., pojmenování pravděpodobně podle vzhledu révy⁴²⁶ (srov. např. topol aj.)

maliňák?, pravděpodobně podle rostliny malina (podle barvy či chuti)

medina?, může být od subs. *med* (srov. medoun)

medoun?, nář., odvozeno od subs. *med*, asi podle sladké chuti, Bartoš⁴²⁷ o víně uvádí: „réva kaštanové barvy, nese hrozny velmi sladké, ale málo“.

muškát uherský, žlutý, červený, modrý, černý, černý raný, korálový, zelený, ottonel či otonel, bílý, muškatel⁴²⁸

pádělský petrželák, nář., podle *petržele*: „réva, má žluté rozstříhované listy, drobné jako petržel, víc hrozny vidět nez lupen“⁴²⁹ a snad podle jména Padělky: „Padělky, jméno trati skoro ve všech osadách“.⁴³⁰

rubín?, pravděpodobně nazváno podle barvy nerostu (červeně zbarvená odrůda korundu)

---

⁴²² Bartoš 1895, s. 441

⁴²³ Kott 1, s. 130, více viz s. 81 této diplomové práce

⁴²⁴ Kott 1, s. 693

⁴²⁵ Bartoš 1906, s. 145

⁴²⁶ tamtéž, s. 184

⁴²⁷ tamtéž, s. 195

⁴²⁸ více viz s. 80 této diplomové práce

⁴²⁹ Bartoš 1895, s. 440

⁴³⁰ Bartoš 1906, s. 276

skalické černé, skalické modré, skaličák?, nejspíš od skalice modré (síran měďnatý), příp. od obce Skalice nebo od skály

topol?, nář. podl.(nářečí na Podluží), pojmenování pravděpodobně podle vzhledu révy: „druh révy: veliký peň, listy bělavé, velmi rozstříhované, veliké, dlouhé hrozny“.⁴³¹

vanilové?, odvozeno od *vanilka*, č. st. *vanilie* (z pol. *wanilia* < špaň. *vainilla*), č. arch. *vanyla*.⁴³²

11.8.3 Názvy vín odvozené z názvu zvířete⁴³³

beraní ocas⁴³⁴

beranice, beranec⁴³⁵

golubok?, z rus. *golubok* ‘holoubek’⁴³⁶

husí čapa, nář., víno, o kterém se říkalo, že „když uslyší bednářa, hned’ změkne“⁴³⁷

kočičí ocas, nář.⁴³⁸

kozí cecek, nář.⁴³⁹

volské oko, volovočec, valovočeš, valvoš?, nář. podl.

11.8.4 Názvy vín odvozené z názvu barvy (hroznů)

běl drobná, k *bilý* (psl. *bělъ*)

bělošpičák, k *bilý* (psl. *bělъ*)

bělovačka, k *bilý* (psl. *bělъ*)

inkoustové, odvozeno od subs. *inkoust*

---

⁴³¹ Bartoš 1895, s. 447

⁴³² Machek, s. 677

⁴³³ Tyto nářeční výrazy je třeba chápat jako hanlivé, posměšné, jedná se o názvy vína méně kvalitního.

⁴³⁴ Kott 4, s. 694

⁴³⁵ Jungmann 5, str. 105

⁴³⁶ Sotolář [online]

⁴³⁷ Bartoš 1906, s. 111

⁴³⁸ Bartoš 1895, s. 440

⁴³⁹ Jungmann 2, s. 151

karmazín, podle barviva karmazín vyráběného z červa⁴⁴⁰, příp. podle červené půdy nebo podle jablek stejného názvu

modř královská, světlá, k *modrý*

podbělák, nář., k *bilý* (psl. *bělъ*)

růžice, k *růžový*

šedíček, šedík, nář., k *šedý*

šeřina, nář. podl., k *šerý*⁴⁴¹

11.8.5 Názvy vín odvozené z názvu období

červencové

neskorák rané, neskoré černé, od *skorý* 'časný'

skoré, od *skorý* 'časný'

skořina, nář. podl., od *skorý* 'časný'

srpnové bílé, modré

11.8.6 Názvy vín odvozené z názvu chuti

kyselák, od *kyselý*

11.8.7 Ostatní motivace

bronišť, brynšt, brynět, etymologické slovníky tato slova nemají, mohla by snad souviset s hovor. *brent*, dial. též *bryn*, *bren* 'denaturovaný líh', jde o formy odvozené z němčiny. Výchozím slovem

---

⁴⁴⁰ Kott 1, s. 672

⁴⁴¹ V stč. ve významu *šedivý*.

je patrně *Brennsperitus* (< *brennen* ‘pálit’).⁴⁴² Zde jde patrně o zkráceniny právě tohoto *Brennsperitus* (motivace je ale nejasná).

chrupka bílá, červená (Kott, 1. díl, s. 546, chrupka, chřupka, křupka, chrupavka), pravděpodobně od slov. *chroupat*

perlon, pravděpodobně od slov. perlit

prinčt, prynč (Kott, 2. díl, s. 1057, prinčt „z vlast. vino principe; bílé víno z velikých hroznů i zrn“, der Edelwein), možná patří k *brinčt* (v. výše)

rohál, nář., Bartoš⁴⁴³ uvádí tři významy výrazu *rohál*: vůl s velikými rohy, brouk orháč a druh hroznů. Pravděpodobně od subs. *roh*, nejspíš podle tvaru hroznů.

11.8.8 Názvy vín, u kterých nelze specifikovat motivaci vzniku názvu

andré

angrevina madeleinka

baco, bago

balous

busin (buzín) vlaský

drumín

greneš, nář.

hallopské

kadarka modrá

katuba

laurot

merlot

ortlibské, ortlib

---

⁴⁴² Newerkla, s. 424

⁴⁴³ Bartoš 1906, s. 358

páderák

pihorňa či pivorňa, nář. podl.

regulka, rekulka, nář. podl.

ryzlink rýnský, vlašský (též vlašák, nář.) rézlink, řezlík (nář. podl.), rezlín⁴⁴⁴

saľvoň, nář. podl.

šryk, šrek nář. podl.

velký merlink

veltínské zelené, červené, červenobílé, červené rané, veltlín zelený

zelviš, nář. podl.

11.9 Tabulka názvů vín

Tabulka uvádí názvy vín seřazené dle barvy a dle přibližného období vzniku. Přesné období vzniku nelze u většiny vín určit zcela jasně, řídíme se tedy prameny, které tato vína uvádějí jako starší (tedy nejvýše do 18. století) a jako vína novější (19. stol. a především století dvacáté).

Bílá starší	Červená starší	Bílá novější	Červená novější	Nejasné zařazení
arab bílý	arab červený	budínka	achát	baco, bago
běl drobná	beranice, beranec	burgundské šedé	andré	balous
bělovačka, bělošpičák	brynět červený	janek bláznivý, modrý	babovina	basilicum
beraní ocas	burgundské modré, skoré	koštův hrozen	cynifál červený	burgundské rané
bronišť, brynšt	burgundské rouči	malaga	dunaj	ciprové
budínka	busin vlaský	malingre	golubok	červencové
burgundské, burgunda	cibéba	müller-thurgau, müllerka	chrupka červená	frašták, frajšťák
cibeba	cinifál černý	neuburgské, neuburg, najburg	laurot	hallopské
cinifal, cilyfandr, ciryfandl, silifandl, cinyfál, cinyfádl, cinyfandl, cynifál,	cinifálové rouči	ortlibské, ortlib	medina	hamburské
	drumín	páderák	merlot	charvát
	frankovka		muškateľ červený	jakubské
	greneš		olšava	jonák démantový, královský, muškátový,

⁴⁴⁴ Kott 3, s. 241, více viz s. 78-79 této diplomové práce

cynifátl	hyblink	rulán, rulandské	perlon	pařížský
časládor, časládór, třasládór, časlavský rýv	inkoustové	ryvola červenobílá	portugalské modré, červené, portogízel, portugíz, portugal	kalabreské
elbling, elblink, hěblink, heblín, hýblink, elvin	jakubské	ryzlink vlašský, vlašák	ranina	klaret
chrupka bílá	jonák červený	sylvánské zelené, salvon	regent	kozí cecek
isabela	kadarka modrá	uherščák	rubín	kyselák
jonák chrupavý, bílý	karmazín	veltínské	růžák	lánské rané
klenice (javorové)	křenica černá	červenobílé	skoré, skorák	lipské rané maliňák
lampard	lampart	portugalské šedé, šedý portugal, šedák	svatovavřínecké, vavříňák	malíngrovské rané
lipka	limburské		veltínské červené, červené rané	malvasinské
moučník černý	medoun			muškát korálový, uherský
muškátel, muškát ottonel, muškát moravský	merlink velký			noah
prinčt, prynčt	mlynářka			othello
ryzlink rýnský, rézlink, řezlík, rezlín	modř královská, světlá			pádělský petrželák
šopronské	muškát černý raný, červený, modrý, černý			pihorňa, pivorňa
tarant bílý, žihany	neskoré černé, neskorák			regulka, rekulka
tramín bílý	portugalské modré			rohál
topol	prorok			růžice
trolinské	ryvole červená			ryvořka zelená
veltínské zelené, veltín zelený	skalické černé, modré, skaličák			salvon
žlutý muškát	prynčt červený			skořina
	starosvětské černé			srpnové bílé a modré
	šeřina			turáň
	šryk černý			vanilové
	tarant černý, červený			zanechor
	tramín červený			
	trolinské modré			
	uherka, uhernice, uherčina			
	volské oko, volovočec			

12 Závěr

Společnost procházela v celém historickém období změnami a vývojem a spolu s ní se měnil a vyvíjel také jazyk. Vznikala tak mj. i potřeba pojmenovat vše, co souviselo s vinařstvím. Cílem magisterské diplomové práce bylo přinést základní informace o vinařství v našich zemích, zejména podat širokou terminologii starších názvů vín, nástrojů, budov, nádob a dalších potřebných věcí s vinařstvím souvisejících.

Vinařstvím se zabývá mnoho oborů: etnologie, etnografie, historie, archeologie, chemie, ale také lingvistika. Vinařství má v českých zemích dlouhou tradici a přináší bohatý jazykový materiál. Několik odborných prací se již věnovalo nářeční terminologii, zkoumaly ale především současný stav. Tato diplomová práce přináší základní terminologický materiál z oblasti vinařství z období staré češtiny a češtiny doby střední. Práce se soustředila na vybrané pojmy, které jsou charakterizovány a zasazeny do historického kontextu. U každého výrazu je sledován jeho vznik, vývoj a výskyt v pramenech a v jiných slovanských či neslovanských jazycích. Výraz je srovnáván s novočeskou spisovnou podobou, příp. s podobou nářeční, slangovou apod. U každého výrazu je nastíněna jeho etymologie a motivace pojmenování.

Pracováno bylo pomocí metody Wörter und Sachen. Práce tak přináší mj. také mnohé informace týkající se nejen života našich předků (jejich zvyky i každodenní život), ale také informace o jazykové situaci v českých zemích a o jejím vývoji.

V historické části je pojednáno především o historii vinařství v našich a cizích zemích, poukázáno je na proces výroby vína, je popsána vinice i držené tradice či historická právní problematika. Etymologická část se zabývá vybranými výrazy, objasňuje jejich původ a vývoj. Byly vybrány výrazy přímo související s rostlinou vinná réva, s prací na vinici, dále pak názvy nářadí, nástrojů, nádob a budov. Opomenut není ani sám výraz víno a jednotlivé názvy druhů vín.

Vybrány byly následující výrazy (řazeny dle abecedního pořadí): *bečka, bedna, bobule, bouda, cibéba, cinifádl, číše, džbán, džber, hrozen, kalich, konev, korbel, košt, lis, loch, malvaz, motyka, muškát, nůž, réva, rulandské, rýč, ryvole, ryzlink, sklep, sud, víno*.

Hlavním cílem práce bylo zjistit, jak hluboko do historie sahají jednotlivé výrazy (jejich vznik). Po analýze bylo zjištěno, že většina výrazů má praslovanský původ (*bobule, hrozen, nůž, motyka, rýč, sud, bečka, džbán, džber, číš, víno*) a má ekvivalenty v jiných slovanských jazycích. Další

výrazy byly přejaty především z latiny přes němčinu (*réva, košt, bedna, konev, kalich*) a dokonce i přes maďarštinu (*pohár*). Německý původ mají výrazy *loch, korbel, rulanda, cinifál* a *ryzlink* (ten má však původ nejasný). Ze střední latiny byl převzat výraz *malvaz*, stč. *malvazie*. Románský původ se přisuzuje výrazu *bečka*. U samotného výrazu víno není původ jednoznačný, může jít o přejetí z němčiny, chetitštiny či gruzínštiny. Zajímavý původ má výraz *lis*. Čistě ve svém významu se vyskytuje jen v češtině, od které jej převzala také slovenština. Výraz *liška*, z kterého je slovo *lis* tvořeno, má však již původ praslovanský.

Kromě vzniku a vývoje výrazů byl sledován také vývoj významů. U většiny pojmů zůstaly stejné významy zachovány až do dnešní doby, některé rozšířily svůj význam (např. *loch*). Některé výrazy zanikly spolu se zánikem předmětu (jedná se zejména o názvy starých odrůd vín, např. *prynčt, neskoré, husí čapa* atp.).

Většina výrazů byla etymologizována pomocí etymologických (či výkladových) slovníků. Některé názvy druhů vín však v etymologických slovnících obsaženy nebyly a bylo nutné hledat v jiných pramenech. U některých názvů vín byla motivace pojmenování průhledná, jedná se zejména o názvy vín pojmenované podle barvy či podle vlastního jména, nejčastěji podle názvu státu či města. Pro větší přehlednost byl vytvořen soupis názvů dle motivace vzniku pojmenování. U některých výrazů není původ jasný – etymologie není průhledná a etymologické slovníky se výrazem nezabývají. U takových výrazů byl ponechán otazník.

Rozsah diplomové práce neumožňuje se zabývat všemi význačnými výrazy souvisejícími s vinařstvím, nelze se ani zabývat etymologií do větší hloubky. Diplomová práce tedy nechává prostor pro další bádání a dává tak k dispozici ucelený materiál vinařské terminologie. Tento materiál může sloužit nejen disciplínám jako morfologii, slovtvorbě, lexikologii, dialektologii, či etymologii, ale také oborům jako etnologie, historie, archivářství či jiným. Nejen lingvistické rozbory potvrzují teorii vzájemných styků národů. Mnoha oborům může práce přinést cenné informace ohledně (kulturního) života v českých zemích.

13 Rejstřík věcný

Z technických důvodů jsou všechny výrazy včetně ie. kořenů a psl. forem řazeny podle abecedy dohromady, bez ohledu, jakého jsou stáří.

*bhabhā.....	27	bъtъ+ka.....	41
*bhabho-.....	27	cedník.....	39
*bъči.....	41	cech.....	11, 16, 48
*bъč-ьka.....	41	cibeba.....	23, 66
*bъдына.....	42	cibéba.....	61
*bъдына.....	42	cilyfandr.....	viz cinifádl
*čъbanъ.....	43	cinifádl.....	24, 54, 61, 65
*čъbъгъ.....	43	cinifal.....	viz cinifádl
*ghrō-.....	27	cinifál.....	viz cinifádl
*grana.....	27	cinyfádl.....	viz cinifádl
*granъ.....	27	cinyfál.....	viz cinifádl
*grozdъ.....	27	cinyfandl.....	viz cinifádl
*grozno.....	27	ciryfandl.....	viz cinifádl
*grozнь.....	27	cynifál.....	viz cinifádl
*negh-.....	36	časládor.....	23
*nožъ.....	36	časládor.....	viz časládor
*sqđъ.....	40	čbán.....	43
*sъkle(p)noti.....	29	čbánek.....	43
*sъklerъ.....	29	čber.....	43
*sъsqđъ.....	40	čberniče.....	43
*uei-.....	48	čepel.....	35
*vino.....	48	číše.....	39, 44, 45
aldamaš.....	28	čъvanъ.....	43
almazia.....	63	decinka.....	39
babovina.....	64	degustace.....	21, 34
bačka.....	42	demižon.....	20, 39
beča.....	42	destilát.....	21
bečica.....	41	domatickovat.....	36
bečka.....	20, 39, 41, 42, 55	džbán.....	39, 43
bečvář.....	41	džbán.....	43
bedna.....	42	džbánek.....	43
bednář.....	41	džber.....	20, 39, 41, 43
biovino.....	18	džber.....	42
bob.....	26	elbling.....	23, 24
bobule.....	26, 59, 61	elblink.....	viz elbling
bobulka.....	26	elvin.....	viz elbling
bouda.....	31, 33	frankovka.....	23, 64
búda.....	31, 32	Frantova práva.....	48
budinka.....	64	frašták.....	64
budník.....	33	glivajn.....	25
burčák.....	21	graca.....	36
burgundské.....	12, 23, 24, 60, 64	gracka.....	36
bъčъva.....	41	grozdъ.....	27

groznъ	27	konva	44
gusto	34	konvice	43
hajloch/-k	32	konvička	43
hamburské	24, 64	konývka	44
hamovnica	40	korb	46
hebl'in	viz elbling	korbel	39
héblink	viz elbling	Korbel	46
holba	20	korbélek	45
horenské právo	12, 16, 17	korbeliček	45
hrneček	44	kořalka	21
hrozen	10, 11, 13, 19, 20, 21, 23, 26, 27, 32, 47, 55, 56, 57, 58, 60, 61	kosíř	35
hrozénko	27	koš	20, 46
hrozn	27	koštér	34
hrozne	27	koštír	34
hrozniček	27	koštovačka	34
hrozník	27	koštýř	32, 34
hrozno	26, 27, 47	kratér	39
hruozno	27	kučnica	36
hýblink	viz elbling	kučová motyka	36
chiška	32	kučovnica	36
chiža	32	kuřátko	33
chraněc	32	lampard	23, 64
chrupka	23, 24, 69	limburské	64
chýše	29	lipka	23, 59
jakubské	64	lis	31, 32, 35
jáma	29, 30	lisa	32
jonák	24, 64	lisátko	32
kád'	32	lísě	32
kalabreské	64	lisica	32, 33
kalich	39, 45	lisicě	32
kan(d)va	44	lisování	13
kantněř	28	lisovna	12, 32
kantnýř	28	lisъ	32, 33
kaňva	44	liška	32
kelich	45	lišťátko	32
klapat	29	lištička	32
klenice	66	loch	28, 29, 30, 31, 32
klenouti	29	lok	30
klenutí	29	loza	26
klenutie	29	malaga	64
klep	29	malingre	24, 64
klepat	29	malingrovské	24
klepeto	29	malvasinské	24, 65
klopit	29	malvaz	54, 62, 63
knýp	35	malvazí	62, 63
koflík	44	malvazí	62
komora	32	malvazija	63
komůrka	32	malvazinka	63
konev	39, 41, 43	malvazír	63
		máselnice	45

medovina.....	39	právo	12
měch.....	39	pres	32
měsidlo	39	preshúz.....	31
mest'ák.....	35	presóz.....	31
mestování	35	presúz.....	31
mestovnica	35	preš	32
mestůvka	20, 35	prinčt.....	23
mlátovice.....	viz destilát	prynčt.....	23
mošt.....	35, 62	předsklepi.....	28
mótká	36	psyktér	39
motyka	35, 36, 37	putna	41
müller-thurgau.....	24, 65	putýnka	20, 32, 40
muškát.....	23, 24, 60, 64, 66	rampůch	28
muškatel	23, 24, 54, 66	rév	26
muštovačka	35	réva	10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 26, 47, 48, 49, 50, 56, 57
naběračka	39	réví.....	26
nálevka	40	révie	26
náradí	9, 12, 28, 35	révié	26
nástroj.....	33	rezlín.....	viz ryzlink
neuburgské	24, 65	rezlink	viz ryzlink
nůž.....	36	rigle.....	32
nůž.....	11, 15, 35, 36	ríví.....	26
oblouk	29	rívoví.....	26
orqdije	33	rouno.....	37
orodovati	33	rov.....	38
orudie	33, 41	rulanda	viz rulandské
osudí.....	40, 41	rulandské.....	60, 65
osudie.....	40, 41	rvát.....	37
pálenka	40, 47	rýč.....	35, 37, 38
palička	35	rýl	38
patron	19, 56, 58	rýpat	38
perkmistr	17	rytec	37
perkrecht	17	rytina.....	37
pinta	19	rýva	26, viz réva
pivnica.....	32	rýví.....	26
pivo	14, 21, 45, 47, 55, 62, 63	ryvola.....	24, 63
pivopal	21	ryvole.....	23
pivovarnictví	18	ryvořka	24, 69
plž	28	ryzlink	23, 24, 59, 69
posudný	40	řezlík	viz ryzlink
pohár	39, 44, 45, 56	salvon.....	viz cinifádl
polička	32	silifandl	viz cinifádl
polovíno	47	sklenice	39, 43, 55
portogízel	viz potugalské	sklep.....	12, 29, 30, 59
portugal	viz potugalské	sklépati	29
portugalské.....	24, 65	sklepení.....	30
portugíz	viz potugalské	sklo	39
postnica	20, 21, 36	skryš.....	30
postnicová motyka	36	sqđb.....	40
posudné	40		

soudek	40, 42, 62	vinař	12, 16, 17, 18, 19, 20, 52, 58
sud	19, 21, 32, 39, 40, 41, 42, 55, 57	vinařství	12, 13, 14, 15, 16, 18, 50, 56
sudec	40	viněř	52
súdek	40	viněta	51
suden	40	vinice	10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 52
sudnes	40	viniční	16, 19, 52
sudniček	40	viničný	52
sudník	40	vínkovatí	52
sudno	40	vinná polévka	viz vínočka
sudu	34	vino	48
svatovavřínecké	24	víno	9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 28, 30, 32, 34, 39, 40, 44, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64
sylván	61	vinobercě	viz vinobercě
sylvánské	24, 65	vinobércě	51
сѣсодѣ	40	vinobraní	10, 13, 19, 20, 50, 56, 58
šálek	44	vinobranie	viz vinobraní
šija	28	vínočka	49
škopek	20	vinohrad	9, 11, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 50, 54
škrabka	36	vinohradnictví	12
šopronské	65	vinopal	21, 51
tarant	23, 65	vinopalnictví	11
trám	32	vinout	48
tramín	23, 65	vínovačka	49
trolínské	23	вѣпъзnoti	36
truhla	32	zaklenoti	29
třasfádór	viz časládór	zbraň	36
vak	39	žbel	43
vědro	40	žber	43
veltínské	23, 24, 61	žejdlík	19
venznúti	36		
vín	60		

14 Zkratky jazyků

afr.	africký
alb.	albánský
angl.	anglický
arab.	arabský
arm.	arménský
asyr.	asyrský
b.	bulharský
br.	běloruský
csl.	církevně slovanský
č.	český
dl.	dolnolužický
fr.	francouzský
germ.	germánský
gót.	gótský
gruz.	gruzinský
han.	hanácký
hebr.	hebrejský
het.	chetitský
hieroglyf.	v hieroglyfech
hl.	hornolužický
hn.	hornoněmecký
ie.	indoevropský
it.	italský
jč.	jihočeský
kelt.	keltský
laš.	lašský
lat.	latinský
lit.	litevský
lot.	lotyšský
luž.	lužický
mk.	makedonský
mor.	moravský
nč.	novočeský
něm.	německý
nhn.	novohornoněmecký
podl.	nářečí na Podluží
pom.	pomořanský
pol.	polský
pom.	pomořanský

psl.	praslovanský
r.	ruský
rom.	románský
rum.	rumunský
ř.	řecký
sfr.	starofrancouzský
sch.	srbocharvátský
sl.	slovanský
slk.	slovenský
sln.	slovinský
stč.	staročeský
stind.	staroindický
stir.	staroirský
sthn.	starohornoněmecký
stisl.	staroislandský
stpol.	staropolský
str.	staroruský
střhn.	středohornoněmecký
střir.	středoirský
střlat.	středolatinský
stsl.	staroslověnský
stukr.	staroukrajinský
ukr.	ukrajinský
vlat.	vulgární latina
zč.	západočeský

15 Použité zkratky pramenů

ESČ	Encyklopedický slovník češtiny, 2002
ESJS	Etymologický slovník jazyka staroslověnského, 1989-2008
H-K	Holub- Kopečný. Etymologický slovník jazyka českého, 1952
J-L	Janotka-Linhart. Řemesla našich předků, 1987
Jungmann1, 2, 3...	Jungmann, Josef. Slovník česko-německý, díly 1-5, 1989-1990
Kott 1, 2, 3...	Kott, František Štěpán. Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický, díly 1-5, 1878 – 1887.
PSJČ	Příruční slovník jazyka českého, 1935-1955
SESJČ	Stručný etymologický slovník jazyka českého, 1968
SSČ	Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 2003
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého, 1989

16 Ostatní zkratky

*	rekonstruovaný, předpokládaný tvar
?	nedoložená motivace vzniku pojmenování
<	vzniklo z (čeho)
>	přešlo v (co)
adj.	adjektivum
aj.	a jiný
akuz.	akuzativ
apod.	a podobně
arg.	argot
arch.	archaický
atd.	a tak dále
cm	centimetr
dem.	deminutivum
dial.	dialekt, dialektický
expr.	expresivní
gen.	genitiv
hist.	historický
hovor.	hovorový
již.	jižní
kniž.	knižní
lid.	lidový
mj.	mimo jiné
např.	například
nář.	nářečí
nejč.	nejčastěji
obyč.	obyčejně; obyčejný
onom.	onomatopoický
pl.	plurál
poněk.	poněkud
popř.	popřípadě
préz.	prézentní tvar
prof.	profesor
př. n. l.	před naším letopočtem
příp.	případně
pův.	původně; původní
řidč.	řidčeji
s.	strana
slov.	sloveso
srov.	srovnej
st.	starý

subs.	substantivum
sv.	svatý
tj.	to je
tv.	téhož významu
tzv.	tak zvaný
v.	viz
vých.	východní
záp.	západní
zast.	zastaralý
zdrobn.	zdrobnělý
zvl.	zvláště

17 Literatura

- BALHAR, Jan, JANČÁK, Pavel a kol.: *Český jazykový atlas I-V*. Praha : Academie, 1992 – 2005.
- BARTOŠ, František. *Dialektologie moravská*. Brno : Matice moravská, 1895. 521 s.
- BARTOŠ, František. *Dialektický slovník moravský*. [2, P-Ž]. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.
- BĚLIČ, J., KAMIŠ, A., KUČERA, K. *Malý staročeský slovník* [on-line]. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. Verze 0.4.2. [citováno ze dne 20. 8. 2010]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný též z www: <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.
- BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha : Academia, 2005. 359 s.
- BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití za Rudolfa II.* Praha : Maxdorf, c1997. 207 s.
- Biblenet.cz* [online]. Česká biblická společnost, 2009 [cit. 2010-07-26]. Přísloví 23. Dostupné z WWW: <<http://www.biblenet.cz/app/bible/Prov/chapter/23#v31>>.
- BITTNEROVÁ, Dana, SCHINDLER, Franz. *Česká přísloví: soudobý stav konce 20. století*. 1. vyd. Praha: Karolonum, 1997. 315 s.
- BRÜCKNER, Alexander. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1974.
- Cech českých vinařů* [online]. [cit. 2010-11-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.cechcv.cz/index.php>>.
- ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1- 4*. Praha: Lada, 2009.
- Česko-německý frazeologický & idiomatický slovník*. 1. vyd. Olomouc: Fin, 1999. 603 s.
- ČIŽMÁR, Jaroslav. *Kapitoly o víně*. Praha, 1945.
- Duden: deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1989.
- Elektronický slovník staré češtiny* [on-line]. Verze 0.7.2. [cit.: 2010-08-04]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný z www: <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>
- Encyklopedický slovník češtiny*. Ed. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová. Praha : Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-x.
- Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. Ed. Adolf Erhart, Eva Havlová, Ilona Janyšková. Praha : Academia, 1989-2008.
- FAJMON, Břet'a. *Rozhovor nad Bibli : Zamyšlení a diskuse nad kapitolami Bible* [online]. 30.8.2009 [cit. 2010-09-01]. Genesis 09–12. Dostupné z WWW: <<http://www.rozhovor.cz/genesis/gn09-12.php>>.
- FLAJŠHANS, Václav. *Česká přísloví: sbírka přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku*. D. 1, Přísloví staročeská: 2. polovice O-Ž. Praha : F. Šimáček, 1913.
- FROLEC, Václav. *Tradiční vinařství na Moravě*. Brno : Universita J.E. Purkyně, 1974. 256 s.

GEBAUER. *Slovník staročeský* [on-line]. Verze 0.7.2. [cit.: 2010-08-09]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný též z www: <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>

Geneze.info [online]. [cit. 2010-07-22]. Staré české měrné jednotky. Dostupné z WWW: <http://www.geneze.info/pojmy/subdir/stare_ceske_jednotky.htm>.

HARANT z Polžic a Bezdržic, Kryštof. *Cesta z Království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a Sv. Kateřiny v Pusté Arabii* [online]. Petr Ferdus, Marek Kubita. [s.l.] : [s.n.], 1999 [cit. 2010-08-09]. Vypsání ostrova Kandie. Dostupné z WWW: <<http://texty.citanka.cz/harant/I-8.html>>.

HAUFT, Jindřich. *Breviř o českém víně*. Praha, 1973.

HAUFT, Jindřich. *Nový breviř o víně*. Praha : Svěpomoc, 1988. 336 s.

HOLUB, Josef, KOPEČNÝ, František. *Etymologický slovník jazyka českého*. 3., přeprac. vyd. Praha : Státní nakladatelství učebnic, 1952. 575 s.

HOLUB, Josef, LYER, Stanislav. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. 2. rozš. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 528 s.

ISIDOR ze Sevilly. *Etymologiae = Etymologie*. XIX-XX. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2009. 386 s. ISBN: 978-80-7298-408-4.

JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Praha : Svoboda, 1987.

JEŘÁBEK, Josef. Josef Šimáček : Ku čtyřicetiletému jubileu. *Světozor*. 1898-1899, roč. 33, č. 51. s. 610. Dostupné z WWW: <<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=SvetozorII/33.1898-1899/51/610.png>>.

JUKLOVÁ, Eva. *Některé názvy jídel ve staré češtině : Původ a vývoj*. Brno, 2006. 54 s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka. Dostupné z WWW: <https://is.muni.cz/auth/th/104783/ff_b/Bakalarska_prace.pdf>.

JUNGMANN, Josef. *Slovník česko-německý*. D. 1-5 [on-line]. [cit.: 2010-08-14]. Praha : Academia, 1989-1990. Dostupný též z www: <<http://www.slovnjk.cz>>

KADLČÍKOVÁ, Dana. *Vinařská nářeční terminologie na jihovýchodní Moravě*. Ročníková práce. Vedoucí práce PhDr. Jarmila Vojtová, Ph.D. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2004.

Klaret a jeho družina. Sv. 2, *Texty glossované*. Red. V. Flajšhans. Praha : Česká akademie věd a umění, 1928.

KOHOUT, František. *O víně*. 1. vyd. Praha : Merkur, 1982.

KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*. D. 1. Praha : tiskem a nákladem knihtiskárny Josefa Koláře, 1878.

KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*. D. 2-5. Praha : tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka, 1880 – 1887.

KRAUS, Vilém, et al. *Nová encyklopedie českého a moravského vína*. Sv. 1. Praha : Praga Mystica, 2005. 306 s. ISBN: 80-86767-00-0

- KRAUS, Vilém. *Vinitorium historicum*. Praha : Radix, 2009. 240 s. ISBN 978-80-86031-87-3
- MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 2. vyd. Praha : Academia, 1968. 868 s.
- MAŘÍK, Kamil. *Cesty za moravským a českým vínem*. 2. vyd. [Praha] : Professional Publishing, 2006. 188 s. ISBN: 80-86946-05-3
- MATUŠKA, Pomnen. *Velká kniha o víne*. Bratislava, 1974.
- MÍKA, Alois. *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*. Praha : SPN, 1960. 237 s.
- NĚMEC, Igor, HORÁLEK, Jan. *Dědictví řeči*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1986. 468 s.
- NEWERKLA, Stefan Michael. *Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2004. 780 s.
- NIEDERLE, Lubor. *Rukověť slovanských starožitností*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1953. 513 s.
- NIEDERLE, Lubor. *Slovanské starožitnosti*. D. 3., sv. 2. Oddíl kulturní, Život starých Slovanů. Praha : Bursík a Kohout, 1925
- NÍŽNANSKÝ, Josef Z. Územné rozloženie niektorých vinohradníckych terminov. *Slovenská reč*. 1982, roč. 47, č. 1. s. 23 - 31.
- NÍŽNANSKÝ, Josef Z. Synonyma v nářečovej vinohradníckej terminológii. *Jazykovedné štúdie*. 1987, roč. XXI. s. 71 – 77.
- O vině* [online]. 2009, Poslední aktualizace 06. 12. 2010 [cit. 2010-09-06]. Rulandské modré. Dostupné z WWW: <[http://www.ovine.cz/web/structure/20.html?do\[loadData\]=1&itemKey=cz_24](http://www.ovine.cz/web/structure/20.html?do[loadData]=1&itemKey=cz_24)>.
- PLACHETKA, Jiří. *Velký slovník citátů a přísloví*. Praha : Academia, 1996. 401 s.
- POŠVÁR, Jaroslav. Brněnské právo viničné. In: *Právněhistorické studie 9*. Praha : Karolinum, 1963. s. 273 – 284.
- Příruční slovník jazyka českého* [online]. D. 1-8. [cit.: 2010-08-08]. Praha : Česká akademie věd a umění, 1935-1955. Dostupný též z www: <<http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php>>
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Vyd. 1. Voznice : Leda, 2001. 752 s.
- REJZEK, Jiří. *Lidová etymologie v češtině*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2009. 144 s.
- ROSA, J. V. *Thesaurus linguae Bohemicae* [on-line], s. VII/249–VII/254. Verze 0.7.2. [cit.: 2010-08-07]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný z: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/nezapojene.aspx?idz=eRosaThesN>>
- Slovník jazyka staroslověnského: Lexicon linguae palaeoslovenicae*. Díl 1. Red. Antonín Dostá et al. Praha : Nakladatelství československé akademie věd, 1958. 854 s.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Díl 1-8. Red. Josef Fílipec et al. 3., opr. vyd. Praha : Academia, 2003.

Slovník spisovného jazyka českého. Red. Bohumil Havránek et al. Praha : Academia, 1989.

SMOLÍK, J. *Eldar* [online]. [cit. 2010-08-29]. Jiří Goerl z Goerlštejna. Dostupné z WWW: <<http://eldar.cz/archeoas/matematickove/goerl2.html>>.

SOCHOVÁ, Zdeňka. *Lašská slovní zásoba: jihovýchodní okraj západolašské oblasti*. Vyd. 1. Praha : Academia, 2001. 302 s.

SOTOLÁŘ, Radek. *Multimediální atlas podnožových, moštových a stolních odrůd révy* [online]. Ústav vinohradnictví a vinařství, Zahradnická fakulta v Lednici, [2006] [cit. 2010-10-02]. Dostupné z WWW: <http://tilia.zf.mendelu.cz/ustavy/556/ustav_556/atlas_reva/atlas_reva.pdf>.

ŠAMÁNEK, Milan, URBANOVÁ, Zuzana. *Pít či nepít?* Vyd. 1. Praha : Radix, 2004. 67 s. ISBN: 80-86031-46-2

VEČERKA, Radoslav, et. al. *Uvedení do etymologie: k pramenům slov*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 355 s.

Vinex [online]. 2006 [cit. 2010-09-23]. Sklenky na víno. Dostupné z WWW: <<http://vinex.cz/sklenkynavino.htm>>

Vinobal.cz [online]. 2006 [cit. 2010-09-20]. Nádoby na víno. Dostupné z WWW: <<http://blog.vinobal.cz/2010/08/nadoby-na-vino/>>.

VOJTOVÁ, Jarmila. K problematice vinařské nářeční terminologie. *Jazyk a jeho proměny: Prof. Janě Pleskalové k životnímu jubileu*. Ed. M. Čornejová, P. Kosek. Brno: Host, 2008. s. 246 – 252

WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913.

WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

ZAORÁLEK, Jaroslav. *Lidová rčení*. 2., upr. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 779 s.

Znovin Znojmo a.s. se sídlem v Šatově [online]. 2005 - 2009 [cit. 2010-10-20]. Ryzlink rýnský. Dostupné z WWW: <<http://www.znovin.cz/article.asp?nArticleID=16&nDepartmentID=25&nLanguageID=1>>.

18 Přílohy

Seznam příloh:

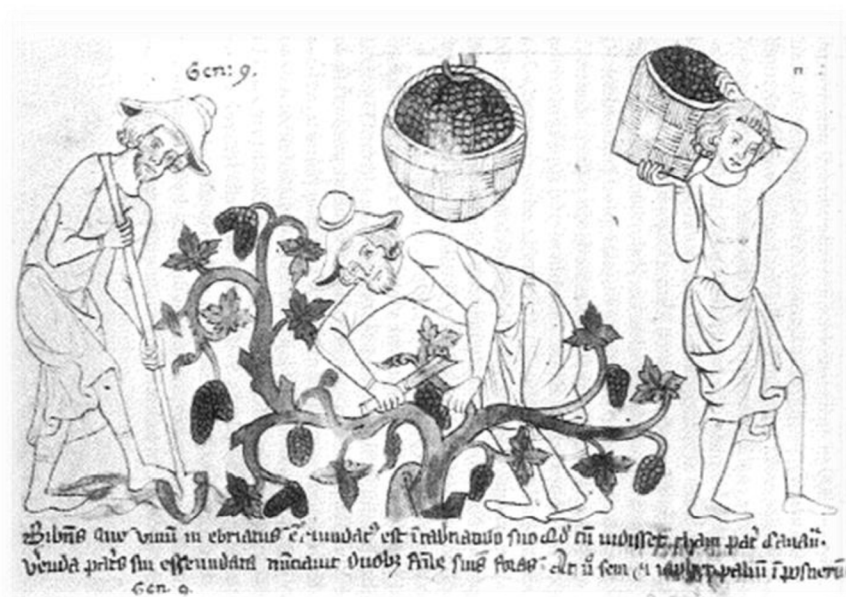
1. Vyobrazení staročeské krčmy
2. Práce na vinici: Velislavova bible, kolem r. 1340
3. Lisování vína, šlapání v kádi. Kalendářní dřevořez Jana Willenbergra z r. 1604, říjen
4. Stáčení vína. Dřevořez v knize Spis o vínu jak se chovati a opatrovati má z r. 1563
5. Lisování vína. Vinařské knihy obcí Uherský Brod a Havříce z r. 1582
6. Lis v Čejkovicích
7. Ukázka budy v Mutěnicích

Obr. č. 1 Vyobrazení staročeské krčmy⁴⁴⁵

---

⁴⁴⁵ Beranová 1997, s. 47

Obr. č. 2 Práce na vinici: Velislavova bible, kolem r. 1340⁴⁴⁶

Obr. č. 3 Lisování vína, šlapání v kádi. Kalendářní dřvořez Jana Willenbergra z r. 1604, říjen⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Beranová 2005, s. 125

⁴⁴⁷ Beranová 1997, s. 24

Obr. č. 4 Stáčení vína. Dřevořez v knize Spis o vínu jak se chovati a opatrovati má z r. 1563⁴⁴⁸

---

⁴⁴⁸ Beranová 1997, s 25

Obr. č. 5 Lisování vína. Vinařské knihy obcí Uherský Brod a Havřice z r. 1582⁴⁴⁹

⁴⁴⁹ Beranová 1997, s. 26

Obr. č. 6: Lis v Čejkovicích (foto: Dagmar Chytková)

Obr. č. 7: Ukázka budy v Mutěnicích (foto: Dagmar Chytková)